

**ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

**1980'LERDE TÜRKİYE'DE DİNİ AKIMLAR: İSKENDERPAŞA
CEMAATİ ÖRNEĞİ**

**HAZIRLAYAN
İMMİGÜLSÜN PALA**

**DANIŞMAN
YARD. DOÇ. DR. İBRAHİM HAKKI İNAL**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**SAMSUN
2016**

T.C
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

1980'LERDE TÜRKİYE'DE DİNİ AKIMLAR: İSKENDERPAŞA
CEMAATİ ÖRNEĞİ

HAZIRLAYAN
İMMİGÜLSÜN PALA

DANIŞMAN
YARD. DOÇ. DR. İBRAHİM HAKKI İNAL

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SAMSUN
2016

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Hazırladığım “Yüksek Lisans Tezi”nin bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet ettiğimi, çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak kullandığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, yazımda enstitü yazım kılavuzuna uygun davranıldığını taahhüt ederim.

/ / 2016

İmmigülsün PALA

TEZ KABUL VE ONAYI

İmmigölsün PALA tarafından hazırlanan 1980'lerde Türkiye'de Dini Akımlar: İskenderpaşa Cemaati Örneği başlıklı bu çalışma, __/__/__ tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oy çokluğuyla başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

İmza

Başkan: _____

Üye : _____

Üye : _____

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

__/__/__

Enstitü Müdürü

ÖZET

1980’lerde Türkiye’de Dini Akımlar: İskenderpaşa Cemaati Örneği

İmmigülsün PALA

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı,

Yüksek Lisans, Ağustos/2016

Danışman: Yrd. Doç. Dr. İbrahim Hakkı İNAL

Cumhuriyet döneminin en etkin cemaatlerinden İskenderpaşa Cemaati, Ahmet Ziyaeddin Gümüşhanevi tarafından kurulmuş olup Türkiye’de dini ve toplumsal hayatta çok önemli rol ifa etmiştir. Hasib Efendi, Abdülaziz Bekkine Mehmet Zahid Kotku, Esad Coşan’dan önceki önemli şahsiyetlerdir. Söz konusu 1980’lerde Türkiye’de hayatın her safhasında etkili olmuştur. İslam, Kadın ve Aile, Gülcocuk, İlim ve Sanat, Panzehir gibi dergiler yayınlamışlardır. Bir akademisyen olarak Esad Coşan, sufizme ve moderniteye yaklaşımı sıra dışı bir şeyh profili çizmektedir. Bu tezde bu etkin sıra dışı şeyh profili ve onun döneminde İskenderpaşa Cemaati analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Gümüşhanevi, Kotku, Esad Coşan, İslam Dergisi

ABSTRACT

Religious Movements in Turkey in 1980's: The Case of Iskenderpasa Community

İmmigülsün PALA

OndokuzMayisUniversity, Institute of SocialScience

Department of Basic Islamic Sciences, The Field of History of Islamic Sects

MA Thesis, October 2016

Supervisor: Assit. Prof. İbrahim Hakkı İnal

Iskenderpasha Cemaati, one of the most influential sufi orders in the Republican period, which was originally founded by Ahmed Ziyaeddin Gümüşhanevi, played a crucial role in the religious and social life in Turkey. Hasib Efendi, Abdülaziz Efendi, Mehmet Zahit Kotku are the shaykhs in the chain before Esad Cosan. In the 80s, this group played a crucial role in every sphere of political, social and cultural life in Turkey. They published several periodicals including Islam, Kadın ve Aile, İlim ve Sanat, Gulcocuk and Panzehir. An academician, Esad Cosan was extraordinary shaykh. His approach to Islam, sufism and modernity is unique. In this thesis, this influential figure and Iskenderpasha under his authority is analyzed.

Key Words: Gumushanewi, Kotku, Esad Coşan, İslam Dergisi

ÖNSÖZ

İlahiyat Fakültelerinde Mezhepler Tarihi Anabilim Dalı altında yer alan bilim dallarından birisi de günümüz İslam dünyasında dini akımlar alanıdır. Son yıllarda bir diğer Bilim Dalı olan ilk dönem İslam Mezhepleri alanında yapılan ciddi çalışmalar yanında bu modern dönemde ortaya çıkan dini akımlarla ilgili de Anabilim Dalımızda çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Tasavvuf kökenli dini akımların göz ardı edildiği bu alanın kısmen Din Sosyolojisine, büyük ölçüde Tasavvuf Anabilim Dalında çalışma yapan akademisyenlere terkedildiği dikkat çekmektedir. Hasan Onat başta olmak üzere diğer bazı akademisyenlerin öncülüğünü yaptığı yeni bir anlayışa göre tarikat yapılanmaları da –itikadi, siyasi angajmanları göz önünde bulundurulduğunda– doğal olarak dini akımlar alanının konusunu teşkil etmektedir. Hatta denilebilir ki, tasavvufi teorik konuların ilgili alana mensup akademisyenlerce çalışılması işin doğasına uygun olmakla birlikte, meselenin bahsedilen itikadi siyasi sosyo-kültürel boyutlarının da dahil edildiği geniş bir perspektiften meseleye yaklaşmak Dini Akımlar sahasında uzmanlık yapanların ilgi alanını teşkil etmektedir.

Bu mülahazalardan hareketle, meselenin doğrudan tasavvufi boyutuna hasredilmiş az sayıda makale ve tez düzeyinde çalışma olmakla birlikte, ülkemizde tarikat yapılanmalarının zihniyet analizleri ya da din algıları mezhepler tarihi metodolojisi zaviyesinden ele alınması gerektiğini düşündük. Çalışma konusu olarak 1980’lerde Türkiye’de en dinamik ve renkli cemaat olan İskenderpaşa Cemaatini ele almaya karar verdik.

İskenderpaşa Cemaati ya da Mehmet Zahit Kotku’ya izafeten “Görünmeyen Üniversite” olarak da isimlendirilen dini bir gruptur.

Çalışmamız Giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde, problem, konunun önemi, konuyla ilgili literatür analizi, takip edilecek metot ve kavramsal çerçeve ortaya konulmuştur.

İlk bölümde, Cumhuriyet dönemi genel olarak akımlar ve özelde tarikat yapılanmaları ile ilgili genel bir çerçeve çizildikten sonra, Mehmet Zahit Kotku’nun

hayatı, eserleri ve geriye bıraktığı cemaat yapılanması ardından da Esad Coşan; hayatı, eserleri ve zihniyet dünyası ele alınmıştır.

İkinci bölümde, Esad Coşan döneminde İskenderpaşa Cemaati, Hakyol Vakfı merkezli cemaat faaliyetleri; İslam mecmuası, İlim ve Sanat, Gül Çocuk, Kadın ve Aile, Akra FM, Asfa Dershanesi; İLK-SAV faaliyetleri ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde, Cemaatin modernlik ve gelenek arasında zihniyet dünyası İslam Dergisi merkezli analiz edilmeye çalışıldı. Bu yapılırken, bir yandan başta Kotku ve Coşan'ın yazdıkları ve dökümü yapılmış sohbetleri, diğer taraftan ise gerek Cemaat mensubu yazarların adı geçen dergilerde yayınlanan yazdıkları ve gerekse cemaate mensup olmasa da bu dergilerde yazılarına yer verilen yazarların ortaya attığı görüşlerden hareket edilip sonuç bölümüyle çalışma bitirilmiştir.

Çalışmamızın tasarımı ve hazırlık aşamasından itibaren fikirleriyle ve eleştirileriyle katkı sağlayan tüm arkadaşlarıma, eğitim yaşamım boyunca topluma ve ümmete faydalı bir birey olmam için üzerimde emeği olan bütün hocalarıma, özellikle tezin hazırlanma sürecinin her aşamasında gerek üslup ve metot bakımından katkıları, gerekse motive edici tavırlarından dolayı danışman hocam Yard. Doç. Dr. İbrahim Hakkı İNAL'a teşekkürü bir borç bilirim.

İmmigülsün PALA

Ekim-2016/SAMSUN

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ	iii
TEZ KABUL VE ONAYI	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ	vii
İÇİNDEKİLER	ix
KISALTMALAR	xii

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu	1
2. Araştırmanın Amacı ve Önemi	6
3. Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi	7

BİRİNCİ BÖLÜM

CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRKİYE’SİNDE DİNİ TARİKAT VE CEMAATLER

1.1. Dini Tarikat ve Cemaatler	8
1.2. Nakşilik	14
1.3. Gümüşhanevi Tekkesi	20
1.3.1. Ahmet Ziyaüddin Gümüşhanevi	21
1.3.2. Abdülaziz Bekkine	23
1.3.3. Mehmet Zahit Kotku	27
1.3.3.1. Hayatı	27
1.3.3.2. Eserleri	30
1.3.4. Mahmut Esad Coşan	31
1.3.4.1. Hayatı	31

1.3.4.2.	Eserleri	36
1.3.4.3.	Görüşleri	38

İKİNCİ BÖLÜM

İSKENDERPAŞA CEMAATİ

2.1.	Esad Coşan Döneminde İskenderpaşa Cemaati	43
2.2.	Hakyol Merkezli Cemaat Faaliyetleri	47
2.2.1.	İslam Mecmuası	50
2.2.2.	Kadın ve Aile	50
2.2.3.	İlim ve Sanat	51
2.2.4.	Akra FM	52
2.2.5.	İLKSAY	53
2.2.6.	Asfa Eğitim Kurumları	55

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CEMAATİN MODERNLİK VE GELENEK ARASINDA ZİHNİYET DÜNYASI

3.1.	Cemaatin Modernlik ve Gelenek Arasındaki Zihniyet Dünyası	57
------	---	----

SONUÇ	101
--------------------	------------

KAYNAKÇA	109
-----------------------	------------

ÖZGEÇMİŞ	117
-----------------------	------------

EKLER	118
--------------------	------------

1.Ek: İslam Dergisi Başmakaleleri	118
---	-----

2.Ek: Kadın ve Aile Dergisi Başmakaleleri	122
---	-----

3.Ek: İlim Sanat Dergisi Başmakaleleri	124
--	-----

4.Ek: Panzehir Dergisi Başmakaleleri	126
--	-----

5.Ek: Mehmet Zahid Kotku	127
--------------------------------	-----

6.Ek: İslam Dergisi Haziran 1994 Sayı154	128
--	-----

7.Ek: İlim ve Sanat Dergisi 15 Temmuz-15 Ağustos 1988 Sayı 20	129
---	-----

8.Ek: Kadın ve Aile Dergisi'nin Bir Örneği	130
9.Ek: Kadın ve Aile Dergisi 15 Ocak- 15 Şubat 1996 Sayı 130	131
10.Ek: Gül Çocuk Dergisi'nin Bir Örneği	132
11.Ek: İlim ve Sanat Dergisi'nin Bir Örneği	133
12.Ek: İslam Dergisi Haziran 1996 Sayı 154	134
13.Ek: Asfa Eğitim Kurumları	135
14.Ek: Seha Neşriyat'ta Yayımlanmış Bir Eser	136
15.Ek: İlim Kültür ve Sanat Vakfı	137
16.Ek: Hakyol Vakfı Eğitim Yardımlaşma ve Dostluk Vakfı	138
17.Ek: Akra FM	139
18.Ek: Dergi İçeriğinden Bir Örnek	140
19.Ek: Mehmet Zahid Kotku'nun Kabri	141

KISALTMALAR

AÜİFD	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Agmd	: Adı geçen Ansiklopedi Maddesi
bkz.	: Bakınız
by.	: Basım yeri yok
b.	: İbn, bin
c.	:Cilt
çev.	: Çeviren
drl	: Derleyen
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
DİB	: Diyanetİşleri Başkanlığı.
ed.	:Editör
H.z.	: Hazreti
h.zl.	:Yayına hazırlayan
H.	:Hicrî
İİKV.	: İstanbul İlim ve Kültür Vakfı
KBY	: Kültür Bakanlığı Yayınları.
M.	: Milâdî
nşr	: Neşr eden
OMÜ.	:Ondokuz Mayıs Üniversitesi
OMÜİFD.	: Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
sy.	: Sayı
s.	: Sayfa Numarası

ss. : Sayfadan sayfaya
sy. : Sayfa numarası yok.
T. :Tarih
t.y. :Tarih bilgisi yok.
TDK : Türk Dil Kurumu
TDV : Türkiye Diyanet Vakfı
thk. : Tahkik eden
TTK. : Türk Tarih Kurumu
vd. : ve diğerleri.
vr. : varak
yay. :Yayın, yayınları, yayınevi.
yy. : Basım/yayın bilgisi yok.

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu

Cumhuriyet Dönemi öncesi ve Cumhuriyet Dönemi'nde ortaya çıkan gerek tarikat yapılanmaları, gerek Nurculuk gibi nev-i şahsına münhasır hareketler gerekse yaygın tabiriyle siyasal İslam ve son olarak da –ülkemizde yaygın olarak tezahür etmemiş olsa da- marjinal olarak kabul edilen gruplar, son tahlilde içinde yaşanan fiili durum olan Batılaşma sürecine tepki hareketleri olup bu problem etrafında ortaya çıkan diğer meselelere çözüm önerileri sunmaya çalışan sosyal gruplardır. Bir diğer ifadeyle, bu hareketler modern dönemde içinde bulunulan duruma tepki hareketleridir. Sömürge ülkelerinde farklı tezahür etmiş olmakla beraber -bazı araştırmacıların ifadesiyle adeta self-koloni tecrübesi yaşamış ülkemizde farklı tezahürleri olsa da- bütün bu gruplar bağlamında tartışılan temel mesele modernite karşısında takınılacak tavidir. Çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde detaylıca ele alacağımız gibi bu tavır genelde toptan ret ya da kabul şeklinde olmuştur. İskenderpaşa Cemaati örneğinde görüldüğü üzere ve bazı araştırmacıların ifadesiyle “eleştirel katılım” şeklinde tezahür etmiştir.

Modernite karşısında takınılan tutumun dolaylı yansıması olarak başka tartışma alanları da ortaya çıkmıştır ki bunlardan birisi geçmişin ve tarihin nasıl değerlendireceği ve Müslümanların geri kalmışlığı problemidir. Genelde geleneğin bazen terk edilmesi gerektiği bazen göz ardı edilmesi gerektiği kanaatiyle sonuçlanan bu tartışmalarda bir başka problemli alan ilerlemenin nasıl mümkün olacağı yani Batının ahlakını almadan teknolojik gelişmenin nasıl gerçekleştirileceği meselesidir.

Bu birbiriyle ilintili ve yaklaşık yüz yıldır Müslüman aydınların zihnini meşgul eden soruların tartışılma aşamasında ve çözüm önerileri safhasında bariz olan bir şey vardır ki o da tartışmanın zeminin tepkisellik oluşu ve sunulan çözüm önerilerinin yüzeysel ve konjonktürel olmasıdır. Müslümanlar içinde yaşanan sürecin ya da zaruretlerin etkisiyle modern dönemin ne olduğuyla ilgili teorik tartışma ve tahlillere giremediler. Öyle olunca da hem teşhisler sığ oldu hem de

çözüm önerileri gerçekçi olamadı. Batının teknolojisini alıp ahlakını almamak gerektiği şeklindeki felsefi ve teorik temellerinden yoksun yaygın görüş bunun en güzel örneğini teşkil eder. İlerlemeci tarih anlayışının etkisiyle niye geri kaldık sorusu da bu bağlamda değerlendirilmiş olup içinden geçilen ağır koşullar problemlerin soğukkanlı bir şekilde tartışılmasına imkân tanımamıştır. Bu noktada, cemaatlerin, tarikat yapılanmalarının ya da siyasal İslami yapılar olarak değerlendirilen hareketlerin konuya yaklaşımları noktasında sadece derece farkından söz etmek mümkündür; mahiyet itibariyle söz konusu grupların bu konulara yaklaşımları noktasında kayda değer farklılıklardan söz etmek mümkün değildir. Bu durumun en ilginç tezahürlerinden birisi olarak radikal kabul edilen bir grupla bir tarikat yapılanmasının mesela modern teknoloji hakkındaki görüşlerinin ya da tarihe bakışlarının hemen hemen aynı olduğunu görmek şaşırtıcı olsa da yaşanan realiteyi yansıtmaktadır. Bu bağlamda, İslam Dünyasında, Batı medeniyetini toptan ret noktasındaki neredeyse üzerinde uzlaşma sağlanmış retçi tavra rağmen, bu medeniyetin temel değerlerinin bir yansıması olan teknoloji söz konusu olduğunda ise teknolojinin masum olduğu yönünde bir uzlaşma söz konusudur. Bu meyanda, gerek ülkemizde gerekse İslam Dünyasında, Batıda örneklerini gördüğümüz türden teknolojiyi toptan ret noktasına varan tutumlar takınan, kadim insani değerlere dönülmesi gerektiğini savunan ve şehirlerden ayrı izole yerleşim birimleri kuran marjinal kabul edilen grupların tavrına benzer davranış biçimleri geliştiren ne bir gruptan ne de teorik yaklaşımdan bahsetmek mümkün değildir. Mesela İsmailağa Cemaati¹ mensuplarının çok uzun bir süre camilerde mikrofon kullanmaması, ya da televizyon vs. aletleri yine uzun bir dönem evlerine sokmaması gibi tepkiler teknoloji karşısında toptan retçi bir tavır olmaktan ziyade dönemsel refleksleri yansıtan örneklerdir. Bugün söz konusu cemaatin özel TV kanallarına sahip olduğunu hatırlatmak bile bahsettiğimiz hususu izah etmeye yeter. Kaldı ki böyle durumlarda bile teorik bir çerçeveden hareket edildiğini gösteren emarelerden bahsetmek mümkün değildir.

¹ İsmailağa Cemaati, Mahmut Ustaosmanoğlu'nun İstanbul Fatih'te Çarşamba semtindeki İsmail Ağa Camii merkez olmak üzere oluşturduğu, Nakşibendiliğin Halidiye koluna bağlı bir cemaattir. Manevî olarak cemaatin lideri, cemaat üyeleri tarafından *Efendi hazretleri* olarak anılan, 1954 yılından emekli olduğu 1996 yılına kadar İsmail Ağa Camii'nin imamlığını yapmış olan Mahmut Ustaosmanoğlu'dur. Cemaat, kendini Sünni Müslümanların bir ilim ve kardeşlik cemiyeti olarak tanımlamaktadır.

Teknoloji konusunda, ilgili bölümde detaylıca inceleneceği üzere, müntesiplerinin okumuş kesimden müteşekkil olması üstelik de mühendis ağırlıklı kişilerden oluşmuş olması, denilebilir ki, İskenderpaşa Cemaatini diğerlerinden ayıran temel faktörlerden birisidir. Başta Necmettin Erbakan² olmak üzere, Abdülaziz Bekkine³ dönemi İTÜ jenerasyonun ülkenin en önde gelen mühendisleri olması, bu cemaatin bahsettiğimiz farklı bakış açısını zaten izah etmektedir. Kendisi de Teknik Lise mezunu olan, silsilenin bir sonraki şeyhi olan Mehmet Zahit Kotku'nun⁴ bizzat inisiyatifiyle Gümüş Motor Fabrikasının kurulması da bu bağlamda ayrıca kaydedilmelidir.

Cumhuriyet dönemi dindarlığının tartışma konularından birisi ve dolayısıyla cemaatleri ilgilendiren tartışma alanlarından bir diğeri dinin toplumsal tezahürleri konusundaki yaklaşımlar ve bunlar etrafında ortaya çıkan problemlerdir. Bu bağlamda zikredilecek hususlardan ilki kılık kıyafetlerdir. İsmailağa Cemaati örneğinde gördüğümüz, sakal, şalvar ve cübbe giyilmesinin prensip olarak kabul edilip bunun bir ölçüde yaygınlaşmasının mücadelesinin verilmesi durumunu İskenderpaşa cemaatinde göremiyoruz. Ayrıca, Esad Coşan'ın bir akademisyen oluşu müntesiplerin önemli bir bölümünün bürokrat, siyasetçi ve benzeri görevlerde bulunuşu zaten böyle bir durumu fiili olarak da imkânsız kılmıştır.

Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde dini yapılanmala⁵ baktığımızda bunlardan birisi olan tarikat yapılamalarının farklı tezahür ve tavırlarıyla karşılaşmaktayız.

² Necmeddin Erbakan ile müstakil bir çalışma için bkz. Fehmi Çalmuk, "Necmeddin Erbakan", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslamcılık*, Tanıl Bora ve Murat Gültekingil (ed.), 2. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, c. VI, 2005, ss. 550-575.

³ Hicri 1313, Milâdi 1895 yılı civarında İstanbul'da dünya'ya geldi. Babası Tüccar Halis Efendi'dir. Tahsiline İstanbul'da Kaptanpaşa Camii İmâmı Halil Efendi'den başlamış, daha sonra Dâr-üt Tedris'e gitmiştir. 1909'da ailesi ile birlikte babasının memleketi Kazan'a (Tataristan) göç etmiş, daha sonra tahsil için Buhara'ya geçerek orada beş sene kadar ilim tahsil etmiştir. 1917 Bolşevik ihtilâli sonrası İstanbul'a döndü. Burada bir müddet Bayezid Medresesine devam etmiştir. Bu sırada Mehmed Zahid Kotku vasıtasıyla Gümüşhanevi Tekkesi'ne giderek, Mustafa Feyzi et-Tekfurdağı'ye intisab etmiştir. Bir süre devam eden seyr-i sülûk'u neticesinde, Mustafa Feyzi Efendi'den 1924'de irşad izni {Hilâfet-i Tamm} ve Râmuz el-Ehadis adlı eserden icazetname almaya muvaffak olmuştur. Tekke arkadaşı Abdullah Hasib Yardımcı'nın 15 Mayıs 1949'daki vefatını müteakip cemaatin ve Tekke'nin başına geçip postnişin olmuş ve bu vazifesini vefat ettiği 2 Kasım 1952'ye kadar yaklaşık 3,5 yıl kadar bu vazifeyi yürütmüştür. Kabri Edirnekapi, Sakızağacı Şehitliği'ndedir.

⁴ Mehmet Zahit Kotku ile ilgili bilgi için bkz. "Mehmet Zahit Kotku", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi(DİA)*, M. Emin Yaşar, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslamcılık*, İstanbul: İletişim Yayınları, c.VI, 2004, Ersin Gürdoğan, *Görünmeyen Üniversite*, İstanbul: İz Yayınları, 1991, s.21, M. Esad Coşan, *Mehmet Zahid Kotku*, İstanbul: Server İletişim Yayınları, 2008, s.39.

⁵ Geniş bilgi için bkz. Ahmet Çiğdem, "İslamcılık ve Türkiye Üzerine Bazı Notlar", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslamcılık*, Tanıl Bora ve Murat Gültekingil(ed.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2. Baskı, 2005, c.VI, s.26, Yasin Aktay, "Sunuş: Türkiye'de İslamcılığın Siyasal

Tekke ve zaviyelerin kapanmasına ve daha önce sahip oldukları imkanlardan mahrum olmalarına rağmen, tarikat yapılanmalarının zaman zaman gizli zaman zaman açıktan ve siyasi otorite ile gerginlik halinde varlıklarını idame ettirdikleri görülür. Cumhuriyet dönemi tarikat yapılanmalarını farklı şekillerde tasnif etmek mümkün olmakla birlikte bunlardan birisi de siyasetle irtibatlarını göz önünde bulundurarak yapılan tasnif olabilir. Bu anlamda araştırma konumuz İskenderpaşa Cemaati'nin de içinde bulunduğu Nakşi Gruplar belirgin bir şekilde diğerlerinden farklılık arz ederler. Süleyman Hilmi Tunahan⁶ sonrası dönemde Süleymancılar⁷ olarak bilinen grubun liderliğini üstlenen damadı Kemal Kaçar Adalet Partisi milletvekilliği yanında Avrupa Parlamenterler Asamblesi üyeliği görevinde de bulunmuştur. Erenköy Cemaati⁸ olarak bilinen Nakşi Grubun önde gelen mensuplarından birisinin Anavatan Partisi döneminde uzun yıllar İstanbul il başkanlığı görevi yapmış Eymen Topbaş olduğu bu bağlamda hatırlanmalıdır. Diğer Nakşi gruplarda da benzer şekilde siyasi partilerle organik bağlar kurulmuş olduğunu görmek mümkündür. Ahmet Ziyaeddin Gümüşhanevi'nin⁹ tekkesini Bab-ı Alinin

Marjları", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslamcılık*, Tanıl Bora ve Murat Gültekinil(ed.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2. Baskı, 2005, c. VI, s.13, M. Saffet Sarıkaya, "Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde Dini Tarikat Ve Cemaatlerin Toplumdaki Yeri", *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1998, Sarıkaya, "Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde Dini Tarikat Ve Cemaatlerin Toplumdaki Yeri", s.94.

- ⁶ Süleyman Hilmi Tunahan, 1888 tarihinde Bulgaristan sınırları içinde bulunan Silistre'nin Hezargrad (Razgrad) kasabasının Ferhatlar köyünde doğar. Babası Silistre'de Hacı Ahmed Paşa Medresesi müderrislerinden Hocaîade Osman Fevzi Efendidir. 1902'de Silistre Rüşdiye Mektebi'ni bitirdikten sonra Satırlı Medresesi'nde Arapça derslerini tamamlar. 1907'de İstanbul Fatih'te Hâfız Ahmed Paşa Medresesi'nde dersiâm Bafralı Ahmed Hamdi Efendi'nin ders halkasına katılır ve 1913'te icazet alır. Nakşibendiye usulüyle tasavvuf eğitimi alır. Şubat 1938 tarihinden itibaren İstanbul da vaizlik görevine başlar. 1951'de Konya Lezzet Lokantası'nın sahibi Mustafa Doğanbey'in Üsküdar Çamlıca'daki evinde yirmi beş civarında talebeyle ilk yatılı Kur'an Kursu'nu açar. Kendi evinin müstemilâtında, Çamlıca ve çevresinde kiraladığı evlerde ders halkaları oluşturur. 16 Eylül 1959 tarihinde vefat eder. Karacaahmet Mezarlığına defnedilir. Süleyman Hilmi Tunahan ile ilgili bilgi için bkz. Reşat Öngören, "Süleyman Hilmi Tunahan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c. XLI, 2012, ss. 375-377. Süleymancılık ile ilgili bilgi için bkz. Mustafa Aydın, "Süleymancılık", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslamcılık*, Tanıl Bora ve Murat Gültekinil (ed.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2. Baskı, c. VI, 2005, ss. 308-322.
- ⁷ Süleymancılar ya da Süleymanlılar Cemaati, Türkiye'de bir cemaattir. İsmi Süleyman Hilmi Tunahan'dan alır.
- ⁸ Erenköy Cemaati, Cumhuriyet dönemi Türkiye'sinde kurulan bir cemaattir. Nakşibendilik geleneği içinde olup esnaf ve işadamları kolu olarak bilinir. Üye sayısına göre bakıldığında büyümekte olan cemaatlere dendir.
- ⁹ Ahmed Ziyâuddin Gümüşhanevî, 1228 tarihinde (m.1813) Gümüşhane'nin Emirler Mahallesi'nde dünyaya gelir. Es-Seyyid Mehmed Efendi (v.1281/1864), Kürd Abdurrahman Efendi (v. 1267/1851) ve Laz Osman Efendi gibi hocalardan dersler alır. İcâzet aldıktan sonra Mahmud Paşa ve Bayezid medreselerinde ders verir. Ahmed Ziyâuddin Gümüşhanevî ile ilgili geniş bilgi için bkz. İrfan Gündüz, *Gümüşhanevi Ahmet Ziyâuddin (K.S) Hayatı Eserleri Tarikat Anlayışı ve Halidiyye Tarikatı*, İstanbul: Seha Neşriyat, 1984.

karşısına kurması cemaat yayınlarında dillendirilen konulardan birisi olup bu ilişkiyi yansıtan bir başka örneği teşkil eder. Benzer bir tarihi köken arayışı bizi İmam-ı Rabbaniye kadar götürür. Kaldı ki bir ekol olarak içinde İskender Paşa Cemaatinin de bulunduğu Halid-i Bağdadi kanalıyla İstanbul'a ulaşan Müceddidi ekolün en mümeyyiz vasıflarından birisi bu siyasi olanla iç içe olma halidir. Popüler jargonda dinin siyasete alet edilmesi gibi basit yaftalamalarla geçirilemeyecek bu durum göz önünde bulundurulmadan ya da Müceddidi geleneğin bu çok önemli vasfı göz ardı edilerek 1980'lerde Türkiye'de İskenderpaşa Cemaatinin olağanüstü aktif durumunu ya da doksanların başında Cemaat bünyesinde Refah Partisiyle yaşanan siyasi gerginlikleri anlamak mümkün gözükmemektedir.

Yukarıda ortaya koymaya çalıştığımız bu tablonun izaha muhtaç bir başka vechesi, tarihsel süreçte ve kısmen modern dönemde de alışlagelmiş züht-takva ağırlıklı tasavvuf ve tarikat algısının bu siyasal olanla iç içe yapıyla nasıl uzlaştırılabildiği hususudur. Aşağıda ele almaya çalışacağımız bu sorunun cevabı aynı zamanda İskenderpaşa Cemaatini özgün kılan en belirgin vasıflardan birisini teşkil etmektedir. Hakyol Vakfından ayrı sırf kültürel faaliyetlere hasredilmek üzere İlim Kültür ve Sanat Vakfının kurulmuş olması ve otuzun üzerinde ilde şubesinin bulunması, diğer taraftan 1983 yılı gibi İslami camiada faaliyetlerin neredeyse tamamen dumura uğradığı bir dönemde İlahiyat alanında uzman kişiler yetiştirmek üzere kurulan Araştırma ve İnceleme Enstitüsü –Cemaat arasında bilinen yaygın adıyla Hadis Enstitüsü- ve Ankara ile Konya'da açılan Fıkıh Enstitüleri bu yapılanmayı orijinal kılan örneklerden sadece ikisidir.

İskender Paşa Cemaati; tarihsel arka planı bir tarafa bırakılmak kaydıyla, Nakşibendi tarikatının Halidiye kolunun, Gümüşhânevî Dergâhı'na dayanan, II. Bayezid'in veziri İskender Paşa tarafından yaptırılan İstanbul Fatih'te yer alan İskender Paşa Camii'ne Mehmet Zahid Kotku'nun 1 Ekim 1958 tarihinde imam olarak atanmasıyla başlayan ve Mahmud Esad Coşan ile sürdürülerek vefatının ardından günümüzde Muharrem Nurettin Coşan önderliğinde faaliyet gösteren tasavvufi cemaattir. İskender Paşa Cemaati geleneksel tarikat yapısının modern dönemde değişim göstererek mevcut şartlara uyum sağlaması açısından incelemeye değer özgün bir dini guruptur. Nakşibendi Tarikatı geleneğine dayanan cemaat, klasik tarikat anlayışından farklı olarak yürüttüğü faaliyetlerle dikkat çekmiş, geleneksel tarikat kitlesinden farklı toplumsal kesimlere hitap etmesiyle de

Türkiye’deki İslami hareketler içinde özgün bir yere sahip olmuştur. Bu dini gurubu incelemekle elde edilen sonuçlar, Türkiye’deki son elli yılda meydana gelen dini açıdan toplumsal hareketliliği anlamamıza yardımcı olacaktır. Özellikle 12 Eylül 1980 yılında yapılan askeri ihtilalden sonra Türkiye’de meydana gelen siyasi değişiklikleri daha iyi anlamanın yolu bu tip dini yapıların incelenmesinden geçmektedir. Çünkü tarikatlar ve dini cemaatler, cumhuriyetin kurulmasından sonra ki hiçbir dönemde bu dönemde olduğu kadar aktif olmamışlardır.

Cemaat olarak adlandırılmasına rağmen İskenderpaşa Cemaatini Sosyoloji ilminin o bildiğimiz cemaat kavramı içerisine sokmamız mümkün görünmemektedir. Bu yapının samimiyet, dostluk, bağlılık ve sempati temelleri üzerine kurulu olduğu ve partisi, üyesi, otoritesi resmi bir kabul ve istifa mekanizması olmayan gönüllü bir teşkilat olduğu söylenmektedir. Bu haliyle cemaati toplumsal ilişkilerde teşhis etmek, toplumsal bir mekânla sınırlamak güçtür. Cemaat, ancak cemaat bağlılarının kurdukları gönüllü kuruluşlar ve bunların faaliyetleri ile teşhis edilebilir. Bu durumda bile cemaat çok sayıda gönüllü kuruluşlarda ne herhangi birine indirgenebilir, ne de hepsinin toplamı ile ifade edilebilir. Çünkü her şeyden önce, İskender Paşa Cemaati’nin tarihi bu gönüllü kuruluşların tarihinde çok eskilere dayanır. Özellikle yapının 1990 yılından sonra dışa dönük bir siyaset izlemesi ile cemaatin öncülük ettiği gönüllü kuruluşlar karşılıklı mensubiyetleri mümkün kıldığından, bu gönüllü yapılarda vazifesi olan ve aktivitelerine iştirak edenlerin tümünü doğrudan veya dolaylı olarak cemaat mensubu olarak görmek ya da öyle varsaymak zorlaşmıştır.

2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Klasik Nakşi tarikat geleneğinin bir devamı olan İskenderpaşa Cemaatini ülkemizdeki diğer tarikat yapılanmalarından farklı ve özgün kılan yönler bulunmaktadır. Müntesipleri aracılığıyla, 1970’ler ve 1980’lerde İslamcı siyasetin en belirleyici unsurlarından birisi olması bir yana, İskenderpaşa Cemaati, Ahmet Davutoğlu’nun da vurguladığı gibi, bireyi yok etmeden cemaat oluşturabilme tecrübesinin çok nadir örneklerinden biri olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca kendisi bir akademisyen olan ve fakat hem klasik anlamda bir medrese eğitimi almamış hem de bilinen anlamıyla ilahiyatçı bir kimliği bulunmayan Esad Coşan’ın sıra dışı şeyh profili öncülüğünde, bir tarikat yapılanmasında alışık olmadığımız farklı alanlarda ve tarzlarda faaliyetler ortaya konulmuştur. Bu konuyla ilgili olarak

yurtdışında tez ve makale düzeyinde yapılmış çalışmalar bulunmasına rağmen, İlahiyat fakültelerinde gerek tasavvuf Anabilim dalında gerekse Modern Dönem Dini Akımlar Bilim dalında bu yeni yapı ve yapılanmanın ve ayrıca beraberinde getirdiği kavramsallaştırmaların ve bakış açısının araştırılmamış olması ciddi bir eksiklik olarak karşımızda durmaktadır. Özellikle doksanların başında Esad Coşan'ın ulema ve ilim adamlarının toplumsal faaliyetlerin seyrinde belirleyici rolü oynaması gerektiği bir diğer ifadeyle gelenekte ulemanın oynadığı rolün yeniden ihya edilmesi gerektiği yönündeki vurgusu yeterli ilgiyi görmemiş ve tartışılmamıştır.

3. Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi

Araştırmamızda, İskenderpaşa Cemaatinin ortaya çıkışı, tarihi süreçte diğer Nakşi cemaatler arasındaki konumu gibi konularda bu alanda özellikle yurtdışında yapılan İngilizce tezlerden ve akademik çalışmalardan faydalanılacaktır. Asıl konumuz olan 1980'lerde İskenderpaşa Cemaati, faaliyetleri ve din algısı gibi konular ise, cemaatin İslam Mecmuası, Gülçocuk, İlim ve Sanat Dergisi ve Kadın Aile Dergisi gibi yayınlardan hareketle ele alınmaya çalışılacaktır. Bu dergilerde öncelikle Esad Coşan'ın yazıları ve cemaat mensubu yazarların yazıları başta olmak üzere, bu yazılarda ortaya konulan zihniyet analiz edilmeye bir diğer ifadeyle söylem analizi yapılmaya çalışılacaktır.

Çalışmamız, kökenleri tarihi derinliklere dayanan Cemaatin tarihçesine değinmeyeceği gibi, Cumhuriyet döneminde silsilenin diğer temsilcileri olan Abdülaziz Bekkine, Hasip Efendi ve Mehmet Zahit Kotku'dan yalnızca sürekliliği görmemize yardımcı olması mülâhazasıyla bahsedilecektir. Ayrıca, cemaatin siyasi kadrolarla giriştiği kavga neticesinde büyük güç kaybına uğradığı dönem olan 1990'lar ve Esad Coşan'ın vefatı sonrası yerine geçen oğlu Nurettin Coşan dönemi ele alınmayacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRKİYE’SİNDE DİNİ TARİKAT VE CEMAATLER

1.1. Dini Tarikat ve Cemaatler

Cumhuriyet dönemi Türkiye'sinde de 30 Kasım 1925'de Türbelerin, Tekke ve Zaviyelerin Kapatılması Kanunuyla resmen yasaklanmış olmasına rağmen tarikatlerin faaliyetlerine illegal olarak devam etmiştir. 1982'te hazırlanan Anayasa'nın 24. maddesine İstinaden tarikat faaliyetlerine kısmen izin verilmiştir.¹⁰ Cumhuriyetin ilk yıllarında uygulamaya konulan inkılaplar taşraya etkin bir şekilde yansımamıştır. Diğer bir ifadeyle, geçmiş Türk devletlerinde görülen merkez-çevre ilişkisinin tezahürleri Cumhuriyet Türkiye'sinde de devam etmiş; din bağlamında, merkezde yürütülen politik uygulamaların çevreye tesiri çok kuvvetli olmamıştır. Burada merkez-çevre arasındaki dini görünüm farklılığının etkisini hatırlamak gerekir. Çevreyi genellikle heretik eğilimli yapılanmaya sahip dini gruplaşmaların oluştuğu alan olarak görme imkânı bulunmakla beraber bu imkânın oluşmasında 'resmi din' ile 'popüler din' arasındaki farklı tezahürler göz ardı edilmemelidir.¹¹

¹⁰ Bkz. *Siyasal İslam'ın İflası*, çev. C. Akalın, İstanbul, 1994, s. 123. Osmanlılarda devlet-tarikatlar arasındaki ilişki için bkz. İrfan Gündüz, *Osmanlılarda Devlet-Tekke Münasebetleri*, İstanbul, 1983. A. J. A Mango, "Türkiye'de İslam", *Türkiye'de İslam ve Laiklik*, İstanbul, 1995 içinde, s. 136-137.

¹¹ Bu tasnifler için bkz. İsmail Kara, *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi*, İstanbul, 1986; Mümtazer Türköne, *İslamcılığın Doğuşu*, İstanbul, 1992, s. 274-275. Türköne, *İslamcılığın Doğuşu*, s. 37-38. Taha Parla, *Türkiye'nin Siyasal Rejimi*, 2.baskı, İstanbul, 1993, s. 201. Mardin, Şerif, *Türkiyede Din ve Siyaset*, İstanbul, 1993, s. 30-31.

Nitekim Cumhuriyet Türkiye' sinde popüler İslam' ın şekillenmesinde, XI. yy' den beri resmi İslam ile uyumlu yaşayan sufi düşüncenin ve bunun kurumsallaşmış hali olan tarikatların önemli rolü bulunmaktadır.

Cumhuriyet Dönemi Türkiye' sinde dini tarikat ve cemaatlerin yeri XIX. yy' da ciddi olarak tezahür eden ulema-bürokrasi mücadelesinin Cumhuriyetin ilk yıllarında bürokrasi lehine neticelenmesi, ulemanın tasfiye edilmesi ve buna bağlı olarak resmi dinin reformist politikalarla önemli ölçüde tasfiyesi, geri kalan 'ilmiye' bakiyelerinin de halka yönelerek popüler İslam ile bütünleşmesine yol açmıştır. Bu bütünleşme, Türkiye'deki tarikatlar ve dini cemaatlerin yeniden yapılanmasına ve faaliyetlerine olumlu katkılarda bulunmuştur. Türkiye' de 1950-60' lı yıllarda başlayan kalkınma hamlelerinin tabii sonucu olarak, tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş sürecinin neticesi olan ve sosyal hareketliliğe tanık olmaktadır. Bu bağlamda hızlı bir şehirleşme, şehir varoşlarında oluşan gecekondulaşma ve arabesk kültürün oluşumu ve dahası Avrupa' ya yönelik işçi göçleri vuku' bulmuştur. Yine bu dönemde, taşrada, çevrede şekillenen popüler İslam' ın merkeze, şehirlere bütün kurumlarıyla birlikte yansıdığını da gözlemlemekteyiz.

1933-1947 arasında din eğitimi yasaklanmış ve bazı konjonktürle inkılaplar yürürlüğe konulmuştur. Bu dönemde tarikatların ve dini cemaatlerin önemli bir misyon üstlendikleri görülmektedir. Bu misyon, hem halkın dini hayatını sürdürmeyi temin edecek nitelikte dini ilimleri tedris etmiş din hizmetlileri kadrosunun yetişmesi; hem de asgarisi, ilmihal bilgileri ve Kur'an-ı Kerim kıraatiyle ilgili öğretim esas alınarak halkın dini kültürünün devamlılığının sağlanmasıdır. Nakşibendiyye' nin Müceddidiyye Halidiyye koluna bağlı dergâhlarında bu misyonun tezahürlerine büyük ölçüde tesadüf edilir. Çünkü Nakşi Halidiyye kolu Anadolu' da medrese-tekke geleneğini birlikte yürütmeyi başarmış bir yapılanmaya sahiptir. Bu meyanda, Doğu Anadolu Nakşi dergâhları geleneğinde yetişmiş ve Erzurum ve çevresinde oldukça tanınan Alvarlı Muhammed Lütfi Efendi (v. 1956)' nin faaliyetlerinden bahsedilebilir. Yine Halidiyye Nakşi tarikatına bağlı olarak bilhassa Ahmed Ziyaaddin Gümüshanevi (v. 1893) ile şöhret bulan İstanbul' daki Nakşi dergâhları da aynı dönemde benzer fonksiyonları ifa etmişlerdir. Bu yıllarda tarikat

geleneğinden farklı olarak 'ilmîye' sınıfından gelen Said Nursi ¹² (v. 1960) ve Süleyman Hilmi Tunahan ¹³ (v. 1959)'ın faaliyetlerini de hatırlatmak gerekir ki, her iki şahsın ismine nispetle dini cemaatler oluşmuştur.

Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde dini tarikatların yeri 1947'den itibaren devletin çeşitli saiklerle din eğitiminde yeni düzenlemelere gitmesi, zamanla dini tarikat ve cemaatlerin bu sahadaki faaliyet alanlarının sınırlandırılmasına neden olmuştur. 1970'li yıllarda resmi Kur'an-Kursu ve İHL'lerin sayılarındaki hızlı artışa paralel olarak dini cemaat mümessilleriyle resmi din görevlileri arasında -halk nazarındaki yetki paylaşımında- ciddi ihtilaflar ve ayrılıklar söz konusu olmuştur. Hadiseler dini cemaatlerin aleyhine gelişince, 1983 'deki düzenlemelerden sonra dini cemaatler, bu sahadaki faaliyetlerini yeniden gözden geçirerek tanzim etme ihtiyacı hissetmişler; hem din eğitimi veren resmi kuruluşlardan istifade ederek kadrolaşma gayretine girmişler, hem de cemaate direkt bağlı çalışma alanlarını farklılaştırmışlardır. Aslında bu farklılaşma yine de eğitim hizmetleri veren sektörlerin dışına taşmamıştır. Genellikle şehir merkezlerinde kümelenen orta ve yükseköğrenim kurumlarına devam eden öğrencilerin barınma problemlerine el atan dini tarikat ve cemaatler ev, pansiyon, yurt tarzında hizmetler sunarak, öğrencilerin ihtiyaçlarına cevap vermişlerdir. Böylece cemaatin kontrolünde gündüzleri normal eğitimini tamamlayan öğrenci, geceleri de grup faaliyetlerine iştirak ettirilmektedir. Başarılı olan ya da cemaate faydalı olan öğrencilere ise yardım, burs vb. formlar altında ayni ve nakdi destek de sağlanmaktadır. Hemen her dini tarikat ve cemaatin bu nev' i faaliyetleri

¹² Said Nursi 1876'da Bitlis-Hızan'a bağlı Nurs köyünde doğmuştur. Adındaki 'Nursi' takısı köyüne nispetledir. Eğitimini Doğu Anadolu Nakşi medrese geleneğinden -fakat düzensiz olarak- tamamlamıştır. Zekâsı, ilmi vukufiyeti ve cesaretiyle kısa zamanda bölgede şöhret olmuş, Van'da açmayı düşündüğü üniversiteye mali destek için iki defa İstanbul'a gitmiştir. İstanbul'da çeşitli siyasi faaliyetler içinde yer almış, 31 Mart Vak'ası'ndan dolayı yargılanmış ve berat etmiştir. 1916'da Rus cephesinde savaşırken esir düşmüş, iki sene sonra kurtulmayı başarmıştır. Milli Mücadele hareketini desteklemekle birlikte, üniversite için gerekli desteği alamayınca ve sair sebeplerle Van'a geri dönmüş (1922) ve siyasetten uzak bir hayat yaşamıştır. 'Yeni Said' diye nitelediği bu dönemde dini ilimler ve talebe yetiştirmekle meşgul olmasına rağmen 1925 Şeyh Said Ayaklanması'na müteakip devletin takibine maruz kalarak Burdur, Isparta, Kastamonu, Emirdağ gibi şehirlerde sürgün yaşamış, müteaddit defa mahkemelere çıkarılmış ve bazen hapis cezasına çarptırılmıştır. 23 Mart 1960'da Urfa'da vefat etmiştir. 132 civarındaki eserleri Risale-i Nur Külliyyatı adı altında toplanmış ve basılmıştır.

¹³ S. Hilmi Efendi bir taraftan çeşitli ticari işlerle meşgul olup nafakasını temin ederken diğer taraftan çeşitli güçlükler içinde talebe okutmaya gayret etmiştir. 1950 sonrası dini hayattaki rahatlamaya paralel olarak daha serbest hareket etme ve Kur'an Kursu faaliyetine devam etme imkânı bulmuştur. 16 Eylül 1959'da vefat ederek Karaca Ahmet mezarlığına defin edilmiştir. Bu ihtilaflarda her iki tarafın dini görevleri ifadaki yeterlilikleri yanında ekonomik sebepler de önemli rol oynamıştır.

bilinmekle beraber, örneğin Süleyman H. Tunahan müntesiplerinin 1980 sonrası büyük ölçüde bu alana kanalları ve faaliyetlerini "Kurs ve Okul Talebelerine Yardım Dernekleri Federasyonu" adı altında sürdürdükleri bilinmektedir. Öte yandan 1970'li yıllardaki anarşi döneminin acı tecrübesini yaşayan öğrenci velileri de güven, çocuklarına sahip olma, ekonomik sebeplerle tarikat ve dini cemaatlerin sunduğu imkânları tercih etmektedirler.

Tarikat ve dini cemaatlerin yöneldiği bir diğer eğitim alanı da yine 1980'lerden sonra hızla yayılan "Hazırlık Dershaneleri" olmuştur. İlkokuldan üniversiteye kadar bir sınav yarışının yaşandığı günümüz Türkiye'sinde Hazırlık dershaneleri önemli bir sektör durumundadır. Bunun bilinciyle hareket eden tarikat ve dini cemaatler 'hizmet' faktörünü de ön plana çıkarıp Anadolu'nun pek çok şehrinde dershane açmışlardır. Hazırlık Dershaneleri faaliyetlerine paralel olarak gelişen bir diğer eğitim olgusu da özel okullardır. Bu değişim sadece özel okullar vasıtasıyla değil, müntesiplerin farklı okullara gitmeleri teşvik edilerek de yaşanmaktadır. Hemen her dini grupta örneklerine rastlamakla birlikte bunun en somut örneklerini İstanbul'daki Nakşi dergâhlarında görmekteyiz. 1960'lardan itibaren başlayan bu yöneliş 1970'li yıllarda sağcı partilerde ve bürokraside ülke yönetiminde söz sahibi olacak önemli bir müntesip ve sempatizan kitlesinin oluşmasına sebep olmuştur. Eğitim hizmetlerinin tabii bir uzantısı da şüphesiz medyatik faaliyetlerdir.

Dini tarikat ve cemaatler diğer bazı fikri oluşumlar gibi bir veya bir kaç süreli yayına sahiptirler. Bu yayınların çoğu haftalık ya da aylık dergi niteliğinde dini, ilmi, siyasi, edebi ve aktüel çeşitlilikte muhtevaya sahiptirler. Bunların yanında grup hiyerarşisinin üst düzeyinde yer alanların kaleme aldıkları neşriyat ve bazı klasik dini eserlerin yayını da önem taşır. Yazılı basın faaliyetleri yanında, dini tarikat ve cemaatler, 1990 sonrası medyatik gelişmelere paralel olarak sözlü ve görüntülü neşriyata da iştirak etmişler, ülke çapında ya da lokal düzeyde özel radyo ve TV faaliyetlerine girişmişlerdir. Ancak burada şunu da irdelemekte fayda vardır: Dini tarikat ve cemaatlerin Cumhuriyet dönemi Türkiye'sinde eğitim alanındaki hizmet ve katkıları teslim edilmekle beraber, onların dini düşünce ve zihniyet dünyasına katkılarından söz etmek pek mümkün görünmemektedir. Zira klasik yapıdaki tarikatlar, kendi geleneksel yapıları içinde ilmihal bilgilerinin ötesine fazla ihtiyaç hissetmemişler ve daha ziyade fıkıhta 'nafile, müstehab, mendup' gibi formlar

altında ifade edilen dini pratiklerin icrasını ifa ile ferdin iç dünyasına hitap etmişlerdir. Diğer dini cemaatler ise iç hiyerarşilerini muhafaza ve cemaatin bütünlüğünü temin gibi endişelerle mensuplarının okuma ve düşünme alışkanlıklarını geliştirme yoluna gitmemişlerdir.

Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde dini tarikat ve cemaatlerin faaliyet gösterdikleri önemli bir saha da sağlık alanıdır. Bilhassa kadın hastaların inançları sebebiyle karşılaştıkları ikilemlerin giderilmesine yönelik başlatılan özel poliklinik çalışmaları bugün hastane boyutlarına ulaşmıştır. Burada dini cemaatlerin doğrudan kendi faaliyetleri yanında, teşebbüs gücü bulunan, bu işe ehil mensuplarını teşvik ederek faaliyet sahalarını genişlettikleri gözlenmektedir. Mesela İskenderpaşa Nakşi dergâhının HAKSAD A.Ş. adıyla kurduğu şirkete bağlı İstanbul'da Hayrunnisa Hastanesi ve Doğumevi, Şadiye Hatun Teşhis Kliniği, Neşat Tıp Merkezi, Yeni Bosna ve Güneşli Aksa Klinikleri 17 kurulmuş ve yeni teşebbüslere devam edilmektedir. Aynı gruba bağlı Hak-Yol Sağlık Vakfı'nın faaliyetleri çerçevesinde bu hizmetlerin Anadolu'da yaygınlaştırılmasına gayret edilmektedir. Dini tarikat ve cemaatler bütün bu faaliyetlerinden belli ölçüde maddi katkı sağlamalarına rağmen, genellikle kendilerine bağlı olarak kurdukları vakıflar vasıtasıyla zekât, fitre, sadaka ve kurban derisi gibi maddi kazanç getiren İslami formlardan azami ölçüde istifade etmektedirler. Bununla birlikte dini tarikat ve cemaatlerin son yıllarda kendilerine finansal katkı sağlayacak daha reel yatırımlara yöneldikleri, mensuplarını da buna teşvik ettikleri bir gerçektir. Bu çabalarıyla onlar, asalak hüviyetlerinden önemli ölçüde kurtuldukları gibi; bir taraftan ülke ekonomisine katkıda bulunmakta, diğer taraftan tek başına etkin olamayan küçük gelir gruplarını şirket veya şirketler grubu etrafında birleştirerek önemli bir sermaye birikimi sağlayıp daha ciddi yatırım teşebbüslerinde bulunabilmektedirler. Server Holding ve İhlas Holding¹⁴ grubu bu nev'i çabaların en somut örnekleridir. Özellikle ikincisinin tamamen ticarete yönelik -bankacılık sektörü de dâhil sektörlerde küçümsenmeyecek başarıları vardır. Böylece finansal açıdan büyük ölçüde bağımsızlığa kavuşan dini cemaatler Bosna, Çeçenistan, Azerbaycan vd. İslam ülkelerindeki Müslümanları ve onların fiili mücadelelerini destekleme imkânı da bulabilmişlerdir.

¹⁴ Server Holding İskenderpaşa Nakşi Dergâhı müntesiplerine ait; İhlas Holding ise H. Hilmi Işık'a mensup cemaat üyeleri tarafından kurulan bir kuruluştur.

Cumhuriyet Türkiye'sinde dini tarikat ve cemaatler, gelişen değişen sosyo-politik ve sosyo-ekonomik şartlara uyum sağlayabildikleri oranda ayakta kalmayı başarmışlar, değişen şartlara ayak uyduramayanlar ise ya yok olup gitmişler veya toplum içinde gerek müntesipleri, gerekse hitap ettikleri zümreler itibarıyla sıra dışı kalmışlardır. Özellikle geleneksel tarikat örgütlenmesine bağlı yapılanan ve yeni değişimlere kapalı kalan tarikat zümrelerinin giderek marjinalleştikleri bilinmektedir. Örneğin Erzurum'da bu tipte on beşten fazla dergâh bulunmasına rağmen mensupları genellikle yüz civarında olup, bunların çok azı mutad toplantılara iştirak ederler. Bunların yanında sosyal değişime ayak uydurabilen ve geleneksel yapılanmayı şartlara göre değiştirebilen gruplarda halkanın genişlediği ve dini cemaatleşmenin oluştuğunu görmek mümkündür. Kadiri tarikatına bağlı olmakla beraber geleneksel yapılanmadan farklılık arz eden Haydar Baş grubu bu değişim için son yıllarda gözlenen canlı bir örnektir ve şüphesiz bugün toplum içinde söz sahibi ve fonksiyonel olan dini gruplar, bu nev'i tarikat ve dini cemaatlerdir. Öte yandan dini cemaatin büyümesi ve mensuplarının artması beraberinde yeni ikaz ve protesto hareketlerinin oluşmasına, yeni bölünmelere neden olmuştur. Bu nev'i bölünmeler genellikle tabii karşılanmakta ve diğer zümrelere hoş gözle bakıldığı iddia edilmekteyse de; her bölünme ve gruplaşmaya bağlı olarak mensubiyet duyguları, en iyi ve doğrunun kendi cemaati, kendi grubu olduğuna dair inanç, giderek karşı grupları hor gören veya küçümseyen bir tavra dönüşmektedir. Buna, zamanla grup menfaatleri de eklenince, gruplar arası çekişme ve farklılaşma büyük boyutlara ulaşmaktadır. Nitekim Nurcular, liderlerinin ölümünü müteakip önce ikiye sonra yedi-sekiz bölüme ayrılmışlardır. Grup hiyerarşisinin üstlerinde yer alanlar bu ayrılmayı çeşitli söylemlerde formüle ederek birbirleri hakkında müspet kanaatler izah etmelerine rağmen, grup menfaatinin ön plana çıktığı eylemlerde ve grupların tabanına inildikçe sergilenen tavırlarda menfi bir gelişme gözlenir. İslam'ın ideolojik-siyasal söyleminden mümkün olduğu kadar uzak kalan tarikat ve dini cemaatlerin bile birbirlerini 'küfür'le ithama varacak kadar aşırı suçlamalarda bulundukları bilinmektedir. Bu tavır dini cemaatlerin işçi göçüne paralel olarak gelişen Avrupa'daki faaliyetlerinde belirgin olarak tezahür eder. Bu bağlamda yurt dışındaki işçi kardeşlerimizin ve yurt içindeki vatandaşlarımızın milli ve dini birlik ve beraberliğini sağlayacak fonksiyonel bir müesseseye ihtiyaç duyulacağı inkâr edilemez ki; bugün Diyanet İşleri Başkanlığı bu görev üstlenmiş önemli bir

teşkilattır. Sonuç olarak, kanuni sınırlamalar getirilmesine rağmen dini tarikat ve cemaatlerin Cumhuriyet dönemi Türkiye'sinde popüler din bakımından etkin bir role sahip olduklarını söylemeliyiz. Devlet bir taraftan toplumun hayatında vazgeçilemez bir unsur olarak gördüğü din için, hukuki ve sosyal düzenlemelere giderken, öte yandan otoritesini pekiştirmek için dini tarikat ve cemaatlerin faaliyetlerine göz yummuş ve hatta gerektiğinde onlarla işbirliği yapmıştır. Özellikle 1980 sonrası, dini tarikat ve cemaatlerin oy potansiyelini göz önüne alan politikacılar ise, onları muhatap almaktan ve onlarla işbirliği yapmaktan çekinmemişlerdir. Dini tarikat ve cemaatlerin tek başlarına bir mezhep ya da akımı temsil ettiklerini söylemek imkânsızdır. Bu bağlamda onların -istisnaları bulunmakla beraber- dini düşünce ve zihniyet dünyasına müspet katkılarından söz etmek de oldukça güç görünmektedir.

1.2. Nakşilik

İslâm dünyasında Kadiriyye'den sonra en yaygın tarikat olan Nakşibendiyyedir. Muhammed Bahaeddin'e nispet edilen tarikat, gönül dünyasını nakış nakış işlediği için nakşibend kelimesiyle meşhur olmuştur.¹⁵

Şah-ı Nakşibend Hazretleri 718 tarihinde Buhara civarında Kasr-ı Arifan isimli köyde doğmuştur.¹⁶ 791 tarihinde ebedi âleme göç ederek¹⁷ aynı köyde kendi bağları içinde toprağa verilmişlerdir.¹⁸

Nakşibendiyye'nin günümüze kadar gelen şekli göz önünde bulundurarak, tarihi seyrini genel olarak dört aşamada değerlendirmek mümkündür. Bu tarihi merhalelerden ilki, Abdulhalık-ı Gucdevani'den Bahaüddin Nakışbend'e kadar süren dönemdir.¹⁹ Bu tarihi aralıkta ekolün adı, Tarikat-ı Hacegan ya da Haceganiyye'dir.²⁰ Söz konusu ekolün müesseseseleşmesini başlatan ve esaslarının sistematik hale getirilmesini sağlayan ilk kişi Abdulhalık-ı Gucdevani olduğu kabul

¹⁵ Mustafa Kara, *Türk Tasavvuf Tarihi Araştırmaları*, Tarikatlar, Tekkeler, Şeyhler, İstanbul: Dergah Yayınları, 2010, s. 21.

¹⁶ Bkz, Mahir İz, *Tasavvuf*, İstanbul: Med Yayınları, 1981, s.239; Oğuz, *Tasavvufun Öncüleri 12 Büyük Veli*, s.156; Ali Bolat, *Bir Tasavvuf Okulu Olarak Melametilik*, 3. Baskı, İnsan Yayınları, s.374.

¹⁷ Öngören, *Tarihte Bir Aydın Tarikati Zeyniler*, 2. Baskı, İnsan Yayınları, 2003, s. 117.

¹⁸ Oğuz, *Tasavvufun Öncüleri 12 Büyük Veli*, s.156.

¹⁹ Şimşek, *Osmanlı'da Müceddidilik, 12 ve 18. Yüzyıl*, s. 33-35.

²⁰ Algar "Hâcegân" c.XIV, s. 431.

edilir.²¹ Bu dönemde tarikat Harezmi'e kadar yayılmıştır.²² İkinci tarihi merhale, Bahaüddin Nakşibend'den Ahmed-i Faruki Sirhindi'ye kadar devam eden dönemdir. Bu süreçte ekol Nakşibendiye ismini almıştır.²³ Bahaüddin Nakşibend ile beraber merkezi Buhara olmak üzere Maverâünnehir ve Horasan bölgelerine kadar tarikat genişlemiştir.²⁴ Bahaüddin Nakşibend'in halifeleri vasıtasıyla tarikat müesseseseleşmiş, gelişmiş ve çeşitli bölgelere yayılmıştır.²⁵ Bahâeddin Nakşibend'in üç halifesi Muhammed Pârsâ, Alâeddin Attâr ve Ya'küb-i Çerhî tarikatın yayılmasında önemli rol oynamıştır.²⁶ Bahaeddin Nakşibend, vefatından önce, müridlerine Muhammed Parsa'ya tabi olmalarını tavsiye etmiştir.²⁷ Değerli bir âlim ve müellif olan Muhammed Pârsâ, tarikatın ulemâ kesimi tarafından benimsenmesinde etkili olan ilk Nakşibendî şeyhidir. Pârsâ'nın beş müridinden hiçbirisi halife bırakmamıştır. Bahâeddin Nakşibend'in tarikatın yayılmasında önemli katkıya sahip olan halifesi Alâeddin Attâr'dır.²⁸ Üçüncü tarihi dönem Ahmed Faruk-ı Sirhindi ile başlayıp, Halid-i Bağdadi'ye kadar dem eden ve Müceddidiyye adını alan aşamadır.²⁹ Dördüncü tarihi aşama ise, Halid-i Bağdadi ile başlayıp günümüze kadar devam eden ve Halidiyye adıyla meşhur olan süreçtir.³⁰

Tarikatın, esaslarını büyük ölçüde Abdulhalık Gücdüvani'nin belirlediği çerçeveye oturtan Nakşibendilik, Yesevi geleneğine bağlı olması etkisiyle Orta Asya'da yayılmış, ardından Hindistan ve Anadolu'ya uzanmıştır.³¹ Bu tarikatın Anadolu ve Rumeli topraklarında geniş bir alana yayılması ve şöhret bulması, Ubeydullah Ahrar'ın 15. Asrın ikinci yarısında hilafet verip Anadolu'ya gönderdiği Molla İlahi Abdullah Simavi ve halifeleri vasıtasıyla olmuştur.³² Molla İlahi Kütahya'nın Simav ilçesindendir. Memleketinde tekkesini kurarak irşat faaliyetlerine

²¹ Şimşek, *Osmanlı'da Müceddidilik, 12 ve 18. Yüzyıl*, Ankara: Suf Yayınları, 2004, s.36.

²² Ahmet Cahit Haksever, "Çorum'da Nakşibendiliğin Tarihi Süreci ve Temsilcileri", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2008/1, c. 7, sy. 3, s. 62.

²³ Şimşek, *Osmanlı'da Müceddidilik, 12 ve 18. Yüzyıl*, s. 43.

²⁴ Haksever, "Çorum'da Nakşibendiliğin Tarihi Süreci ve Temsilcileri", s.62.

²⁵ Şimşek, *Osmanlı'da Müceddidilik, 12 ve 18. Yüzyıl*, s.44.

²⁶ Hamid Algar, "Nakşibendiyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c. XXXII, 2006, s.336.

²⁷ Bolat, *Bir Tasavvuf Okulu Olarak Melametilik*, s.374.

²⁸ Algar, "Nakşibendiyye", c. XXXII, s.336.

²⁹ Şimşek, *Osmanlı'da Müceddidilik, 12 ve 18. Yüzyıl*, s.48.

³⁰ Süleyman Uludağ "Halidiyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c. XV, 1997, ss.295-299; Şimşek, *Osmanlı'da Müceddidilik, 12 ve 18. Yüzyıl*, s.49.

³¹ Bolat, *Bir Tasavvuf Okulu Olarak Melametilik*, s.375.

³² Öngören, *Tarihte Bir Aydın Tarikati Zeyniler*, s.117.

başlamıştır.³³ Molla İlahi'nin şöhreti kısa sürede bütün Anadolu'ya yayıldığı gibi İstanbul'a da gitmiş, zamanla Anadolu Nakşiler için Semerkant ve çevresinden sonra ikinci büyük merkez durumuna getirmiştir.³⁴ Molla İlahi'nin ileri gelen halifelerinden olan Emir Ahmed Buhari Molla İlahi ile Anadolu'ya gelmiş Simav'a yerleşmiş, onun hizmetine devam etmiş Molla İlahi ile beraber İstanbul'a gitmiştir. Molla İlahi'nin Rumeli'ye geçmesi ile birlikte İstanbul'da makamına oturmuş ve burada faaliyetlerini sürdürmüştür.³⁵

Nakşibendiyye'de tasavvufî eğitimin önde gelen ilkeleri on bir terimle ifade edilmiştir. Müridin günlük hayatta ve zikir esnasında riayet etmesi gereken ilkeler Nakşibendî literatürün'de "kelimât-ı kudsiyye" adıyla anılır.³⁶ Hûş der-dem, Nazar ber-kadem, Sefer der-vatan, Halvet der-encümen, Yâdkerd, Bâzgeşt. Nigâhdâşt, Yâddâşt. Bu sekiz prensip Gucdüvânî tarafından ortaya konulmuştur. İlk yedi prensibin hedefinin bu sonuncusunu gerçekleştirmek olduğu söylenir.³⁷ Vukûf-i zamânî, vukûf-i adedî ve vukûf-i kalbî bu üç ilkenin kelimât-ı kudsiyyeye ne zaman dâhil edildiği belli değildir. XIX. yüzyıl ve sonrasında yazılan bazı eserlerde bu üç ilkenin Bahâeddin Nakşibend tarafından konulduğu öne sürülmüş ve bu bilgi diğer eserlere de intikal etmiştir.³⁸ Hâce Bahâeddin tarafından ortaya konan üç prensiple (vukûf-ı zamânî, vukûf-i adedî, vukûf-i kalbî) tamamlanmıştır.³⁹

Nakşibendîlik'te topluca icra edilen zikre "hatm-i hâcegân" ismi verilir. Adına ilk defa XVI. yüzyılda bazı Nakşibendî metinlerinde rastlanan bu uygulamanın ne zaman başladığı bilinmemektedir.⁴⁰ Gucdüvânî, Hâce Hızır'dan öğrendiği hafî zikri benimsemiş ve halifelerine bu metodu telkin etmiştir. Hâce Bahâeddin Nakşibend, Gucdüvânî'nin ruhaniyetinden hafî zikir yolunu öğrenince cehri zikri tamamen bırakmıştır. Onun kesin bir şekilde hafî zikir yolunu seçmesiyle müntesip bulunduğu silsilenin yeni bir döneme girdiği ve Nakşibendiyye tarikatının

³³ Bkz. Abdurrahman-ı Camî, *Nefehatü'l üns min hadaratı'l-kuds*, Lami Çelebi (trc. ve şerh.), İstanbul, 1980, s.461; Mustafa Kara ve Hamid Algar, "Abdullah-ı İlahî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c. I, s.110.

³⁴ Öngören, *Tarihte Bir Aydın Tarikati Zeyniler*, s.118.

³⁵ Öngören, *Tarihte Bir Aydın Tarikati Zeyniler*, s.119.

³⁶ Necdet Tosun, "Nakşibendiyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c. XXXII, 2006, s.342.

³⁷ Hamdi Algar, "Hacegan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c. XIV, 1996, s.431.

³⁸ Tosun, "Nakşibendiyye", c. XXXII, s.342.

³⁹ Algar, "Hacegan", c. XIV, s.431.

⁴⁰ Tosun, "Nakşibendiyye", c. XXXII, s.343.

doğuşunda tayin edici bir rol oynadığı söylenebilir.⁴¹ Hatm-i Hacegan da gizliliğe dikkat edilir ve tarikatten olmayan yabancılar Hatm-i Hacegan'a alınmaz. Tarikat'te Hafî zikir yapılır ve silsile olarak Hz Ebu Bekir'e ulaşan'' Sıddîki'' bir yoldur.⁴² Tarikat Alevî silsileye (silsiletü'z-zeheb) sahip olmakla birlikte Sünnîliğe güçlü bir şekilde bağlıdır, Bekrî silsilenin ön plana çıkarılması da bu bağlılığa işaret etmektedir.⁴³

Nakşibendiyye tarihinin en önemli safhalarından biri XVII. yüzyılda Ahmedîyye diye de anılan Müceddidiyye kolunun ortaya çıkışıdır. Müceddidiyye, Nakşîliği Hindistan'ın en faal tarikatlarından biri haline getirmiş, Hint alt kıtası Orta Asya ve Anadolu'dan sonra tarikatın üçüncü büyük merkezi olmuştur. Hızlı bir şekilde yayılan Müceddidiyye birkaç nesil sonra tarikatın diğer bütün kollarının yerini almıştır. Müceddidiyye'nin kurucusu İmâm-ı Rabbânî Ahmed-i Sirhindîdir. Şîliğe muhalefeti de içeren Mektûbât'ı ile tarikatın mahiyetine dair ilk defa hacimli bir eser ortaya koymuş ve tarikat muhafazakâr Sünnî tavrıyla ulemâ kesimini de kendine çekmeyi başarmıştır. Sirhindî'nin kendisinin hicrî II. binyılın müceddidi olduğunu iddia etmiştir. Bu iddiasını temellendirirken kullandığı terimlerden onun, [kendini](#) Hz. Peygamber'le ilişkisi konusunda özel bir imtiyaz ve nasibe sahip biricik kişi olarak gördüğü anlaşılmaktadır.

Nakşibendîliğin Müceddî kolunda Sirhindî'nin bu oldukça kapsamlı ve fevkalâde iddialarının zımnen kabul edildiği söylenebilir.⁴⁴ İmam Rabbaniye kadar olan Nakşi Şeyhlerindeki İbn Arabî sevgisi ve vahdet-i vücud anlayışı İmam-ı Rabbani ile''Vahdet-i Şühuda'' dönüştü, Abdullah Dehlevî ve onun Halifesi Mevlana [Halid Bağdadi](#) ile tarikat 19. yüz yılda İslam dünyasının en yaygın tarikatı oldu. Yeniçeri ocağının kaldırılmasından sonra Bektaşî dergâhlarının kapatılması sırasında, Bektaşî dergâhlarına Nakşi-Halidî şeyhleri tayin edilmiştir. 19 yüz yıldan sonra Nakşîlik, Irak, Suriye, Anadolu ve Balkanlar'da Halidîlik şekline bürünmüştür. Bu tarikatın bu kadar tutulmasında tarikat şeyhlerinin genellikle medrese çıkışlı olması ve şeriata sıkı sıkıya bağlı olması büyük rol oynamıştır. Tekkelerin

⁴¹ Algar, "Hacegan", c. XIV, s.431.

⁴² Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatler, Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Neşriyat, 1997. s.260.

⁴³ Algar, "Nakşibendiyye", c. XXXII, s.335.

⁴⁴ Algar, "Nakşibendiyye", c. XXXII, s.338.

kapanmasına yakın yıllarda İstanbul'da bulunan tekkelerin büyük bir kısmı Nakşî-Halidi olması bunu teyit etmektedir.⁴⁵

Osmanlılarda Nakşibendiliğin yönetim tarafından desteklenmesi ve bu denli yaygınlaşmasında Ehl-i Sünnete sıkı bağlılık önemli bir faktördür. Özellikle Ubeydullah Ahrarın halifelerinden Abdullah-ı İlahi ve Ahmed Buhari vasıtasıyla İstanbul, Bursa, Rumeli ve Doğu Anadolu'da birçok tekke kurulmuştur.⁴⁶ Ubeydullah Ahrar'ın halifelerinden Simavlı Molla İlahi tarafından Anadolu'ya getirilen tarikat, Sünni özelliği sayesinde süratle yayılmaya başlar. Fakat ünlü Nakşibendi şeyhlerinin ortaya çıkması XVI. yüzyıldan sonradır. Esasen Osmanlı sultanlarının, XV. yüzyılda Maverâünnehir ve Horasan mıntıkalarında önemli gelişmeler kaydeden Nakşibendiliği yakından takip ettikleri iyi bilinmektedir. Simav'da Molla İlahi'nin vefatıyla onun yerine geçen Emir Buhari II. Beyazıd'ın gösterdiği yakın ilgi üzerine İstanbul'a gelir. Bursa'da ise Lami'i Çelebi (öl.1530) Nakşiliğin önde gelen isimlerinden biridir. Anadolu'da Safevi propagandasının etkilerini kırmak için Nakşî şeyhlerinin gayret sarf ettikleri **bilinmektedir**. Bu çerçevede gerek Yavuz gerekse Kanuni dönemlerinde bazı Nakşî şeyhlerinin merkezi yönetimle ilişkileri sıklaşır. XVII. yüzyılda daha da gelişen Nakşibendilik, bütün Osmanlı sathında yaygınlık kazanır. Bu durum yönetim çevrelerinde bir takım endişelerin uyanmasına da sebep olur. IV. Murad döneminde Urmiye Şeyhi diye tanınan Şeyh Mahmud, kalabalık bir müritler topluluğuna sahip olduğu için, 'ayaklanmak üzere bulunduğu' iddiasıyla idam edilir.

1827 yılındaki fermanla bazı Bektaşî tekkeleri kapatılır ve açık bırakılanlara da Nakşibendi şeyhleri atanır. Bunun sebeplerinden biri olarak, uygulanan askeri yenilikler dâhilinde kontrol altına alınmak istenen yeniçerilerin arasında yaygın olan Bektaşilik tarikatının nüfuzunu azaltma düşüncesi gösterilir. İktidarın Nakşibendi şeyhlerini Bektaşî tekkelerine atanmasını sağlaması, bir kısım sufi çevrelerde İslami bir meşrep olmadıkları ileri sürülen kesimi **Sünnileştirme** çerçevesinde olumlu değerlendirilir. Fakat bazı sufiler tarafından da doğru bulunmaz ve bu uygulamanın devletin sufi kurumlara müdahalesi olarak görülür. Sünnileştirme şeklinde sunulan bu uygulamayı, İstanbul'daki Sünni Nakşî Halidi şeyhlerinin de sürgün edilmesi takip eder. Esasen farklı dönemlerde bazı sufilerin, yönetimin bazı tasarruflarından

⁴⁵ Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 259-260.

⁴⁶ Haksever, 'Çorum'da Nakşibendiliğin Tarihi Süreci ve Temsilcileri', s. 63.

rahatsız olduklarını ifade ettikleri zaman çeşitli vesilelerle cezalandırıldıkları bilinmektedir. ‘‘Tekkede top döktürüp sarayı havaya uçuracak’’ ihtarına itibar edilerek Hicaz’a sürgün gönderilen Özbekler Tekkesi Nakşibendi Şeyhi İbrahim Edhem bu durumun dikkate değer örneklerinden biridir. Şii ve Alevi temayüllere karşı bir tepki olarak ortaya çıkmış, sahabenin önemini ve değerini kuvvetle vurgulamış olmakla birlikte Ehl-i Beyt sevgisini ön plana çıkaran, Halidi şeyhleri de vardır. Halid el-Bağdadi’nin halifelerinden İsmail Şirvani’nin halifesi Hamza Nigari ve mensuplarını bu çerçevede ele almak mümkündür.⁴⁷

Nakşibendi-Halidi şeyhlerinin daha çok faaliyet gösterdikleri ve nüfuzlu oldukları bölgelerin başında özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri gelir. Bölgenin sosyal ve tarihi gerçekliği, seyitlik inancı ile pekişen şeyhliğin babadan oğula geçişi geleneğine uygun düşer.⁴⁸ Fakat bu ‘evladiyelik’ durum Anadolu’nun diğer bölgelerinde ve Trakya’da görülmez. Başlangıçta, Halid el-Bağdadi’nin faaliyet gösterdiği Irak ve Suriye’nin Osmanlı Devletine bağlı olması tarikatın İstanbul ve çevresinde yayılmasını kolaylaştırır. Islahat ve Tanzimat hareketlerinin yapıldığı o dönemde tarikat kısa sürede yönetimin ileri gelenleri arasında yaygınlık kazanır. Böylece siyasi nüfuz ve güç kazanmalarıyla tarikat ileri gelenleri sıkı ilişkiler kurarak yönetim üzerinde etkili olmaya çalışırlar.

Genel olarak Jön Türklere karşı II. Abdülhamid’i destekleyen Halidi şeyhleri önemli roller üstlenirler. 1914’te Taşkesenli Şeyh Ahmet liderliğinde İttihat ve Terakki yönetimine karşı ayaklanan Şeyh Şehabeddin ve Seyyid Ali yakalanarak idam edilirler. İsyan katılmadığı için Sultan Reşat tarafından ödüllendirilen Şeyh Muhammed Ziyaeddin, daha sonraları davet edildiği halde Erzurum Kongresine katılmaz. Mustafa Kemal 1919 yılında kendisine mektup yazarak yardımını ister. 1925’te bir Halidi şeyhi olan Şeyh Said isyan eder. 1930’da Menemen olayı sebebiyle yine bir Halidi şeyhi olan Şeyh Esad Erbili ve müridleri tutuklanır ve İstiklal mahkemelerinde yargılanır. Tekkelerin 1925’te kapatılmasıyla önce evlerde, daha sonra kurdukları dernek ve vakıf merkezlerinde sohbet toplantıları düzenleyerek faaliyetlerini sürdürürler.

⁴⁷ Durma, *Evliyalar Şehri Amasya*, Ankara: Yenigün Matbaacılık, 2008, s. 119-120.

⁴⁸ Ahmet Cahit Haksever, ‘‘Çorum’da Nakşibendiliğin Tarihi Süreci ve Temsilcileri’’, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2008/1, c. 7, sy. 3, s. 62.

Nakşibendiliğin gizli yapılan, zıkr-i hafî'yi esas alması ve evradın daha çok bireysel olarak icra edilmesi ile mensupları tarikat yasağından fazla etkilenmez. 1946'da demokrasiye geçilmesi üzerine seçimlerde etkili olmaya başlayan tarikatın şeyh çocukları ve torunlarının siyasete girerek çeşitli dönemlerde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde görev yaptıkları görülür. Türkiye'de kültürel hayat üzerinde derin izler bırakmış olan Halidiyye mensupları, günümüzde de basın, yayın ve eğitim alanlarında faaliyetlerini sürdürmektedir.⁴⁹

1.3. Gümüşhanevi Tekkesi

İstanbul valiliği karşısında, Hükümet Konağı sokağı ile Gümüşhaneli sokağının kavşağında yer alan ve Nakşibendîliğin Hâlidî⁵⁰ koluna bağlı tekkelerin en önemlisi olan bu kuruluş, Nakşibendî-Hâlidî şeyhi Ahmed Ziyâeddin Gümüşhânevî (ö. 1893) tarafından Fatma Sultan Camii'ne 1859'da meşihat konulması sonucunda teşekkül etmiştir.⁵¹ Günümüze kadar ulaşmayan yapı, tekkeye dönüştürüldükten sonrada cami olarak kullanılmaya devam edilmiş, batı yönüne 1875'te harem ve selâmlık bölümlerin tarikat kuruluşu gerektirdiği mimari bütünlüğe kavuşmuştur.

Cami-tevhidhâne, Hükümet Konağı sokağı ile Gümüşhaneli sokağının kavşağındaki küçük bir avlunun gerisinde yer almakta, tuğla örgülü babalara oturan demir parmaklıkların sınırladığı bu avlu, basit bir kapı ile Hükümet Konağı sokağına açılmakta, arsanın batı kesiminde mevcut diğer tekke bölümleri ise kapısı Gümüşhaneli sokağına bakan ve bir şadırvanla donatılmış olan diğer bir avlunun (tekke avlusunun) çevresinde yer almaktaydı. Bu kesimin kuzeydoğu köşesinde bulunan iki katlı ahşap harem binası cami-tevhidhâneye bitişiyor, bunun gerisinde, cami-tevhidhânenin batı duvarına bitişen tek katlı ahşap bina selâmlık birimleriyle derviş hücrelerini barındırıyordu.

Gümüşhânevî Tekkesi, tekkelerin kapatıldığı 1925 yılına kadar faaliyetini sürdürmüştür. Gümüşhânevî'nin vefatından sonra tekkenin postuna Şeyh Hasan Hilmi Efendi, Şeyh İsmâil Necâtî Efendi, Dağıstanlı Şeyh Ömer Ziyâeddin Efendi ve

⁴⁹ Durma, *Evliyalar Şehri Amasya*, s. 121-122.

⁵⁰ Bkz. Nevzat Kor, "Mehmet Zahid Kotku Hazretlerini vefatının 27. Yılında rahmetle anıyoruz...", Selami Çalışkan (haz.), *Milli Gazete* 13 Kasım 2007, İsmail Kara, *Cumhuriyet Türkiye'sinde Bir Mesele Olarak İslam* (İstanbul: Seha Neşriyat, 1991) içinde, s. 9-16

⁵¹ İrfan Gündüz, *Mesele Olarak İslam* (İstanbul: Seha Neşriyat, 1991) içinde, ss.9-16; *Gümüşhânevî Ahmed Ziyâüddîn*, İstanbul, 1984, s. 52-57.

Tekirdağlı Şeyh Mustafa Feyzi Efendi oturmuşlardır.⁵² Cumhuriyet döneminde kadro harici camiler arasına katılan tekke binaları bir müddet İstanbul valiliği jandarmalarının yatakhane ve elbise deposu olarak kullanıldıktan sonra 1957’de yol açma ve Defterdarlık binasının yapılması gerekçesiyle yıktırılmıştır.

1.3.1. Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevi

Ahmet Ziyaüddin Gümüşhanevi (K.S.) Hazretleri 1813 (H. 1228) veya 1819 (1235) yılında Gümüşhane’de doğmuştur. İlk ilimlerini Gümüşhane’de okumuş ve 8 yaşlarında Kur’an-ı Kerimi hatmetmiştir. 10 yaşlarında göç ettikleri Trabzon’da

babasının ticaretine yardım etmiştir. Bir taraftan da sarf ve nahiv ilimlerini ikmal etmiştir. Babasının dükkânına mal almak üzere İstanbul’a amcası ile geldiğinde H.1247.M.1831 sonrası artık buradan Trabzon’a dönmek istemediğini bildirerek ilim merkezi olan İstanbul’da kalır. Beyazıt medresesinde ilme intisap eder. Orada iyi bir şahsın delaleti ve koruması ile ilimde hayli ilerler. O iyi zatın ölümü ile Mahmutpaşa medresesinde bulunan bir odaya taşınır. Oradan Süleymaniye medresesinde okutulan derslere devam etmeye başlar. Hocaları günün sayılı âlimlerindendir. Sultan Abdülmecid’in hocası, huzur dersleri muhatabı, Şehri Hafız, Hacı, Es-seyyid Muhammed Emin Efendiden (V.1281-1864) dersler alır. Bir diğer hocası Kürt Hoca diye maruf, Sultan 2. Mahmut’un hocası Abdurrahman El- Harputi’dir (Ö. 1267-1851). Laz Osman Efendi bir diğer hocasıdır. 1844 de üst icazet alır, Beyazıt dersiamlığına tayin olunur. Gümüşhane’deki hocaları ve İstanbul’daki hocaları tasavvufa meyyaldirler.

1844 yılından itibaren tasavvufa da yönelir. Alaca minare tekkesi şeyhi Abdulfettah Akri hazretlerinin sohbetlerine devam eder. İmam-ı Halidi Bağdadi’nin irşadını işaret ettiği rivayet edilen halifesi; Lübnan - Trablus Müftüsü Ahmet Bin Süleyman El - Ervadi’ den hilafeti tame ile icazet alır (1848). Gümüşhanevi, 1859’dan itibaren (46 yaşlarındadır) Cağaloğlu’nda ki metrûk vaziyette bulunan “Fâtma Sultân Câmî-i Şerîfi”ni⁵³ tamir, ihyâ ve imâr etmeye ve irşâd faaliyetlerini de buradan devâm ettirmeye başlar. İleride “Gümüşhânevi Dergâhı” olarak ün

⁵² M. Baha Tanman, “Gümüşhanevî Tekkesi”, DİB İstanbul, III, 448-449.

⁵³ Semavi Eyice, “İstanbul’un Kaybolan Eski Eserlerinden: Fatma Sultan Camii ve Gümüşhaneli Dergâhı”, İFM Prof. Dr. Sabri F. Ülgener’e Armağan, XLIII (1984-85), s. 475-511.

kazanacak olan bu mekâna Hazretin hânesini nakli ise 1875 senesidir. İlk hacı H.1280-1863'tedir. İskenderiye'de 13 gün kalır. Z. H.1293 (1876)'da Şeyhü'l Harem Hacı Müşir Emin Paşa'nın kızı Havva Seher hanımla evlenir, 1877/1878 Doğu cephesinde Türk - Rus savaşına katılır. Trabzon üzerinden önce Kars cephesinde tüfek atarak savaşı. Bir ara Of 'a (birçok halifesinin olduğu yerdir) gelir, dersler verir sonra yeniden Batum cephesine gazaya gider. Dönüşünde yeniden hacca giderek Mısır'da 3 yıl kalır ve İstanbul'a döndüğünde tekkesine yerleşir. Kısa bir rahatsızlıktan sonra H.1311 Zilkadenin 7 sinde (13 Mayıs 1894) Pazar günü vefat eder.⁵⁴ Sultan 2.Abdülhamit'in müsadesiyle Süleymaniye Camii Haziresinde, Kanuni Sultan Süleyman'ın türbesinin yanına defin olunur. Kabri bugün bakımlı ve gayet iyi durumda olan bir ziyaretgâhtır.⁵⁵

Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevi bizzat parasını ve kitaplarını vererek kütüphaneler vakfetmiştir. Kütüphaneleri halkın ve ilim yapacakların kullanımına açmıştır. Merkez İstanbul olmak üzere, Of, Rize ve Bayburt'ta kütüphaneler vakfetmiştir.

1. Of- Uğurlu Çıfaruksa Hacı Ahmed Kütüphanesi: Kayıtlarda 800 kitap olduğu belirtilmektedir. Bugün 305 tanesi bulunmaktadır. 100 tanesi yazma kitaptır. Burada kalan kitaplar muhafaza edilmektedir. Bugün ayaktaki kütüphane binasının kitabesinde 'tamam oldu kütüphane 1284' yazmaktadır.

2. Bayburt Ziyaiyye Kütüphanesi 1871'de kurulmuştur. Bayburt Yeni Yakutiye Camii yanına kurulmuştur. 1900 yılı Maarif Salnamesine göre içerisinde 876 kitap vardır. 1918 yılında Rus işgali döneminde yakılmıştır. İçindeki eserler yağmalanmış ve Ruslar tarafından Tiflis'e götürülmüştür.

3. Rize Gümüşhanevi Kütüphanesi: Pir-i Çelebi Mahallesinde, Semerkandi Şeyh Ali Efendi türbesi civarında Altıkulaç Hacı Ali Efendi Medresesi bitişiğinde (bugün itibariyle Şeyh Camiin üstünde) inşa ettikleri muvakkıthane üstünde kargir bir yapı idi. 1876 yılında kurulmuştur. 4.İstanbul Merkez Fatma Sultan Kütüphanesi Kitaplar İstanbul Müftülüğü arşivlerine ve Süleymaniye Kütüphanesine aktarılmıştır.⁵⁶

⁵⁴ Hüseyin Budak, "Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevi'nin (1813-1894) Türk Dünyasına Etkileri", <http://www.bilgelerzirvesi.org/bildiri/pdf/drhuseyin-budak.pdf> (20.11.2015), s. 3.

⁵⁵ Hüseyin Budak, " Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevi'nin (1813-1894) Türk Dünyasına Etkileri", <http://www.bilgelerzirvesi.org/bildiri/pdf/drhuseyin-budak.pdf> (20.11.2015), s. 2-3.

⁵⁶ Budak, "Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevi'nin (1813-1894) Türk Dünyasına Etkileri", s. 8-9.

1.3.2. Abdülaziz Bekkine

İstanbul'un Mercan semtinde doğdu. Kazan'dan göç ederek İstanbul'a yerleşen tüccar Hâlis Efendi'nin oğludur. Beyazıt Kaptan paşa Camii imamı Halil Efendi'den Arapça ve din dersleri okuduktan sonra Dârü'ttedris Mektebi'ne girerek buradan mezun oldu. On beş yaşında iken ailesiyle birlikte Kazan'a gitti. Öğrenimine bir süre Kazan'da devam etti. Daha sonra Buhara'ya geçerek devrin tanınmış âlimlerinden dinî ilimleri okudu. Babası vefat edince tekrar Kazan'a döndü. 1917 Sovyet Devrimi'nin ardından on altı kardeşiyle birlikte İstanbul'a dönmek üzere yola çıktı. Bir süre Bakü'de kaldıktan sonra 1921'de İstanbul'a geldi. Geçimini sağlamak için kardeşleriyle birlikte bakkal dükkânı işletti. Daha sonra Beyazıt Medresesi'ne (bugün Vakıf Hat Sanatları Müzesi) devam etti. Bu yıllarda medrese arkadaşı Mehmet Zahit (Kotku) Efendi ile birlikte meşhur Nakşibendî-Hâlidî⁵⁷ şeyhi Ahmed Ziyâeddin Gümüşhânevî'nin ⁵⁸ halifelerinden Tekirdağlı Şeyh Mustafa Feyzi Efendi'ye intisap etti. Kendisinden icâzet ve Gümüşhânevî'nin Râmûzü'l-e'hâdîs adlı eserini okutma izni aldı (1922). Tarikat silsilesi Mustafa Feyzi, Ömer Ziyâeddin Dağıstânî ve Gümüşhânevî vasıtasıyla Nakşibendîliğin Hâlidîyye kolunun kurucusu Hâlid el-Bağdâdî'ye ulaşır. Şeyhinin vefatından sonra uzun yıllar Serezli Hasib (Yardımcı) Efendi'den(ö.1949) istifade etti.

Abdülaziz Efendi irşad izni aldıktan sonra imamlık görevine başladı; Beykoz ve Aksaray'da iki camide bir süre imamlık yaptı. Bu göreve daha sonra Yazıcı Baba ve Kefevî camilerinde devam etti. Soyadı kanunu çıkınca Bekkine soyadını aldı. Vazifesi 1939'da Zeyrek'teki Çivizâde Ümmü Gülsüm Camii'ne nakledildi. Bu camide on üç yıl hizmet yaptı. İkinci defa gittiği hacdan dönüşünde hastalandı ve 2 Kasım 1952'de vefat etti. Fatih Camii'nde kılınan cenaze namazından sonra Edirnekapı Sakızağacı Şehitliği'nde şeyhi Hasib Efendi'nin yanına defnedildi. Ölümünden sonra irşad faaliyeti, imamlık görevini Bursa'dan Çivizâde Ümmü Gülsüm Camii'ne nakleden Mehmet Zâhit Efendi tarafından sürdürüldü.

Abdülaziz Bekkine daha çok Hacı Aziz Efendi adıyla tanındı. Tekkelerin

⁵⁷ Tosun, Necdet, "Nakşibendiyye (adab, erkan)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi(DİA)*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c. XXXII, 2005, s. 342-343

⁵⁸ İrfan, Gündüz, *Gümüşhanevi Ahmed Ziyaüddin ve Halidiyye Tarikatı*, İstanbul: Seha Neşriyat, 1984.

kapatılmasından sonra diğer şeyhler gibi irşat faaliyetini evinde yaptığı sohbetlerle sürdürdü.⁵⁹ Vefatından üç gün önce, Nurettin Topçu'ya: "Lütfen bunlara söyle, hastaneye götürüp beni yormasınlar. Şurada üç merdivenim kaldı." der. 57 yaşında, 2 Kasım 1952 tarihinde vefat eder. Fatih Camiinde Mehmed Zahid Kotku'nun kıldırıldığı cenaze namazından sonra Edirnekapı Sakızağacı Şehitliğine, şeyhi Hasib Efendinin yanına defnedilir.⁶⁰

Postnişin olduğu yaklaşık 3,5 yıllık süre içinde Tarikat sohbetleri ve Râmuz el-Ehadiş adlı eserden Hadiş sohbetleri yapmış, yapmış olduğu sohbetler vefatını müteakiben talebeleri tarafından derlenerek yayınlanmıştır. Özellikle Üniversite gençliği üzerinde etkili olmaya çalışan Abdülaziz Bekkine, bu talebelerin Üniversiteyi bitirip özel sektöre geçmek yerine, Üniversite'de kalarak akademik kariyerlerine devam etmelerini ve eğitim ve öğretime katkı sağlamalarını istemiş ve isteği talebeleri tarafından gerçekleştirilmiştir. Senirkent adlı haftalık yayın organında yazıları yayınlanmıştır.⁶¹

Vefatından sonra irşad faaliyeti imamlık görevini Bursa'dan Çivizade Camiine nakleden Mehmed Zahid Kotku tarafından sürdürüldü. Zahid Kotku Hazretlerini yerine getirten, davet eden yine kendisidir. Abdülaziz Bekkine Hazretleri son hastalığında: "Benim yerime Bursa'dan Hacı Mehmet Zahid Efendiyi getirin! O bizim tekkemizin en genç halifesidir." demiş. Abdülaziz Bekkine'nin talebeleri de Kotku'yu Bursa'dan İstanbul'a getirirler.

Abdülaziz Bekkine söz konusu olduğunda en çarpıcı hususlardan birisi Sorbonne doktoralı Nurettin Topçunun kendisine intisabı meselesidir. Abdülaziz Bekkine-Nurettin Topçu ilişkisinin sohbet temeline dayalı bir dostluk olduğunu rahatlıkla düşünebiliriz. Bekkine'nin Topçu üzerindeki etkisini sohbetleri aracılığıyla sağladığını düşünmemize yol açacak birçok anekdot vardır. Sufilerin en belirgin vasıflarından olan sohbet ehli olmak Abdülaziz Bekkine'de mükemmel örneklerinden birini bulmuştur. Sohbet esnasında her türlü soruya açıktır. Sohbetlerine her düşünceden insanın katılımı mümkündür. Eğitimli eğitimsiz, yaşlı genç her türlü

⁵⁹ Nihat Azamat, "Abdulaziz Bekkine", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c.5, s. 365.

⁶⁰ *Milli Gazete*, "Abdulaziz Bekkine Hazretleri", http://www.milligazete.com.tr/haber/Abdulaziz_Bekkine_Hazretleri/262863.

⁶¹ "Abdulaziz Bekkine", *Vikipedi*, https://tr.wikipedia.org/wiki/Abd%C3%BClaziz_Bekkine (21.11.2015).

insana hitap edebilecek bir yeteneğe sahiptir. Tanıklar sabahlara kadar süren sohbetlerinden söz eder. Nurettin Topçu⁶² da sohbet halkasının cazibesine kapılanlardandır. Bekkine'yi daha ilk ziyaretinde aralarında koyu bir sohbet ortamı oluşturmuştur.

Dönemin tanıkları Topçu'nun, felsefenin bir soruyu akılla çözdükten sonra mevcut çözüm hakkında da yeni sorular oluşturan girdabından Abdülaziz Bekkine'nin sohbetleriyle kurtulduğundan ortaklaşa söz eder.

Topçu'nun yakın arkadaşlarından Sırrı Tüzeer'in onu tasavvuf çevreleriyle tanıştıran kişi olduğu anlaşılmaktadır. Tüzeer, "Sırrı, çok perişanım, hoca da, papaz da adam aldatıyorlar." diyen Topçu'yu önce Gümüşhanevi okulunun Bekkine'den önceki şeyhi Serezli Hasib Yardımcı [1863-1949] ile tanıştırır. Bu zata, önce İzmir'e sonra Denizli'ye öğretmen olarak atanan Topçu'nun İstanbul'a dönebilmesi için dua istemek amacıyla gitmişler; ondan dua ve döneceği müjdesini almışlardır. Topçu buna pek ihtimal vermez. Fakat çok geçmeden Haydarpaşa Lisesine atanır.

"Kafamda bir sürü problem var, fakat kimseye güvenemiyorum." diyen arayış içindeki Topçu'yu yine Sırrı Tüzeer Küllük'te İstanbul Müftüsü A. Şeref Güzelyazıcı [1904-1978] ile görüştürür. Fakat Topçu "Sırrı, bu benim aradığım adam değil." diyerek tatmin olmadığını belirtir. Bunun üzerine ona Abdülaziz Bekkine'yi ziyaret etmeyi önerir. Bekkine, Tüzeer'e "Kafiri getir, kibirliyi getirme." demiştir, fakat arkadaşının yeme-içme, oturup kalkma konularındaki titizliğini bir şekilde aşan Tüzeer sonunda Topçu'yla Bekkine'yi tanıştırır. İlk sohbette Topçu Abdülaziz Bekkine'ye bağlanır. Sohbetin bitiminden sonra çıkarlar fakat Topçu "Acaba geri dönsek ayıp olur mu?" demekten kendini alamaz. Burada sufiyane sohbetin etki gücünün bir örneği göze çarpmaktadır.⁶³

Bağlanma yukarıda anlatıldığı biçimde gerçekleşmiştir. Fakat ilk zamanlarda bu bağlılığın biraz sancılı bir biçimde seyrettiği anlaşılmaktadır. Tanıklar Bekkine'nin ilk anda anlamlandıramadığı bazı sözlerinden dolayı Topçu'nun şeyhini ziyarete gitmeye uzun süre ara verdiğini aktarır. Fakat yine de tanıklarca bu

⁶² Nurettin Topçu baba tarafından [Erzurumludur](#). Ailesi Topçuzâdeler diye tanınır. Dedesi Osman Efendi, Erzurum'un Ruslar tarafından işgali sırasında Türk ordusunda topçuluk etmiş; bu lâkap oradan kalmıştır.

⁶³ M. Emin Yaşar, "İskenderpaşa Cemaati" *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslamcılık*, c.VI, s. 323-340.

bağlılığın Abdülaziz Efendinin ölümünden sonra da devam ettiği, hatta güçlenerek arttığı belirtilir.⁶⁴

Topçu'nun çıkardığı *Hareket* dergisi çevresinde yetişmiş ve Türkiye'de tasavvuf tarihi alanının uzmanlarından Mustafa Kara da "Topçu'nun mürşidi Abdülaziz Bekkine'dir." diyerek Topçu-Bekkine ilişkisinin tasavvufi bir bağlanma olduğunu vurgulamıştır.

Nurettin Topçu üzerinde Abdülaziz Bekkine bir şeyh olarak önemli ölçüde etkili olmuştur diyebiliriz. Bu etkilenmenin hem tavır hem de düşünce bazında gerçekleştiğini söylemeliyiz. Öncelikle Topçu bağlısı bulunduğu Gümüşhanevi okulunun düşünce yapısını tamamen benimsemiş görünmektedir. Bu düşünce yapısı *Hareket* dergisine de aynen yansımıştır. Topçu müteşerri bir tasavvuf anlayışına taraftardır. Alevilik ve Bektaşiliğin sık sık tartışma konusu olan yaklaşımlarını benimsemez. Zaten Topçu'nun din anlayışı Ehl-i Sünnet temeline dayalıdır ve bu nedenle *Hareket'te* Şiiliğin de sık sık eleştirildiğini görürüz. Bu durum bütünüyle Gümüşhanevi okulunun etkisine bağlı değildir belki; Topçu'nun içinde doğup büyüdüğü ortamın da bu eğilimde olduğu söylenebilir. İsmail Kara onun "Paltosunu, pardösüsünü kimseye tutturmamak, çantasını, filesini taşıtmamak" âdetinde olduğunu kaydeder ki bu tavır birçok sufi gibi Abdülaziz Efendi'nin de benimsediği tavırlardandır. Öğretmenlik mesleğini sevmesinin önemli nedenlerinden birinin de yine şeyhinden tevarüs ettiği irşat fonksiyonuyla ilgili olduğu düşünülebilir. Burada daha ilk sohbetlerinde Abdülaziz Efendinin ona talebe yetiştirmenin önemini vurguladığını hatırlayabiliriz.

Sonuçta etrafındakileri etkileyen kendine özgü kişiliğini kazanmasında bu bağlanmanın etkisinin büyük olduğu gözüküyor. İsmail Kara bu özgün karakteri şöyle resmeder: "Aslında Nurettin beyde münzevilik ve mahviyet ile hareket ve mücadele adamlığı (isyan ahlakı) birlikte, yan yana yaşıyordu. Bütün hayatı, birbiriyle tenakuza düşmeyen bu iki hat arasında geçti dense doğru olur zannederim. Derin bir tevekkül coşkun bir isyan. Bu iki farklı hattı belki ahlak ve şahsiyet telif ediyordu." Söz konusu etkilenmenin Topçu'nun eserlerine ne ölçüde yansıdığı hususu ise Mustafa Kara tarafından oldukça ayrıntılı bir biçimde incelenmiştir. Topçu eserlerinde İslam tasavvufunu "Kur'an'dan kalp ilmini çıkaran felsefe" olarak

⁶⁴ Nihat Azamat, "Abdulaziz Bekkine", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c.V, s. 365.

tanımlar. Özü itibarıyla tasavvuf 'insan ilmi'dir. Tasavvuf, esaslarını Kur'an'da bulduğu bir insan felsefesini ele almıştır. O, bazı sosyal sorunlara yaklaşımında gösterdiği 'fakr' ve 'istiğna' tavırlarını da tasavvuftan devşirmiş ve benimsediği "isyan ahlakı" ile birleştirmiş gözükmektedir. Onun "bizzat hayatı ile idealindeki tasavvufi hayatın melametiyle çok yakın bir ilgisi vardır." Topçu bir ahlakçıdır. Ona göre ahlak İslam dininin özü, esası ve bizzat kendisidir. İslam ahlakı hürmet, merhamet ve hizmet kavramlarıyla özetlenebilir.

Felsefe tahsili görmüş bir öğretmen olan Topçu'nun "Âlemin gayesi aşk olsa gerek." demesini ise şaşırtıcı bulabiliriz. Çok da akılcı görünmeyen bu cümle Topçu'nun aldığı üniversite eğitimiyle, kendini ifade imkânı bulduğu tasavvufi anlayışı bir potada eritebildiğini gösteren önemli bir veridir. Bazen bir felsefeci tasavvufun akılla bağdaşmaz gözüken hükümlerinin akli temellerini çok daha iyi kavrayabilir.

1.3.3. Mehmet Zahit Kotku

1.3.3.1. Hayatı

Faaliyetleri ve etkinliğiyle Cumhuriyet döneminin en önemli Nakşi şeyhlerinden olan Mehmet Zahit Kotku, 1897'de Bursa'da, Kafkas göçmeni bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelir. Mehmet Zahit annesi Sabire Hanım'ı üç yaşında iken kaybetti. Bursa'ya geldiklerinde on altı yaşlarında olan babası İbrahim Efendi çeşitli yerlerde imamlık yaptıktan sonra 1929'da Bursa ovasındaki İzvat köyünde vefat etti. Mehmed Zâhid Efendi ilk mektebi Oruç Bey İbtidaisinde okudu, Maksem'deki İdadiye devam etti. Sonra Bursa Sanat Mektebine girdi.⁶⁵ Bu esnada Birinci Cihan Harbi dolayısıyla 18 yaşlarında 14 Nisan 1332'de asker olur, senelerce askerlik yapar, çok tehlikeli günler geçirir, hastalıklar atlatır. Birinci Dünya Savaşı yıllarında orduya katılır ve askerlik hizmeti süresince uzun süre kalacağı İstanbul'da çeşitli dini derslere ve vaazlara devam eder. 21 yaşındayken Nakşibendiliğin Gümüşhanevi Dergâhı'na intisap eder ve Şeyh Ömer Ziyaüddin Efendi'nin vefatı

⁶⁵ İrfan Gündüz, "Mehmet Zahid Kotku (rh.a)'ın Tarikat ve İrşad Anlayışı", H.Hüseyin Erkaya (haz.), *Vuslatın 14. Yılında Mehmet Zahid Kotku ve Tasavvuf: Sempozyum Konuşmaları*, (İstanbul: Seha Neşriyat, 1995) içinde, s. 90.

üzerine onun yerine geçen Mustafa Feyzi Efendi'ye bağlanır ve tarikat eğitimini onun müridi olarak tamamlar.⁶⁶ 27 yaşında şeyhinin icazet vermesiyle değişik köy ve kasabalarda imam ve vaiz olarak irşat görevlerinde bulunur. Tekkeler ve zaviyelerin kapatılması üzerine doğum yeri olan Bursa'ya dönerek bir köy camiinde, babasının ölümüyle boşalan, imamlık görevine başlar. Daha sonra Bursa'da bir camiye imam ve vaaz olarak atanır.⁶⁷

1925'te tekke ve zaviyelerin kapatılmasıyla çoğu tarikatlar gibi Gümüşhanevi Dergahı'nın da resmi kurumsal varlığı sona erdi. Tekke ve zaviyelerin kapatılmasından yaklaşık bir yıl sonra, Gümüşhanevi Dergâh şeyhi Mustafa Fevzi Efendi'nin vefatı, varlığın resmen sona ermiş olan dergâhın, fiili varlığına önemli bir darbe vurdu. Tekke ve zaviyelerin resmen kapatıldığı bir ortamda vefat eden şeyhin yerini kimin alacağı ve nasıl alacağı sorunu, dergâhın fiili varlığını bir süre daha devam ettirebilmesi açısından önem taşıyordu. Böyle bir ortamda Mustafa Fevzi Efendi'nin halifelerinden olan Hasip Efendi, Abdülaziz Bekine Efendi ve Mehmet Zahid Kotku birbirlerine yaş sırasına göre halef-selef olma yoluyla bu önemli sorunu çözmeye çalıştılar.

1952 yılında Bekine Efendi'nin vefatıyla yerine geçen Mehmet Zahit Kotku selefinden sadece Gümüşhanevi Dergâhı'nın informal şeyhliğini değil, aynı zaman onun büyük önem vererek titizlikle oluşturduğu bu yeni halkayı da devraldı.

Abdülaziz Bekine'nin 1952 yılında ölümü üzerine İstanbul'a gelen Mehmet Zahid Kotku hem Gümüşhanevi Dergahı'nın informel şeyhi olarak hem de imam olarak ona halef olur. 1958 yılına kadar çeşitli camilerde imamlık yapar ve tarihten itibaren ölümüne kadar imamlık yapacağı Fatih ilçesinde bulunan ve bulunduğu mahalleye de ismini veren İskenderpaşa Camii'ne imam olarak tayin olur⁶⁸.

Mehmet Zahid Kotku yeni şeyh olarak, daha serbest politik ortamda faaliyet göstermesi açısından selefinden daha şanslıdır. Çok partili yaşamın getirdiği daha liberal ortama, DP yönetiminin hoşgörülü tutumunun da eklenmesi, Kotku'yu ve

⁶⁶ Osman N. Çataklı (haz.), *Seyyid Mehmet Zahid Kotku-Hayat Hikayesi*, İstanbul: Gonca Yayınevi, 1999, s. 13.

⁶⁷ Çataklı, *Seyyid*, s. 15.

⁶⁸ Ersin Gürdoğan, *Görünmeyen Üniversite*, İstanbul: İz Yayınları, 1991, s.21. Ayrıca bkz. Adem Efe, "Türkiye'de Dini Grupların Çevre ve Çevre Sorunlarına İlişkin Görüşleri: İskenderpaşa Cemaati Örneği," Mustafa Akdağ ve Feray Artar (haz.), *6. Sosyoloji Kongresi Bildiri Kitabı-Toplumsal Dönüşümler ve Sosyolojik Yaklaşımlar, Aydın 1-3 Ekim 2009*, (Ankara: Sosyoloji Derneği Yayınları, 2011) içinde, s. 660-664.

çevresini politik baskılardan uzak tutmaya yetti. Bu durumun gerçekleşmesinde Kotku'nun yürüttüğü imamlık görevinin kendisine sağladığı resmi sıfatın da önemli bir payı vardı.⁶⁹ Ancak, Kotku bu resmi sıfatın kendisine sağladığı avantajları, yasaklanmış bir faaliyeti arkasına gizleyeceği bir kalkan olarak kullanmak gibi bir fırsatçılığa sivrularak değil, laiklik ilkesini ihlal etmeme noktasında özellikle de informal olarak sürdürdüğü tasavvufi faaliyetlerinde, azami titizlik ve gayret göstererek kullandı.⁷⁰

Kotku'nun şeyh olarak karşılaştığı en önemli sorun, bizzat dergâhın kendi içinden kaynaklanan sorundu. Kurumsal temeli yok edilmiş bir faaliyetin informal düzeyde sürdürülmesi ikili bir yapı ortaya çıkarmıştı: Bir tarafta yasal temelin yanında günden güne geleneksel toplumsal temelini de kaybetmekte olan ve ancak informel ilişkilerle sürdürülebilen geleneksel tarikat ilişkileri; diğer taraftan geleneksel ailelerden gelip modernizmin derin etkisine maruz kalarak savrulan, çoğunluğunu üniversite öğrencilerinin akademik hayata yeni katılanların oluşturduğu yükselen yeni orta sınıf. Farklılaşan bu iki toplumsal grup ve onların farklı talepleri karşısında Kotku'nun kişisel özellikleri sezgisi yanında, içinde yetiştiği güçlü geleneğin dinamik yönü, onun her iki kesimi ve taleplerini dikkate alan optimum bir faaliyet dengesini kurabilmesinde önemli bir rol oynadı. Bu bağlamda Kotku'yu, bir taraftan Gümüşhanevi Dergâhı'nın informal ağıyla yakın temasını devam ettirirken diğer taraftan üniversite öğrencilerinden, akademik çevrelerden gelerek dergâha eklenenler için yeni söylemler geliştirdi.⁷¹

Kotku'nun Nakşibendi geleneği ve Gümüşhanevi Dergâhının ana damarıyla yakın ilişkileri sürdürülürken, modern şehrin bir ölçüde modernleşmiş mensupları için yeni söylemler geliştirilmesi önemli ölçüde tasavvuf öğretisinin şifahi geleneğine dayanılarak gerçekleştirilmiştir.⁷² Bu şifahi gelenek içinde Kotku, bağlılarının hayatına, kişisel olmayan tarzda imalar dışında, doğrudan müdahale etmedi.⁷³ Bağlıları için köşeli, sabit İslami çözümler üretmek yerine, oldukça şiirsel bir üslup içinde, tasavvufun birçok yoruma açık ifadelerini kullanarak, onların

⁶⁹ Çatakli, *Seyyid*, s. 26.

⁷⁰ Nevzat Kor, "Mehmet Zahid Kotku Hazretlerini vefatının 27. Yılında rahmetle anıyoruz" Selami Çalışkan (haz.), Milli Gazete 13 Kasım 2007, İsmail Kara, *Cumhuriyet Türkiye'sinde Bir Mesele Olarak İslam* (İstanbul: Seha Neşriyat, 1991) içinde, s. 9-16.

⁷¹ M. Emin Yaşar, *İskender Paşa Cemaati, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, Yasin Aktay (ed.), İletişim Yayınları: İstanbul, 2004, c. VI, *İslamcılık*, s. 323.

⁷² Gürdoğan, *Görünmeyen Üniversite*, s. 24-26.

⁷³ Çatakli, *Seyyid*, s.53.

gönüllerinde ve zihinlerinde kendilerini ve sorunlarını anlamaya yönelik bir arzu, bir irade uyandırmaya çalıştı.⁷⁴ Kotku, bağlılarına bu dolaylı imaları alarak yorumlama ve kendi inisiyatifleriyle hayatlarına uygulama fırsatı vermiştir.⁷⁵ Böylece bir taraftan onların bulundukları modern şehrin yaşamlarında ortaya çıkardığı çelişkileri ve sorunları anlamalarına ve aşmalarına rehber olurken diğer taraftan da onların Nakşibendiliğin bin yıla uzanan geleneği ile yüz yüze getirmeyi başarabildi.⁷⁶ Böylece Kotku, Gümüşhanevi Dergâhı'nın geleneksel kesimi için tasavvufi öğretinin tarikat terbiyesinin belli aşamalarından geçerek manevi önderliğin niteliklerine sahip olmuş bir şeyh, üniversite öğrencileri, akademisyenlerden oluşan bağlıları içinse, yaşamlarını muhteşem geçmişten günümüze uzanan bir devamlılığın parçası haline getiren yaşayan bir menkıbe kahramanı, efsane olabilmeyi aynı anda başardı.⁷⁷

Kotku'nun tamamen şifahi geleneğe dayalı bu tarzının dinleyiciye, ortama ve konuya göre değişen içeriği, konuşmalarının kaydedilerek çoğaltılması ve ölümünden sonra da kitap haline getirilmesi dinleyici/okuyucu için önemini ve anlamını büyük ölçüde kaybetmesiyle sonuçlanmıştır.⁷⁸

Kotku 13 Kasım 1980'de, 12 Eylül askeri müdahalesinden tam iki ay sonra vefat etti. Naaşı, askeri yönetimin verdiği özel bir izinle, Süleymaniye Camii avlusunda Gümüşhanevi şeyhlerinin yanına gömüldü.⁷⁹ Onun ölümüyle, Gümüşhanevi Dergâhı'nın klasik tasavvuf eğitimi almış son halkası da kaybolmuş, görev yaptığı camiye nispetle İskenderpaşa olarak anılan dergâh, tasavvufi semboller kullanan dini bir cemaate dönüşmüştür.

1.3.3.2. Eserleri

1. Tasavvufî Ahlâk
2. Cennet Yolları
3. Mü'minlere Vaazlar
4. Ehl-i Sünnet Akaidi

⁷⁴ Halil Necatioğlu, "Mehmet Zahid Kotku'nun Kısa Terceme-i Hali," Coşkun Yılmaz (haz.), *Tanımı, Kaynakları ve Tesirleriyle Tasavvuf (Vefatının 10. Yılında Mehmet Zahid Kotku ve Tasavvuf Sempozyumu, 10-11 Kasım 1990)*, İstanbul: Server İletişim Yayınları, 2008, s. 39.

⁷⁵ Bkz. Kor, "Mehmet Zahit Kotku," s. 298.

⁷⁶ M. Esad Coşan, *Mehmet Zahit Kotku*, İstanbul: Server İletişim Yayınları, 2008, s. 39.

⁷⁷ Ruşen Çakır, *Ayet ve Slogan, Türkiye'de İslami Oluşumlar*, İstanbul: Metis Yayınları, Sekizinci Basım, Ekim 1995, s. 24.

⁷⁸ Bkz. Coşan, *Mehmet Zahit Kotku*, s. 53-54.

⁷⁹ Çakır, *Ayet ve Slogan*, s. 25.

5. Ana Baba Hakları
6. Hadislerle Nasihatlar
7. Nefsin Terbiyesi
8. Tezkiretül-Evliyâ Tercümesi
9. Risâle-i Hâlidîyye Tercümesi
10. Evrâd-ı Şerif
11. Faydalı Dualar ve 32 Farz Mecmuası
12. Yemek Âdâbı

Konuşmalarından Hazırlanan Kitaplar

1. Zikrullahın Faydaları
2. Özel Sohbetler
3. Peygamber Efendimiz
4. Tenbihler⁸⁰

1.3.4. Mahmut Esad Coşan

1.3.4.1. Hayatı

1938 yılında Çanakkale'nin Ayvacık ilçesinin Ahmetçe köyünde doğan Esad Coşan'ın babası Halil Necâti Efendi, annesi Şâdiye Hanım'dır. Anne ve baba tarafından soyu, Buhâra'dan Çanakkale'ye göç etmiş seyyidlere dayanır. Babasının görevi sebebiyle, çocuk denecek yaşta İstanbul'a geldi. Diyanet İşleri teşkilatında çalışan baba Necati Efendi, Gümüşhanevi Dergahı'nın son üç şeyhinin, Hasip Efendi, Abdülaziz Bekine Efendi ve Mehmet Zahid Kotku'nun, yakın çevresinde ve hizmetinde bulunmuş tarikat ehli bir şahsiyettir. Bu yüzden, dindar bir ailede yetişen Coşan çok erken yaşlarda Kotku ve dergahı informel çevresi ile de tanışarak dindar bir çevreye de ait olma fırsatını da elde etmiş oldu.⁸¹

⁸⁰ Mehmet Zhid Kotku, "İskenderpaşa Cemaati" <http://www.iskenderpasa.com/85EFA240-F409-4E63-B592-043597E48E74.aspx>, (20.06.2016).

⁸¹ Mustafa Aydın, "Süleymancılık", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslamcılık*, Tanıl Bora ve Murat Gültekingil(ed.), 2. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, ,c.VI, 2005, s. 308-314.

Dindar bir aile ve dindar bir çevrede yetişmesinin izleri Coşan'ın eğitim ve kariyer hayatında doğrudan görülmez. 1950'de İstanbul Vezneciler İlkokulu'nu, 1956'da Vefa Lisesi'ni bitirdi. Aynı yıl İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arap-Fars Filolojisi Bölümü'ne girdi. Arap Dili ve Edebiyatı, İran Dili ve Edebiyatı, Ortaçağ Tarihi ile Türk-İslâm Sanatı sertifikalarını alarak, 1960 yılında Edebiyat Fakültesi'nden mezun olduktan sonra, Mehmed Zâhid Kotku Hazretleri'nin kızı Muhterem Hanım'la evlendi. Aynı yıl, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde açılan asistanlık imtihanını kazanarak, Klasik-Dinî Türkçe Metinler Kürsüsü'ne asistan olarak girdi. Fakülte yayın komisyonunda iki yıl sekreterlik yaptı. 1960'lı yıllarda fakültede resmî ders olarak Kur'an-ı Kerim dersi yoktu. Öğrenciler kendi gayretleriyle, Arapçadan, Farsçadan faydalananarak Kur'an-ı Kerim öğrenmeğe çalışıyordu. Bunu gören Hocaefendi, müsait zamanlarında hasbî olarak, isteyenlere Kur'an-ı Kerim ve Osmanlıca dersleri veriyordu. Öğrencilerini bilimsel araştırmalara, master ve doktora yapmaya teşvik ederdi. 1965 yılında, XV. Yüzyıl şairlerinden olan Hatiboğlu Muhammed ve Eserleri konusunda doktora tezi vererek ilâhiyat doktoru ünvanını aldı. 1967-1968 yıllarında Ankara Yükseliş Mühendislik ve Mimarlık Özel Yüksek Okulu'nda Türkçe ve Hümaniter Bilgiler derslerini verdi⁸²

1973 yılında, Hacı Bektâş-ı Velî, Makâlât adlı doçentlik tezi ile doçent ünvanını aldı ve Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Türk-İslâm Edebiyatı Kürsüsü'ne öğretim üyesi olarak tayin edildi. 1977-1980 yıllarında Sakarya Devlet Mimarlık ve Mühendislik Akademisi'nde Türk Dili ve Edebiyatı dersleri verdi. Yurtdışında çeşitli üniversitelerde misafir öğretim üyeliklerinde bulundu.

1982 yılında, "İbrâhim-i Müteferrika ve Risâle-i İslâmiyye" isimli takdim teziyle ilâhiyat profesörü oldu. Sosyal ve kültürel faaliyetlere daha fazla zaman ayırabilmek düşüncesiyle, 1987 yılında emekliliğini isteyerek üniversiteden ayrıldı. Emekliliğinden sonra bütün zamanını ve enerjisini cemaat faaliyetlerine ayırdı. Bizzat kurduğunu ve kuruluşuna öncülük ettiği, sağlıktan eğitime, yayıncılığa, turizm işletmeciliğine kadar uzanan yelpazede faaliyeti gösteren dernek, vakıf ve şirketlerle cemaatin etki alanını genişletmeye çalıştı. 1995 yılında cemaatin ticari

⁸² Yaşar, *İskenderpaşa Cemaati*, s. 326-329.

faaliyetlerini, Server Holding adıyla tek çatıda altına birleştirerek cemaatin dernek ve vakıf faaliyetlerinden ayırdı.⁸³

4 Şubat 2001 (10 Zilkade 1421) Pazar günü, bir cami açılışı yapmak için Grifit şehrine giderlerken, Avustralya yerel saatiyle 12'de Sydney civarında, Dubbo kasabası yakınlarında geçirdikleri bir trafik kazası sonucu, yanında bulunan damadı Prof. Dr. Ali Yücel Uyarel'le birlikte vefat etmiştir. Sydney'de Auburn Gelibolu Camii'nde kılınan cenaze namazından sonra Türkiye'ye getirildi (8 Şubat Perşembe). 9 Şubat Cuma günü, Fatih Camii'nde kılınan cenaze namazından sonra, Eyüp Mezarlığında toprağa verildi.⁸⁴

Kotku'nun 1980 yılında ölümüyle ortaya çıkan liderlik-şeylik sorunu, daha önce yaşanan benzerlerine bakılarak üstesinden kolayca gelinebilecek bir sorun değildi. Yeni durum, 1925 yılında "tekke ve zaviyelerin" kapatılmasına eşdeğer ağırlıkta bir sorun ortaya çıkarmıştı. Ancak tekkeler ve zaviyeler kapatıldığında informal tarikat yapıları içinde, kimin yerini alacağı sorunu, gelenek içinde üretilen bir çözümle aşılmış, Gümüşhanevi Dergâhının yaşayan temsilcilerinin birbirlerine yaş sırasına göre halef selef olmaları kararlaştırılmıştır. Oysa Kotku'nun ölümü bizzat gelenek içinde üretilen bu çözümünde sonunu haber veriyordu. Sırada, onun yerini alacak, klasik tekke eğitiminden geçmiş kimse yoktu. Kısaca sorun aslında Kotku'nun yerini kimin alacağı sorunundan olmaktan çıkmış, Kotku'nun yerinin alınıp alınamayacağı sorununa dönüşmüştü ki, bu durum ancak Kotku sonrasında sorumluluk yüklenecek kişinin, Kotku'nun yerini almadan, onun vazifesini yerine getirmeye talip olmasıyla aşılabilirdi. Yani cemaatin Kotku sonrasında yeni bir şeyhe değil bir öndere bir taraftan cemaatin daha modernleşen yüzünü temsil eden, diğer taraftan da daha geniş informal Nakşibendi ağının desteğini sağlayan bir yönüyle değişmeye değişmeyi temsil eden, bir cemaat önderine ihtiyacı vardı.⁸⁵

Cemaat içinde hiç kimse özellikleri itibariyle bu göreve Coşan'dan daha yakın olamazdı. Kotku'nun ve Coşan'ın yayınlanan kısa biyografilerinde, Kotku'nun vasiyeti üzerine, Esad Coşan'ın "cemaatin eğitimiyle ve her türlü meselesiyle ilgilenme, tebliğ ve irşat görevini üstlendiği" ifade edilmektedir. Ancak bu tercihin sadece vasiyetle ortaya konan bir tercih olmadığı, Kotku'nun kendisinden sonra

⁸³ Mustafa Aydın, "Süleymancılık", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslamcılık*, Tanıl Bora ve Murat Gültekingil (ed.), 2. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, ,c.VI, 2005, s. 308-314.

⁸⁴ Ersin Gürdoğan, *Görünmeyen Üniversite*, 2.Baskı, İstanbul: İz Yayınları, 1991. s. 24.

⁸⁵ Çakır, *Ayet ve Slogan, Türkiye'de İslami Oluşumlar*, s. 39.

ortaya çıkacak kaçınılmaz soruna karşı çevresini ve daha da önemlisi bizzat Coşan'ı uzun zamandan beri hazırladığı, gerek Coşan'ın takip ettiği eğitim ve kariyer çizgisinden, gerekse daha sağlığında ona cemaat içinde yüklediği görevlerin sembolik anlamından çıkarmak mümkündür.⁸⁶

Coşan, Mehmed Zahid Kotku'nun emri üzerine kurduğu "Hakyol Vakfı"nın çalışmalarıyla bizzat ilgilendi, muhtelif yerlerde şubeler açtırdı. Eğitim ve yardımlaşma faaliyetini yaygınlaştırmak için çalışmalar yaptı. Sanat ve kültürle ilgili çalışmalar yapmak üzere "İlim, Kültür ve Sanat Vakfı"nı, sağlık hizmetleri için "Sağlık Vakfı"nı kurdurdu. Hanımların eğitimiyle ilgili olarak "Hanım Dernekleri"nin; çevre ile ilgili çalışmalar yapmak üzere "İlim, Ahlâk, Kültür ve Çevre Dernekleri"nin kurulmasını ve yaygınlaştırılmasını teşvik etti. Bu çalışmalarla toplumun güzel amaçlar için bir araya gelmesini, organize olmasını sağlamaya çalıştı.⁸⁷

Eğitimin yaygınlaştırılması için basın ve yayın çalışmalarıyla ilgilendi. 1983 Eylülünde *İslâm* dergisi, 1985 Nisanında *Kadın ve Aile* ve *İlim ve Sanat* dergisi yayınlanmaya başladı. Daha sonra *Gülçocuk* dergisi çıkartıldı. Sağlık ve bilimle ilgili konularda ise *Panzehir* dergisi yayınlandı. Vefa Yayıncılık adına yayınlanan bu dergilerle yakından ilgilendi ve makaleler yazdı.

Kitap yayıncılığı için Sehâ Neşriyat'ı kurdu; çeşitli dinî, edebî, tarihî, kültürel eserler neşredildi. Yayıncılığın geliştirilmesi, haftalık ve günlük yayınlara geçilebilmesi için çalışmalar başlattı. Onun gayretleriyle bir matbaa tesis edildi (Ahsen), dizgi tesisleri kuruldu (Dehâ).

Sesli ve görüntülü yayıncılık alanında hizmet etmek, millî ve mânevî değerlerimize uygun yayınlar yapmak üzere, Ak-Radyo (AKRA) adı altında bir müessesenin kurulmasına öncülük etti (1992). Halen İstanbul'dan radyo yayınları yapılmakta; bu yayınlar uydu vasıtasıyla Türkiye'nin her yerinden, Orta Asya'dan ve Avrupa'dan dinlenebilmektedir.⁸⁸

⁸⁶ Çakır, *Ayet ve Slogan*, s. 40.

⁸⁷ Çatakli, Osman N.(haz.), *Seyyid Mehmet Zahid Kotku-Hayat Hikayesi*, İstanbul: Gonca Yayınevi, 1999. s. 35.

⁸⁸ Adem Efe, *Türkiye'de Dini Grupların Çevre ve Çevre Sorunlarına İlişkin Görüşleri (İskenderpaşa Cemaati Örneği)*, 6. Ulusal Sosyoloji Kongresi Bildiri Kitabı, VI. Ulusal Sosyoloji Kongresi, Ekim 2009, "Toplumsal Dönüşümler ve Sosyolojik Yaklaşımlar", Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın.

Kaliteli bir eğitimi temin etmek amacıyla, özel eğitim kurumlarının kurulmasını teşvik etti. Çeşitli illerde ilkokul öncesi, ilkokul ve orta öğrenime yönelik eğitim tesisleri, okullar ve dershaneler kurdurdu. (Asfa)

Halka güvenilir bir sağlık hizmeti verilmesi için poliklinikler ve hastaneler açılmasını teşvik etti. Buna bağlı olarak başta İstanbul olmak üzere birçok ilde sağlık kuruluşları hizmete açıldı. (Hayrunnisâ Hastanesi, Esmâ Hatun Hastanesi, Afiyet Hastanesi)

Yurtdışındaki Müslümanlarla diyalogu sağlamak, ziyaretleri kolaylaştırmak amacıyla İskenderpaşa Turizm (İSPA) adı altında bir seyahat acentesi kurulmasına öncülük etti. Bu şirket vasıtasıyla hac ve umre programları, çeşitli yurt içi ve yurt dışı geziler; aile ve eğitim toplantıları düzenlendi.⁸⁹

İlmî seviyesi yüksek hocalar yetiştirmek amacıyla İstanbul'da, Ankara'da, Konya'da ve Bursa'da hadis ve fıkıh enstitüleri açtırdı. Buralarda ilâhiyat fakültelerinde okuyan veya mezun olan kimselere, özel akademisyen ve medrese kökenli hocalardan Arapça, hadis, tefsir ve fıkıh dersleri verdirilmesini temin etti.⁹⁰

Sohbet ve vaazlarına yurt içinde ve yurt dışında büyük ilgi gösterilmesi ve çeşitli yerlere davet edilmesi, onun çok seyahat etmesine neden oldu. Avrupa'da, Kuzey Amerika'da, Afrika'da, Orta Asya'da ve Avustralya'da pek çok ziyaretler, vaazlar, sohbetler yaptı; eğitim programlarına katıldı.

Her yıl hac ve umre dolayısıyla değişik ülkelerden gelen Müslümanlarla görüştü, diyalog kurdu. Hakkı ve hayrı, iyiyi ve güzeli tebliğ etme yönünde şümüllü ve verimli çalışmalar yapmaktan bir an bile geri kalmadı. Çevresini de daima bu tür çalışmalara teşvik etti.⁹¹

1997 Mayıs'ından itibaren hizmetlerini yurtdışında sürdürdü. 1998 yılında Avustralya'nın Brisbane şehrine yerleşti. Tebliğ ve irşat çalışmalarını Avustralya'nın her tarafına yaygınlaştırdı. Pek çok yerde camiler, kültür merkezleri açıldı.

⁸⁹ Bkz. Çataklı, Osman N.(haz.), *Seyyid Mehmet Zahid Kotku-Hayat Hikayesi*, İstanbul: Gonca Yayinevi, 1999, s. 55.

⁹⁰ Emin Yaşar Demirci, "Tasavvuf Geleneği ve İskenderpaşa Cemaati," *Eğitim Bilim Dergisi*, Mart 2011, <http://www.gumushanevi.com/hocalarimiz/mec/523-iskenderpasa-cemaati.html> (10.08.2016).

⁹¹ Esad Coşan Eğitim ve Araştırma Vakfı, "Hayatı", <http://mecmerkezi.org/Categories/221/category.aspx>, (02.06.2016).

Brisban'daki camide, her gün sabah ve yatsı namazlarından sonra, hadis sohbeti yapıyordu.⁹²

Radyo sohbetleri yine devam etti. Cuma günleri Ak-Radyo'da yapmakta olduğu hadis sohbetlerine ilâve olarak, salı günleri tefsir sohbetleri yapmaya başladı (29 Eylül 1998). Fatiha Suresi'nden başladı. Her sohbette birkaç ayet-i kerime okuyup, izah ediyordu. Vefat etmeden önce yaptıkları son tefsir sohbetinde, Bakara Suresi 224. ayetine kadar gelmişlerdi.

Es'ad Coşan, doğu dillerinden Arapça ve Farsçayı, batı dillerinden Almanca ve İngilizceyi bilmekteydi. Yurt içinde ve yurt dışında çok yönlü sosyal faaliyetlerini, tebliğ ve irşat çalışmalarını vefat edinceye kadar devam ettirdi.

1.3.4.2. Eserleri

1. Matbaacı İbrâhîm-i Müteferrika ve Risâle-i İslâmiye (1982)
2. Hacı Bektâş-ı Velî, Makâlât
3. Gayemiz (1987)
4. İslâm Çağrısı (1990)
5. Yeni Ufuklar (1992)
6. Çocuklarla Başbaşa
7. Başarının Prensipleri
8. Türk Dili ve Kültürü
9. İslâm'da Nefis Terbiyesi ve Tasavvufa Giriş (1992)
10. Avustralya Sohbetleri-1 (1992)
11. Avustralya Sohbetleri-2 (1994)
12. Avustralya Sohbetleri-3 (1995)
13. Avustralya Sohbetleri-4 (1996)
14. Yeni Dönemde Yeni Görevler (1993)
15. Haccın Fazîletleri ve İncelikleri (1994)
16. Zaferin Yolu ve Şartları (1994)

⁹² Esad Coşan, “Sosyal Yönü”, <http://mecmerkezi.org/Categories/226/category.aspx>, (02.06.2016).

17. İslâm, Sevgi ve Tasavvuf (1994)
18. Sosyal Çalışmalarda Organizasyon ve Başarı (1994)
19. Güncel Meseleler-1 (1994)
20. Güncel Meseleler-2 (1995)
21. Hazret-i Ali Efendimiz'den Vecîzeler (1995)
22. Hacı Bektâş-ı Velî (1995)
23. Yunus Emre ve Tasavvuf (1995)
24. Başarı Yolunda Sevginin Gücü (1995)
25. İslâmî Çalışma ve Hizmetlerde Metod (1995)
26. Sosyal Hizmetlerde Hanımlar (1995)
27. Ramazan ve Takvâ Eğitimi (1996)
28. Tebliğ ve İrşad Çalışmaları (1996)
29. İslâm, Tasavvuf ve Hayat (1996)
30. Haydi Hizmete! (1997)
31. İslâm'da Eğitimin İncelikleri (1997)
32. Tasavvuf Yolu Nedir? (1997)
33. İmanın ve İslâm'ın Korunması-1 (1997)
34. İmanın ve İslâm'ın Korunması-2 (1998)
35. Allah'ın Gazabı ve Rızası (1997)
36. Mi'rac Gecesi (1998)
37. Doğru İnanç ve Güzel Kulluk (1998)
38. Ramazan ve Güzel Ameller (1998)⁹³

⁹³ Esad Coşan, “Kitapları”, <http://mecmerkezi.org/Categories/216/category.aspx>, (02.07.2016).

1.3.4.3. Görüşleri

Esad Coşan'ın içinden çıktığı aile ortamı İslâm'ın ahlâk ve muâmele boyutuyla yaşandığı bir vasattır. Anne ve baba tarafından dedelerinin, memleketleri Çanakkale'den İstanbul'a gelerek dönemin en yüksek medreselerinde zâhirî ilimleri tahsil etmiş, bu arada İstanbul'un en meşhur meşâyihinden olan Ahmed Ziyâüddin Gümüşhânevî'den ya doğrudan ya da dolaylı olarak tasavvuf terbiyesi almışlardır. Bu tabiî atmosferi üzerinde bulundurduğu gibi bunun farkında da olan Hocaefendi'nin, İslâm anlayışının belirlenmesinde Gümüşhânevî'nin mânevî mîrâsını devam ettirmekte olan Mehmed Zâhid Kotku (rh.a.) ile ailesi vasıtasıyla tanışması da etkili olmuş olmalıdır.

Esad Coşan'a göre, Allah Teâlâ, ilk insan topluluklarından beri her ümmete, doğru yolu gösterecek onları dalâletten kurtaracak haberciler, peygamberler, resuller, beşir ve nezirler göndere gelmiştir. Bu mübarek insanlar ana fikir olarak halklarına hep aynı gerçekleri söylemişler, yani İslâm'ı öğretmişlerdir. Ancak zaman içerisinde gaflet ve cehalet sebebiyle o ilâhî gerçekler unutulmuş, ya da tahrif edilmiş, bunun karşısında Allah mesajını tazelemiştir.” Her yeni peygamber, zamanın ve toplumun seviyesine göre eskiyi yenilemiş, geliştirmiş, şaşırma ve sapmaları gösterip düzeltmiştir.⁹⁴

Bizim peygamberimiz Hz. Muhammed (aleyhi selam), Allah'ın bütün insanlara gönderdiği son peygamber ve onun getirdiği din son dindir. İslâm Dini tüm insanları Allah'ın birliğini kabule davet etmiş; şirki ve teslisi, dinlerine sonradan sokulan yanlış inançları bırakmalarını insanlığa öğütlemiş; sevgiyi, kardeşliği, şefkati, adaleti, iyiliği, hayrı emretmiş; küfrü, zulmü, din istismarını, riyayı, menfaatperestliği, haksızlığı, ahlâksızlığı, kötülüğü yasaklamıştır. Bu yüzden çağrısı ilâhî, doğru, haklı, güzel, doyurucu, yapıcı, birleştirici ve geliştiricidir.

İslâm kâinatı yaratan Allahu Teâlâ'nın mahzâ lütfu ve rahmeti sebebiyle bize gönderdiği bir prospektüsdür; hayatı en doğru, en olumlu biçimde yaşamamız için, bize bahşedilen her türlü nimet ve imkânı en uygun ve en verimli tarzda kullanmamız için sunulmuş bir 'kullanma talimatnamesidir. O fitrat dinidir, hayat şartlarına uygundur. Ona inanmadan, sınıksız sarılmadan hayatın manası tam anlaşılamaz; çevre, tabiat ve kâinatta uyum sağlanamaz, bahşedilen fırsatlar iyi değerlendirilemez;

⁹⁴ Esad Coşan, “Görüşleri”, <http://mecmerkezi.org/Categories/216/category.aspx>, (02.07.2016).

ömrün sonunda hem maddeten, hem de manen pişman ve perişan olunur. İslâm sadece ahiret saadetine değil, bir o kadar da, dünya huzur ve asayişinin; ferdî ve içtimâî, millî ve beynelmilel terakki ve başarının anahtar ve prensiplerini de içerir diyerek açıklamıştır.⁹⁵

Esad Coşan'a göre İslâm insanın vicdanına hapsolunamayacak kadar kıymetli ve hayatın bütün alanlarını kapsayan âlemşümul bir dindir. Din bir duygu ona kimse ilişmez şeklinde yersiz, mantıksız bir din anlayışı İslâm'da yoktur. İslâm insanlık dinidir. Şahsın kendisine mahsus özel bir inanç sistemi olmaktan çok daha ötede ve çok daha yüksektir. Yalnız toplumla değil, dünya ile de ilgilidir. Uzayda da İslâm vardır. Sadece manevî, ruhani ve uhrevî bir ayinler ve ibadetler sisteminden ibaret değildir; aynı zamanda maddî, sıhî, ailevî, içtimâî, beşerî, evrensel, iktisadî, ticarî, askerî, terbiyevî, ilmî ve kültürel, ahkâma sahip, gediksiz, eksiksiz, kusursuz bir sistemdir. Hayattan kopmuş, dünyayla, çevreyle, insanlarla beşerî faaliyetlerle ilgiyi kesmiş, içine kapanmış bir manastır dini değil; aksine, hayata, cemiyete, devlete, beynel milele yönelmiş, onlar arasındaki münasebetleri tanzime yönelmiş ve dinamik bir nizamdır; tüm hayatı, Allah'ın istediği tarzda yaşama biçimidir; yüce ve asil ilâhî yoldur.⁹⁶

İslâm belirli ibadetlerin hayat tarzı haline getirilmesini asla istememekte hatta bundan sakındırmaktadır. Hayat bütünüyle bir ibadet alanıdır, bu bilinç ve bakış açısıyla hareket eder. O'na göre, fert ve cemiyetin mutluluğa ulaşması için "İslâm'ın belirttiği yüce prensipleri, İslâm'ın temiz ve âdil hükümlerini dikkate alarak, ilâhî bir vecd ile bir ibadet zevk ve şevkiyle yapılmak gerekir.

Allah insanı yalnız ve yalnız kendisine kulluk etsin diye yaratmıştır. Kulluğun icabı sadece insan-Allah ilişkilerinde saklı değildir. Bu ilişkinin gereği olarak bir o kadar da insan-insan, insan-hayvan ve insan-çevre ilişkilerindedir. Hakk'a olduğu kadar halka da hatta diğer yaratıklara da karşılıksız hizmet bu dinin ana eksenini oluşturur. Coşan'a göre halka ve hakka hizmet gerçek İslâm'la olur. Hasta beşerin şifa reçetesi ancak İslâm'dır; takvasız insandan hiç kimseye hayır gelmez. Her yerde mü'min ve takvalı insanı aramak gerekir. Fayda ancak ondan gelir. Cemiyete ve beşeriyete takvâ ve ihsan temeline dayalı İslâm lâzım; hem içte hem de beynelmilel sahada! İslâm'sız şu çirkef asrın hastalıkları tedavi olmaz, beşerin yaraları sarılmaz;

⁹⁵ Esad Coşan, *Başmakaleler*, İstanbul: Server İletişim Yayınları, 2005, s.20.

⁹⁶ Esad Coşan, "İslam'ı Anla ve Yaşa", *İslam Dergisi*, Yıl:4, Sayı:34, Mayıs 1986, s.1.

İslâmsız insanlar birbirleriyle gerçek kardeşlik kuramaz. İslâmsız halklar arasında adalet ve hakkaniyet sağlanamaz; İslâmsız zulüm ve istismar, aldatma ve sömürme önlenemez; İslâmsız devlet çarkı doğru düzgün döndürülemez; İslâmsız halka gerçek hizmet götürülemez; İslâmsız kişi ruhen huzur, kalben itmi'nan ve manen rahatlık bulamaz; İslâmsız saadet-i dâreyn sağlanamaz.⁹⁷

Bir bilim adamı titizliği ile İslâm'ın genel yapısına değinildiğinde, onun sosyal ve toplumsal meselelere hayret edilecek kadar büyük önem verdiğinin görüleceğini söyler. Bu bakımdan İslâm öbür inanç sistemlerinden çok büyük bir farklılık arz eder. O'na göre İslâm bir bakıma topluluk için ve topluluk dini gibidir. O yüzden bir konuşmasında altını çizerek "İslâm toplum dinidir!" der.⁹⁸

Esad Coşan'a göre İslâm, ferdi toplum için feda eden bir din de değildir. Toplumu oluşturan insanların mutlu, huzurlu, müreffeh ve kendisiyle barışık bir hayat yaşaması içindir söz konusu olan. Kapitalizm insanı sermayeye ve patrona esir etmiş, Komünizm ise insanı topluma feda etmiştir. O'na göre her konuda dengeler kuran İslâm, aşırılıkları bertaraf ederek hem ferde, hem de topluma önem vermiştir. Hiç birisini ötekisine ezdirtmemiştir. Kısaca ifade etmek gerekirse, O'na göre İslâm, insan hayatının her ânını, her boyutunu ve her alanını ilgilendiren bir hayat sistemidir. Halka ve hakka hizmet gerçek İslâm'la olur. Topluma ve insanlığa takvâ ve ihsan temeline dayalı İslâm lazımdır. Burada takva ve ihsan temeline dayalı İslâm'dan kastedilen ise tasavvuttur.⁹⁹

Tasavvuf geleneğinin içerisinde yetkin bir şahsiyet olarak Esad Coşan'a göre, tasavvuf dinin özge, farklı bir yaşam şeklidir. O'na göre bir dinî hayat vardır bir de dindarâne hayat vardır. Dindar insanların içinde de bir meşrep, tarz, özge bir düşünce ve yaşam biçimi vardır ki o tasavvuttur. Tasavvufun iştigal sahası, Allah'ı sevmek ve O'nun sevgisini kazanmaktır. Bu ölçülerle düşünüldüğünde, İslâm tasavvufu İslâm'ın özü ve ruhudur. Menşei, Kur'an-ı Kerîm, hadîs-i şerîfler ve Hz. Peygamber ile ashabının hayat tarzlarıdır.¹⁰⁰

⁹⁷ Esad Coşan, *Başmakaleler*, s.50.

⁹⁸ İskenderpaşa, "Esad Coşan'ın İslam Anlayışı", <http://www.iskenderpasa.com/621D5E06-364E-472F-B6FF-96AC6173CFDA.aspx>, (11.06.2016).

⁹⁹ İskenderpaşa, "Esad Coşan'ın İslam Anlayışı", <http://www.iskenderpasa.com/621D5E06-364E-472F-B6FF-96AC6173CFDA.aspx>, (11.06.2016).

¹⁰⁰ İskenderpaşa, "Esad Coşan Tasavvuf Anlayışı", <http://www.iskenderpasa.com/3D9E54C4-8E90-41F6-9A76-1B9DE80BA20D.aspx>, (11.06.2016).

Esad Coşan; tasavvufun, iki kaynağı olan Kur'ân-ı Kerîm ve Sünnet ölçülerine uymayan taraflarının her zaman tenkit gördüğünü, reddedildiğini, böyle bir anlayışı reddedenlerin başında da kendisinin geldiğini her fırsatta vurgulamaktadır. Bir aksiyon insanı olarak bizzat kendisinin tasavvufu Allah'ın rızasına uygun hayat tarzı olarak algıladığını, ille mutasavvıf olacağım diye yola çıkmadığını, yola Allah'ın rızasını kazanmak için çıktığını, o yolun nereye götürürse kendisinin o olduğunu belirtmekte ve bu ana ölçüye göre; Mutasavvıfsam mutasavvıfım; fakihsem fakihim; softaysam softayım; yobazsam yobazım kim ne derse desin. Evet, isterse 'softa' desinler; isterse 'yobaz' desinler; isterse 'gerici' desinler, bana ne! Ben Allah'ın rızasının nerede olduğunu anlayabilirsem, sezebilirsem ona uymaya çalışırım. Gerisi vız gelir! Benim çıktığım hedef, vardığım nokta, görüntüm ne? Bilmem, eğer tasavvufsa tasavvuf o işte. Ama tasavvuf öyle değil de, başka bir şey ise, o zaman ben de mutasavvıf değilim. O zaman ben buyum; o değilim. Çünkü bize Allah'ın emrettiği, Kur'an'a uymaktır. Bize Allah'ın emrettiği, Resûlullah'a uymaktır" demekle tam bir melâmet neş'e ve neşvesine sahip olduğunu göstermektedir.¹⁰¹

Esad Coşan'a göre, İslâm'ın, hayat dini olduğunu, toplumsal tarafı çok kuvvetli olan bir din olduğunu kaydetmiştik. O'na göre gündelik hayat ve İslâm'ın bir özge yaşayış biçimi olan tasavvuf her zaman iç içe olmuştur. İslâm'ın üretmiş olduğu değerler sistemi içinde zaten ruhban bir sınıf yoktur. Şeriat ile hakikat veya başka bir deyişle zâhir ile bâtın, bir arada ve gönül gönüle yaşamışlardır. Bu gönül gönüle oluş toplumsallığın mahiyeti açısından da önemli bir etkidir. Tasavvuf dün olduğu gibi bugün de hayatla candan ilişkilidir. Tasavvuf, toplumun kamu değerlerinin özü ve özeti olan ahlâkın okuludur. Öğrenmek zekânın yapmak ahlâkın işidir.

102

Esad Coşan'a göre İslâm sevgi dinidir. Buna rağmen bu dinin "kılıç dini, kılıçla yayılmış din, kan ile yayılan bir inanç" gibi gösterilmesi kasıtlıdır, menfi propagandadır. Kâmil îman sevgiyi tevlid eder. Sevgi dermansız ihya kılar, huzursuzu, müsterih ve bahtiyar eder, insana iksîr gibi, vitamin gibi, yarar, muazzam bir gayret ve şevk verir, içini enerji doldurur, zor şartlara sabır ve tahammül ettirir, azmi artırır, gayeye varmada sebatkâr eyler; hayatta her işinde üstün başarılı olmasını

¹⁰¹ Esad Coşan, "Eğitimciliği", <http://mecmerkezi.org/Categories/225/category.aspx>, (02.07.2016).

¹⁰² İskenderpaşa, "Esad Coşan Tasavvuf Anlayışı", <http://www.iskenderpasa.com/3D9E54C4-8E90-41F6-9A76-1B9DE80BA20D.aspx>, (11.06.2016).

sağlar. Tasavvuf yolunun metodu meşakkatli ve sıkıntılı olmasına rağmen sabır ve sevgi metodudur.

Sevgi kolay kazanılabilen bir husus da değildir. Hayatın en mühim işi olan sevmek bir eğitim işidir. O'nun dilinde insan “çiçeği sevebilir, denizi sevebilir, yüzmeyi sevebilir, dağı sevebilir, meyveyi sevebilir, kaymaklı kadayıfı sevebilir...” Bu sevgiler insanı asıl sevgiye götürür. Sevilecek şeyde eksik aramamalı, iyimser olmalı, dikenine rağmen gülünü sevebilmelidir.

Esad Coşan'a göre sanat güzeli arama yoludur, işi güzel icra etme tarzıdır; ihsandır. Üretim sadece fabrika ve pazarlarda değil, bir o kadar da kafa ve kalplerde yapılmalıdır. Onun neticeleri hayatın bütün alanlarında aksetmelidir.¹⁰³

¹⁰³ İskenderpaşa, “Esad Coşan'ın Hizmet Anlayışı”, <http://www.iskenderpasa.com/F1A314B8-3ADC-44DC-A92E-BB0949E4425D.aspx>, (13.062016).

İKİNCİ BÖLÜM

İSKENDERPAŞA CEMAATİ

2.1. Esad Coşan Döneminde İskenderpaşa Cemaati

İskenderpaşa Cemaati, yakın tarihimizin özellikle 1970 sonrası dönemin dini ve siyasi yaşamında etkili olmuş dini cemaatlerden biridir. İskenderpaşa Camii merkezinde sohbet ve diğer tasavvufî faaliyetlerle başlayan oluşum, Kotku'nun karizmatik kişiliği sayesinde cemaatleşme yoluna girmiştir. İskenderpaşa cemaatinin dergâhtan cemaate dönüşme sürecinde belli başlı dört aşama ön plana çıkar: Partileşme, vakıflaşma, dergi-yayıncılık ve şirketleşme.¹⁰⁴

İskenderpaşa Cemaati ilk başlarda üniversite öğrencilerine, hocalarına, aydın ve şehirli kesime yönelik bir çalışma içinde olduğundan grup içinde çok sayıda akademisyen, bilim adamı ve iş dünyasından isimler olmuştur.¹⁰⁵ Bu haliyle Halidîlik kolunun genel karakteriyle uygunluk göstermektedir. Dolayısıyla cemaat içinde aydın ve şehirli bir profil göze çarpmaktadır. Bu sebeple modern gelişmeler karşısında kendini yenileyebilme şansını yakalayabilmiştir. Belki de bu özelliği nedeniyle Türkiye'de ilk cemaatleşen tarikatlardan biri olmuştur.¹⁰⁶

Bir siyasi parti haline dönüşerek siyasi iktidara talip olma cemaatin içinden çıktığı geleneğe oldukça yabancı bir gelişmedir. Gerçi Nakşibendi geleneğinin dışa dönük mücadeleci özelliği bu geleneğe dayanan siyasi çatışmaların ve mücadelelerin de merkezi haline getirmişti. Nakşi tarikatların kendilerine yakın duran siyasi iktidarlara işbirliği yaptıkları durumlar, hemen hemen çatışma örnekleri kadar yaygındı.

¹⁰⁴ Adem Efe, *Türkiye'de Dini Grupların Çevre ve Çevre Sorunlarına İlişkin Görüşleri (İskenderpaşa Cemaati Örneği)*, 6. Ulusal Sosyoloji Kongresi Bildiri Kitabı, VI. Ulusal Sosyoloji Kongresi, Ekim 2009, "Toplumsal Dönüşümler ve Sosyolojik Yaklaşımlar", Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın.

¹⁰⁵ Çataklı, Osman N.(haz.), *Seyyid Mehmet Zahid Kotku-Hayat Hikayesi*, İstanbul: Gonca Yayınevi, 1999, s. 40.

¹⁰⁶ Emin Yaşar Demirci, "Tasavvuf Geleneği ve İskenderpaşa Cemaati," *Eğitim Bilim Dergisi*, Mart 2011, <http://www.gumushanevi.com/hocalarımız/mec/523-iskenderpasa-cemaati.html> (10.08.2016).

Çok partili hayata geçişle birlikte geleneksel dini yapılar, genel olarak dindar-muhafazakâr olarak nitelenen, toplumsal profilini geleneksel, orta ve alt orta sınıfların oluşturduğu dindar-muhafazakâr seçmenlerin, merkez sağ partiler aracılığı ile temsil edilmelerinde, siyasi hayata katılmalarında önemli roller üstlenmişlerdir. 1950’li yıllarda Demokrat Parti’nin temsil ettiği bu seçmen tabanının tercihleri, 1960’lı yıllarda Adalet Partisi’ne yönelmişti. 70’li yıllara kadar Demokrat Parti-Adalet Partisi geleneği bu kitleyi başarıyla temsil etmiştir. 1970’lere gelindiğinde AP’nin bu toplum kesiminin genel taleplerini karşılamada başarısız olduğu görülmektedir. Yeni gelişen orta sınıf ve eğitilmiş insanların siyasi arayışları bu dönemde belirgin bir şekilde artmış, dönemin en faal cemaat yapısı olan İskender Paşa Cemaati bu arayışların merkezi haline gelmiştir. Cemaatin lideri Kotku bu arayışlardan ve politik ihtiraslardan rahatsız olmasına rağmen temsil ettiği toplumsal kesimlerin problemlerine de kayıtsız kalamadı.¹⁰⁷

Kotku’nun tavsiyeleriyle kurulan “Gümüş motor” tecrübesinin başarısız olması ve cemaat mensubu Necmettin Erbakan’ın Türkiye Odalar Birliği Başkanlığına gelmesi konusunda ortaya çıkan engellemeler Kotku’nun yeni bir parti kurulması yönündeki yoğun taleplere gönülsüz de olsa destek vermesiyle sonuçlandı. İlk olarak 1970 yılında Milli Nizan Partisi ismiyle kurulan parti 12 Mart muhtırasını takiben kapatılınca bir yıl sonra Milli Selamet Partisi adıyla yeniden kuruldu. Cemaatin önde gelen isimleri her iki partinin kurulmasında aktif rol üstlendiler. Necmettin Erbakan ve MSP kadrolarının dönemin siyasi şartlarına da uygun olarak geliştirdikleri siyasi İslam fikirleri ve devleti İslamlaştırma idealleri Kotku tarafından sıcak karşılanmadı ve bu fikre sürekli mesafeli kalmaya çalıştı. Parti içerisinde kontrolün kaybedilmesi ve siyasi fikirlerin yoğunlaşması üzerine Erbakan ve parti kadrolarını uyardı. Hatta sokak çatışmalarına katılan gençlik teşkilatının kapatılmasını dahi istedi. Kotku gidişattan endişe ederek Erbakan’ın istifa etmesi gerektiğini söyledi. 12 Eylül ihtilali ve Kotku’nun vefatı cemaat parti kavgasının bir nevi buzdolabına kaldırılması oldu.¹⁰⁸

Kotku’nun karizmatik tarikat liderliği, o’nun etrafında pek çok kişinin toplanmasına neden oldu. Özellikle daha sonra ki yıllarda ülkenin siyasi hayatında

¹⁰⁷ M. Emin Yaşar, *İskender Paşa Cemaati, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, Yasin Aktay (ed.), İletişim Yayınları: İstanbul, 2004, c. 6, *İslamcılık*, s. 331.

¹⁰⁸ M. Emin Yaşar, *İskender Paşa Cemaati*, s. 332.

önemli görevler alacak olan şahsiyetlerin Kotku'nun eğitim dairesinde bulunanların arasından çıkması tesadüfi bir hadise değildir. Bu gün bile siyaseten etkili olan bu şahsiyetlerden bazıları şunlardır: Başbakan ve Cumhurbaşkanı olan Turgut Özal, Başbakan ve siyasal İslam'ın en önemli lideri Necmettin Erbakan, Başbakan, bugünün Cumhurbaşkanı, R. Tayyip Erdoğan, Korkut Özal, Lütfü Doğan, Fehim Adak, gibi bakanlar; Cevat Ayhan, Temel Karamollaoğlu, Teoman Rıza Güneri, Hilmi Güler, gibi pek çok siyasi şahsiyet.¹⁰⁹

Kotku'nun vefatıyla cemaatin başına geçen Coşan için, ihtilalden sonra siyasi liderlerin yasaklı olması bir şanstı. Çünkü cemaat üzerinden siyasi baskının kalkması ile Coşan sosyal ve kültürel alanda ki faaliyetlere yoğunlaştı. Bu dönemde daha önceleri cemaat ile ilişkileri bulunan Özal'ın siyasi iktidarı cemaatin çalışmalarını daha da kolaylaştırıyordu. Siyasi yasakların kalkması ve Necmettin Erbakan'ın Refah partisi ile 1987 seçimlerine girmesiyle, cemaat içerisinde ki dinamiklerinde etkisiyle Refah partisini destekledi. Coşan bu desteğini açık olarak gerek kendi yayın organlarında gerekse başka medya kuruluşlarında ilan etti. 1990 yılına gelindiğinde ise her şey değişmiş Coşan ile parti arasında ipler tamamen koptu. Coşan bu kez kendi cemaati ve diğer Müslümanları, bir zamanlar sonuna kadar desteklediği MNP-MSP-RP çizgisinin himaye ve vesayetinden kurtarma, cemaatteki liderlerin ifadesiyle "samimiyetsiz RP üst düzey yöneticilerinin istismar ve aldatma çemberini kırma", bütün bu hedeflere varmak için de kendi partisini kurma çabalarına girişti. Bütün bu doludizgin RP eleştirileri, Coşan'ın bir zamanlar RP'ye oy atmadıkları için öbür dünyada vebal altında kalmakla ikaz ettiği diğer İslami yapılanma liderlerinden bir bakıma özür dilemesine de neden oldu. Artık onun gözünde sorumlular "cağın gerektirdiği performanstan uzak" dini liderler değil, onları çeşitli nedenlerle aynı çatı altında toplayamayan RP üst düzey yöneticileri. Hal böyle olunca, "laik basının nitelemelerine" yakın bir şekilde "Nurcu, Süleymancı, Hüseyin Hilmi Bey'e, Adıyaman'a, Erenköy'e bağlı" olarak tanımladığı insanları ve diğer İslami grupları tek çatı altında birlikte siyaset yapmaya çağırıyor ancak tercihlerini ANAP, DYP ya da MHP'den yana yapan önemli İslami grupların, kendini İslamcı olarak tanımlayan bir partide yer alabilme cesaret ve kararlılığını gösterebilmeleri için bir tür mucize gerekiyordu.¹¹⁰

¹⁰⁹ Hakan Yavuz, *Modernleşen Müslümanlar*, İstanbul: Kitapevi Yayınları, 2008, s. 192.

¹¹⁰ Ruşen Çakır, *Ayet ve Slogan*, s. 39.

28 Şubat döneminin şartları altında büyük baskılar altında kalan cemaat bu dönemde siyaseten Büyük Birlik Partisine yaklaştı. Hatta daha önce ANAP'tan istifa edip bu partiye katılan ve cemaate yakınlığıyla bilinen İsmail Durak Ünlü bu yakınlaşmasının temel zeminini de izah etmektedir. Bu dönemde Coşan'ın Türkiye'yi terk edip Avustralya'ya yerleşmesi siyasi olarak cemaat faaliyetlerini durdurmuş oldu.¹¹¹

2002 yılında cemaat Sağ Duyu Partisi adı altında kendi siyasal yapısını kurdu. Bu gazetelere şöyle yansıdı: “Sağ partilerin kendi saflarına çekmek istediği Nakşibendilerin büyük kolu İskenderpaşa Cemaati kendi partisini kurdu. Kuruluş dilekçesi 4 Eylül 2002’de Mehmet Sait Yavuz tarafından İçişleri Bakanlığı’na sunulan Sağduyu Partisi için amblem olarak ‘gülen yüz’ seçildi.

Sağduyu Partisi 2002’de seçimlere girmeyince cemaat mensuplarının pek çoğu Ak Partiyi destekledi. 2004 mahalli seçimlerinde de açıkça Ak Partiyi destekleyen cemaat lideri Nurettin Coşan 27.03.2004 tarihli basın açıklamasıyla da bunu ilan etti:

“Yarın yeni yerel yöneticilere yetki ve sorumluluk yükleme zamanı. Sizlere mutluluk, huzur ve neşe dolu bir seçme günü diliyorum. Biz, Sağduyu Partisi olarak dirlik ve düzeni sağlayacak, hizmeti adil bir biçimde eşit olarak dağıtacak adaylara oy vermenizi ve bu tip adayların kazanmasını istiyoruz. Doğru adaya oy verdiğinizden emin olun. Menfaatiniz vicdanınıza galip gelmesin. Biz, Sağduyulular genel seçimlerde şartlı destek verdiğimiz politikacılardan somut gelişmeler bekledik. Hayal kırıklığı, beklentilerimizin neticesi olmasın istiyoruz. Bizleri Kaşgarlı Mahmut'a, Lala Mustafa Paşa'ya karşı mahcup etmesinler istiyoruz.”¹¹²

2011 genel seçimlerinde beklenmeyen bir şekilde cemaat MHP'yi destekleme kararı aldı ve bu desteğini de, 01.06.2011 tarihli basın açıklamasıyla duyurdu. Cemaat lideri Nurettin Coşan'ın imzası ile yayınlanan basın açıklamasında MHP'nin desteklenme nedenini şöyle izah edilmektedir.” “Sağduyunun” mevcut hükümeti kuran partiye ilk genel seçimlerinde tek başına iktidar olmasıyla sonuçlanan verdiği şartlı destekle bile, hala, maalesef insanlık için, inananlar için beklenenleri gerçekleştiremeyen Sayın Başbakan, MHP'li kardeşlerin barajı aşamayacağını

¹¹¹ Ruşen Çakır, *Ayet ve Slogan*, s. 40.

¹¹² Nurettin Coşan, <http://www.iskenderpasa.com/82E5340F-699B-452C-8CCA-7B6F8D2C2734.aspx>, (10.06.2016).

bekliyor. Haydi! Yalnız bırakmayalım meydana özgürlükler vaat edegelen arkadaşları. MHP'li kardeşlerim, barajı aşın da, sizinle birlikte, daha önce söz verip de yerine getiremeyenler için bir telafi fırsatı doğsun.”¹¹³

Son olarak 2014 tarihinde yapılan cumhurbaşkanlığı seçiminde ise cemaat desteğini Recep Tayyip Erdoğan lehinde kullandı ve bunu 06.08.2014 tarihli basın açıklamasıyla duyurdu: “Önümüzde her ne kadar mahiyetini idrak edemesek de, eni, boyu ve derinliği ısmarlama tarif edilmiş bir seçenек düzeneği var. Bu düzenek şartları içinde özlemini çektiğimiz beşeri haklarımıza, sahip olduğumuz muteber ve müstesna dünya görüşümüze daha yakın olması ve etkili işler yapması ihtimali adına Sayın Recep Tayyip Erdoğan'a 10 Ağustos 2014 Pazar günü destek olmaya niyet ettik.”¹¹⁴

2.2. Hakyol Vakfı Merkezli Cemaat Faaliyetleri

İskenderpaşa Cemaati yoksul bir cemaat değildi. Her ne kadar sık sık mali zorluklardan yakınsalar da, örneğın yıllardan beri özlemini çektikleri, hatta bir ara "Adını siz koyun" yarışması bile açtıkları haftalık dergilerini bir türlü çıkaramasalar da önemli bir mali potansiyele sahiplerdi. Dergi ve kitap yayıncılığı yapan Vefa Yayıncılık A.Ş. ve kitap yayıncılığı yapan Seha Neşriyat'ın dışında bir takım şirketlerin doğrudan ya da dolaylı olarak cemaatle bağlantısı vardı. Örneğın şimdilik dershanecilik yapan Asfa Eğitim Tesisleri AŞ, genel müdürü Ö. Faruk Diker'in söylediğine göre "Prof. M. Esad Coşan tarafından bir eğitim ve kültür kompleksi oluşturmak düşüncesi ile kurulmuştur." Kıbrıs'taki bir tatil köyüne gruplar yollayan Hac ve Umre turları düzenleyen, başta Yugoslavya olmak üzere Balkanları kapsayan projeler içindeki İSPA Turizm Taşımacılık ve Ticaret AŞ de cemaatle çok yakın ilişkide. Prof. Coşan'ın şirketin yönetim kurulunda olması bu ilişkinin en basit kanıtıdır.¹¹⁵

Kotku'nun ekonomi konusundaki inisiyatiflerine bir örneğı Ersin Gürdoğan, "Görünmeyen Üniversite" kitabında şöyle veriyor; "Hocaefendi kendi kültürümüze

¹¹³ Nurettin Coşan, <http://www.iskenderpasa.com/82E5340F-699B-452C-8CCA-7B6F8D2C2734.aspx>, (10.06.2016).

¹¹⁴ Nurettin Coşan, *İskenderpaşa Cemaati*, <http://www.iskenderpasa.com/82E5340F-699B-452C-8CCA-7B6F8D2C2734.aspx>, (10.06.2016).

¹¹⁵ Ruşen Çakır, *Ayet ve Slogan*, s. 43.

sahip olmak ve batının pazarı olmaktan kurtulmak için, temel ihtiyaçlarımızı karşılayacak tarzda bir sanayileşmenin, ekonomik ve siyasi bağımsızlığın elde edilmesinde önemli bir vasıta olduğuna inanıyordu. Bu yüzden, Esad Coşan Hoca'nın bir sohbetinde belirttiği gibi, Türkiye'nin sanayileşmesi tarihinde çok önemli ve ibret verici bir' girişim olan Gümüş Motor fabrikasının kurulmasında öncü olmuştur. Bu önemli proje Hoca'nın sohbetlerinde oluştu ve gerçekleştirildi. Türkiye'deki 1980 sonrası gelişmelerle fabrika istenen biçimde çalıştırılmadı ve el değiştirdi.¹¹⁶

Cemaatin 1990'lardan itibaren partiler üstü bir siyaset izlemesinin bir başka sebebi de cemaatin serbest piyasaya uyum sağlamasının bir aracı olarak geliştirdiği şirketleşme sürecidir. Cemaatin Koktu zamanından beri mensupları arasında bir araya gelerek ortak şirketler kurmaları sürekli teşvik gören bir durumdur. Özellikle kapitalist kurumsal yapılarının ve kurallarının gelişmediği/ yerleşemediği bir ekonomik sistem de, cemaat bağları kuralsızlıkların taşıdığı riskleri giderme açısından önemli fonksiyonlar icra etmekteydi. Ancak Coşan zamanında başlatılan ve 1990'lardan itibaren hızlanan süreç önceliklerinden farklı bir özellik taşımaktaydı; cemaatin iş dünyasıyla ilişki, mensuplarının ekonomik faaliyetleriyle sınırlı bir ilişki olmaktan çıkmış, cemaat, bizzat cemaat adına kurulan/kurdurulan şirketlerle, piyasalarda yer almaya başlamıştır. Özellikle turizm, eğitim, sağlık, kültür, bilişim gibi sektörlere yönelik faaliyet gösteren şirketlerin bir kısmının faaliyet alanlarının, cemaati temsil eden Hak Yol Vakfı, İlim Kültür ve Sanat Vakfı, Sağlık Vakfı gibi kuruluşların faaliyet alanları ile örtüşmesi ise, cemaatin piyasaya ve piyasa ilişkilerine bakışını yansıtmaları açısından önemliydi.

Şirketi refahın üretilmesini, vakfın ise dağıtılmasını temsil ettiği vakıf/ şirket örtüşmesi, şirketleşmenin yaratıcılığı birçok sorunu önlemede etkili oldu. Buna karşılık birçok sorununda üzerini örttü. Vakıflar, eğitim, sağlık, kültür gibi, doğası gereği piyasa ilişkilerine indirgenmesinin bir sınırı bulunan sektörlerin ekonomik istismarının meşrulaştırılması yolunda araçsallaşmaya başladı. Kurulan vakıflar gelişen cemaat kimliği, 1990'ların ilerleyen yıllarında, şirketleşmenin baskısı altında erozyona uğramaya başladı. Bu gelişme cemaat içinde ciddi rahatsızlıklar ve Coşan'ın bile zaman zaman nasibini aldığı eleştirilere sebep oldu. 1995 yılında vakıflarla şirketlerin tamamen birbirlerinden ayrılarak, şirketlerin "Server Holding"

¹¹⁶ Ruşen Çakır, *Ayet ve Slogan*, s. 45.

adı altında tek çatıda toplanmasıyla bu erozyon durdurulabilir, hem şirketler daha etkin ve verimli kılmak, hem de şirketlerin zorunlu olarak tabi oldukları piyasa ilişkilerinin vakıfları araçsallaştırılmasının önüne geçilebilirdi. Araya gren 28 Şubat uygulamaları, bu yeni yapılanmadan beklenen umutları da boşa çıkardı. Cemaatin asıl kimliğini oluşturan vakıf ve dernek faaliyetleri, ya tamamen durduruldu ya da dikkati çekmeyecek derecede azaltıldı; dergilerinin yayınına ise son verildi. Buna karşılık şirketler 28 Şubat uygulamalarının bütün olumsuzluklarına rağmen faaliyetlerini sürdürmeyi başardılar. Böylece şirket faaliyetleri cemaat kimliğinin önüne geçmiş oldu.¹¹⁷

“İyiliği emredip kötülükten alıkoymak” (emr-i mâruf nehy-i münker) imandan sonra namazdan ise önce emredilmiştir. M. Esad Coşan’a göre insanın mütemadiyen kendisini yetiştirmeye çalışması hayatın gayesi değildir. Amaç Allah’ın rızasını kazanmaktır ve bu da salih bir kul olup başkalarını da ıslah etmeye çalışmakla mümkündür. İyi bir kul, içinde yaşadığı toplumun ve çağın sorunlarına yabancı kalmaz. Her zaman ve zeminin gerektirdiği usul ve yöntem vardır. Bu yol ve yöntemlerle sosyal çalışmalar yapılmalıdır. Bu anlamda herkesin yaptığı iş ve hizmetleri icra etmek yerine açık bulunan hizmet alanları üretmiş ve toplumun/ümmin önünü açan, yönlendiren metotlar geliştirmiştir. Vakıf; sermayeyi, Allah için insanların yararına yöneltmek ve bu yolda harcamaktır. Dinî emirlerin teşviki sayesinde Müslümanlar, sermayeyi âdeta vakıf kurmak için kazanmış, bu niyet ve düşünce ile iktisadi düşüncelerini çerçevelemişlerdir.

Konuşmalarında zaman zaman, “Ben kendimi size vakfettim.” demiş, etkili hizmeti hangi kanallarla yapacağını düşünmüştür. Şüphesiz vakıf müessesesi İslâm medeniyetinin ürettiği en değerli kurumlardandır. Bir milletin değerini, bir toplumun kalitesini, içindeki hayır cemiyetlerinin, vakıf ve derneklerinin, sosyal müessese ve teşkilâtlarının çokluğu ve etkinliği ile ölçüleceğini söyleyen, Coşan bu yüzden birçok vakıf ve dernek kurmuş/kurdurmuştur.

Bir vakıf kurulması ve bu yolla hizmet edilmesi M. Esad Coşan’ın mürşidi Mehmed Zahid Kotku tarafından 1973 senesinde dile getirilmiş ancak bu istek/emrin yerine getirilmesi çalışmaları Coşan’ın gayretleriyle 1979 tarihinde başlatılabilmektedir.

¹¹⁷ M. Emin Yaşar, *İslamcılık*, s. 338-339.

Yapılan toplantılarda birçok isim gündeme gelmiş Mehmed Zahid Kotku'ya bunlar arz edilmiş ve sonunda "Hakyol Eğitim Yardımlaşma ve Dostluk" Vakfı ismi üzerinde karar verilmiştir. Kuruluş çalışmaları 1980'de tamamlanarak faaliyetlerine başlamıştır. Hakyol Vakfı Türkiye'nin sosyo-kültürel hayatında o kadar etkili olmuş ki 1980-90'lı yıllarda Coşan'ın temsil ettiği grup Hakyol Camiası olarak isimlendirilmiştir.

2.2.1. İslam Mecmuası

Esat Coşan'la başlayan yayıncılık, dergicilik faaliyetlerinin cemaatin dönüşmesinde ve yeni kimliğinin oluşmasında ayrı bir yeri vardır. 1983 Eylülünde yayına başlayan İslam, 1985 Nisanında yayınlanan İlim ve Sanat ve Kadın ve Aile dergileri ile yayın hayatına başladı. Bir dönem tirajı 150.000 kadar ulaşan İslam dergisi cemaat kimliği üzerinde derin izler bıraktı. O zamana kadar daha çok oluşturulan sohbet halkaları ile genişleyen cemaat, aylık çıkan periyodik bir yayınlara daha geniş bir kesime ulaşmaya başlamıştı. Sohbet halkasındaki şifahiliğin öznel, informal dilinin yerini, yazılı kültürün daha formel, daha nesnel dili almaya başladı.

İslam dergisinin ilk sayısında baş makaleyi yazan Halil Necatioğlu (Esad Coşan) dergiyi çıkarırken gayelerini şöyle özetlemektedir. " Müslümanların eğitim ve öğretimi bizce en mühim mevzudur. Gördük ki bu sahada şimdiye kadar yaptığımız ders, vaaz, sohbet, konferans, seminer, kurs vb. faaliyetlerimiz yeterli değildir; istek ve ihtiyaçları tamamen karşılayamıyor; arzu ettiğimiz her yere, bizi davet eden her topluluğa ulaşp yetişemiyoruz. Mecmuamızı, işte bunu sağlayabilmek için çıkarmaya karar verdik"¹¹⁸. Tezimizin üçüncü bölümünde İslam Mecmuası konusu ayrıntılı şekilde işlenecektir.

2.2.2. Kadın ve Aile

İslam dergisinden iki yıl sonra yayın hayatına başlayan Kadın ve Aile dergisi, Türkiye ortalamasının üzerinde çalışma hayatına katılmış kadın okuyucu kitlesine, adına uygun bir şekilde, geleneksel ev içi rollerinin önemini ve kutsallığını hatırlatma ve benimsetme misyonunu sürdürdü.

Esad Coşan başta İslâm Mecmuası olmak üzere, Kadın ve Aile, İlim ve Sanat, Panzehir ve Gülçocuk dergilerine yazdığı başmakalelerinde didaktik üslûbu

¹¹⁸ <http://www.iskenderpasa.com/> (Erişim Tarihi; 05/01/2015)

kullanmış, kolay okunan ve her seviyeden insana hitabeden bir tarz benimsemiştir. Yazılarındaki temel gaye, mesajı doğru olarak vermektir. Bu bakımdan doğrudan doğruya anlatım yolunu tercih ederek, sade ve anlaşılır metinler ortaya koymaya azamî dikkat göstermiştir. Bu yazılarında dinî düşünce, dinî hayat, tasavvuf, sevgi ve ahlâkî değerler, dinler tarihi, dinler ve kültürler arası ilişkiler, kültürel değerler ve kültür değişimleri, İslâm medeniyeti, İslâm coğrafyası, İslâm ülkelerinde yaşanan sıkıntılar, işgaller ve savaşlar, eğitim meseleleri, toplumsal ve bazı güncel siyasî konular, aile ve sorumluluklar, güzel konuşmak, estetik duyarlılık, dünyaya açılmak ve uluslar arası kültür gibi konuları ele almıştır. Ancak İlim ve Sanat dergisinde daha çok din ve ilim, din ve edebiyat, bilimsel araştırmaların önemi, ilim zihniyeti, hak ve adalet, ihtisaslaşmak, millî kültür gibi derginin dosyalarına uygun konuları ele almıştır. Bu bakımdan onun İslâm Mecmuası ve Kadın ve Aile dergisindeki yazılarını daha çok bireysel ahlâka, sosyal ve güncel konulara ilişkin değerlendirmeler olarak görmek mümkündür. Oysa İlim ve Sanat dergisi ilim, sanat ve estetik konularını öne çıkaran ilmî kaygılar güden yazılardır. Fakat her iki grupta da didaktiklik, doğrudan doğruya anlatım ve sadelik kendini gösterir.

2.2.3. İlim ve Sanat

İlim ve Sanat Dergisi, ilk iki derginin aksine, akademik ilgi ve meraka hitap eden bir dergi olarak yayın hayatına girdi. Çıkar çıkmaz da, yayınlanan yazıların konusu ve kalitesi ile cemaat dışından, özellikle akademik ve entelektüel çevrelerden olumlu eleştiriler aldı.¹¹⁹ İlim ve Sanat, Mayıs 1985'ten itibaren 48 sayı devam eden ve 1998'de yayımı sonlanan bilimsel, kültürel, dini dergi. Derginin başyazarı Mahmud Esad Coşan, yayın müdürü Yusuf Yazar'dır. Dergide iletişimden eğitime, Avrupa Topluluğu'ndan demokrasiye, hukuktan enerjiye, çevreden şehirciliğe pek çok mesele dosya konusu yapılmıştır. Yazıların içerikleri güncel ya da her zamanı ilgilendiren akademik yazılar olmuştur. Alanında uzman pek çok kişinin dergide makalesi bulunmaktadır. Ayrıca günümüzde tanınmış isimlerden olan Ahmet Davutoğlu, Mustafa Armağan gibi isimlerin de dergide makaleleri bulunmaktadır.

Dergide yayınlanan yazıların İngilizce ve Arapça özetleri de yazıyla birlikte yayınlanmıştır. Derginin sayıları bazen yayınlanamamış ve 2 sayı birlikte

¹¹⁹ M. Emin Yaşar, *İslamcılık*, s. 336-337.

yayınlanmıştır. Dergi 1998'de yayın hayatına ara vermiş ve bir daha da yayınlanamamıştır.

2.2.4. Akra FM

Cemaat 1993 yılında AKRA adıyla bir özel radyo kurarak medya faaliyetlerini bu alanda da geliştirdi. Radyonun sitesinde hakkında şu bilgiler bulunmaktadır:“ AKRA FM, 1993 yılında yayın hayatına başlayan Türkiye’nin ilk özel radyolarından biridir. Türkiye genelindeki 245 aktif vericisiyle ülkemizin “en geniş yayın alanına” sahip radyosudur. Yayının ulaştığı il ve ilçe sayısı yaklaşık 500’ü bulmaktadır.¹²⁰ Genel müdürü Naim Güleç olan Akra FM, hâlihazırda 70 farklı programın yayını yapmaktadır.

Hedef kitlesini "kültür seviyesi yüksek, doğru düşünebilen, çevreye duyarlı, eğitimin önemini kavramış, hukukun üstünlüğüne inanan, konusunda söz sahibi olan ya da olmak isteyen kişiler" olarak betimleyen Akra FM, "insanların maneviyatına katkıda bulunarak iç dünyalarını zenginleştirmek"; "sahih, Kur'an ve sünnete uygun, hurafe ve bidatlerden uzak, aşırılıklardan uzak, hukuka uygun İslami bilgi ve yorumlarla insanları bilinçlendirmek"; "mutasavvıflar Mehmed Zahid Kotku ve Prof. Dr. Mahmud Esad Coşan'ın sohbetlerini geniş kesimlere ulaştırmak" gibi değerleri misyon edinmiştir.

Cemaat eğitim ve kültür faaliyetlerini değişik dernek ve vakıflar aracılığıyla yürütmektedir. Özellikle 1980 yılında M. Zahid Kotku tarafından kurulan ve Coşan'ın ilk kurucularından olduğu Hak Yol Vakfı bu alanda önemli faaliyetler üstlenmiştir. Uzun yıllar cemaat içindeki müntesipler bu kurum tarafından eğitilmiş ve yönlendirilmiştir. Vakıf resmi sitesinde kuruluş ve amaçlarını şöyle anlatmaktadır. “Hakyol Eğitim Yardımlaşma ve Dostluk Vakfı; ilim, fikir ve gönül insanı, merhum M. Esad COŞAN öncülüğünde ve amaçlarımıza gönül veren insanlar tarafından 12.02.1980 tarihinde kurulmuştur.” Amacımız başlığı altında ise şu ifadeler bulunmaktadır:

Milli, manevi ve ahlaki değerlere bağlı insan yetiştirmek ve eğitmek.

Fertlerin yasal sınırlar içinde her türlü, ekonomik, sosyal ve hayati ihtiyaçlarını karşılamak.

¹²⁰ Akra FM, *Vikipedi*, https://tr.wikipedia.org/wiki/Akra_FM, (02.06.2016).

Fertler arasında sevgi ve işbirliğini artırıcı, birlik ve beraberliği sağlayıcı her türlü faaliyette bulunmak.

Bu amaçların hayata geçirilmesine yönelik olarak, kuruluşundan günümüze kadar, zaman içerisinde tüm ülkemize yayılmış olan şubelerimiz ile birlikte çok önemli, kapsamlı, örnek ve öncü çalışmalar ve hizmetler yapılmıştır.”¹²¹

Vakfın faaliyetleri ve desteklenmesi ile ilgili Coşan pek çok defa müntesiplerini teşvik etmiş ve yardım faaliyetlerini bu çatı altında yapmalarını tavsiye etmiştir. “İlk söylemek istediğim şu; bu Hakyol Vakfı’nı, sevgili büyüğümüz, değerli hocamız merhum, cennetmekân Mehmed Zahid Kotku Hazretleri kurdurmuştu. Fikir ve emir onundu; bizler, senedi ona okumuş, tasvip ve takdirlerine de mazhar olmuştuk, onun için Allah’ın lütfuyla çalışmalar, büyük gelişme gösteriyor. ...O halde tüm ihvanımız, hocamızın bütün talebeleri ve muhipleri, hayır ve hasenâtlarını bu vakıf yoluyla yapmalıdır ki hem kendileri büyük manevi kârlara ulaşsınlar, hem hocamıza karşı besledikleri sevgi ve saygı elle tutulur bir sonuç versin, hem de merhum hocamızın ruhu kat kat şad olsun.”¹²²

2.2.5. İLKSAV

Kültürü ve kültürel değerleri öğretmek, sahip çıkmak, korumak gayesiyle “İlim Kültür ve Sanat Vakfı”nı (İLKSAV) kurdurmuştur. Bilimsel projeler hazırlayarak, kendi ifadesiyle “bir nevi gölge bakanlıklar” şeklinde çalışarak ülkenin meselelerine çözümler üretmeleri, nitelikli bir neslin yetişmesi için İlim Kültür ve Sanat Vakfı’na bağlı olarak sayıca 10’un üzerinde enstitü kurdurmuştur. Bunlar; Tarih Enstitüsü, Müslüman Topluluklar ve Dış Türkler Enstitüsü, İletişim Enstitüsü, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tasavvuf Tarihini Araştırma Enstitüsü gibi isimlerle kurulmuşlar, bu hususlarla ilgilenen birçok insan ülkeye sosyal, siyasi, ekonomik, akademik ve kültürel yönden hizmet üslenmişlerdir. Ona göre İslâm, insan hayatının her ânını, her boyutunu ve her alanını ilgilendiren bir hayat sistemidir. Bu amaçlarla hanımların eğitimiyle ilgili olarak “Hanım Dernekleri”nin; çevre ile ilgili çalışmalar yapmak üzere “İlim, Ahlâk, Kültür ve Çevre Dernekleri”nin kurulmasını ve yaygınlaştırılmasını teşvik etmiştir.

¹²¹ Hakyol Vakfı, “Kuruluşun Günümüze”, <http://hakyol.foundation/kurulusundan-gunumuze-hakyol-vakfi/>, (30.05. 2016).

¹²² Esat Coşan, “Başmakaleler”, *İslam Dergisi*, Mart, 1990.

Coşan, cemaatini, Özal döneminin nisbi özgürlükler ortamına ve yerleştirilmeye çalışılan liberal politikalara göre yeniden yapılandırmaya başlar. M. Zahid Kotku zamanında kurulan Hakyol Vakfı'nın şube sayısını artırarak yurt çapında örgütlenmesini sağlar. Ayrıca İlim, Kültür ve Sanat Vakfı (İLKSAV), Sağlık Vakfı gibi vakıflar kurarak bunların ülke genelinde örgütlenmesine öncülük eder. Bunların yanı sıra cemaat mensuplarının öncülüğünde veya gönüllü destekleriyle, çevreden insan haklarına, tarihi eserlerin restore edilmesinden kadın sorunlarına kadar geniş bir alanda faaliyet gösteren çok sayıda derneğin hizmete açılmasını sağlar.¹²³ Bu dernekler aracılığıyla cemaat, toplumun diğer kesimleri ile ilişkilere girerek, dışa dönük ve çoğulcu bir kimlik görüntüsü sergilemeye çalışmıştır. Bu tür faaliyetler, aynı zamanda cemaatin etki ve hareket alanını genişletmesi anlamına gelmektedir.¹²⁴

Coşan, insanların sağlık problemlerinin giderilmesi ve bu hususta bilinçlendirilmeleri için Panzehir isiminde bir dergiyi yayın hayatına geçirmiş ve bu derginin başyazılarını yazmıştır. Aynı zamanda sağlık adamlarının bu çerçevede örgütlenmelerini istemiş ve bu alanda etkin hizmetler icra etmiş bulunan “Sağlık Vakfı”nı kurdurmuştur. Bu vakıf aracılığıyla birçok beldenin sağlık taraması yaptırılmış, halka karşılıksız hizmet veren muayene odaları açtırmıştır.

Cemaat bu gün her ilde farklı adlarla kurmuş olduğu dernekler vasıtasıyla eğitim ve kültür faaliyetlerine devam etmektedir. Son dönemde “ufka yolculuk” adı altında yapmış olduğu yarışmalar tüm Türkiye’de kendi dernekleri vasıtasıyla organize edilmekte ve geniş kitlelerle ulaşmaktadır.

Aynı zamanda “Zinde Gençlik spor ve İzicilik Kulübü” tüm ülkede izcilik alanında faaliyet göstermektedir. Özellikle çocuk ve genç kitlelere izcilik yoluyla ulaşmak derneğin önemli amaçlarından birisidir:

“Kulübümüzün çalışma yapacağı bir diğer alan ise izciliktir. Alt yapı çalışmaları tamamlanmış olan Zinde İzicilik Kulübümüzde amacımız çocuklarımız için ciddi bir eğitim sistemi olan izcilik ile çocuklarımıza istenilen eğitimleri vermek.

¹²³ M. Emin Yaşar, *İslamcılık*, s. 333.

¹²⁴ Adem Efe, *Türkiye’de Dini Grupların Çevre ve Çevre Sorunlarına İlişkin Görüşleri (İskenderpaşa Cemaati Örneği)*, s. 664.

Kısaca yeni kulübümüz, çağımızın ciddi ihtiyaçlarından birini karşılayarak genç ve çocuklarımızın hayatta saygın bireyler olmalarını sağlamak için kuruldu.”¹²⁵

2.2.6. Asfa Eğitim Kurumları

Cemaat ilkököl, ortaokul ve lise düzeylerinde pek çok özel okula sahip olup bu eğitim kuruluşları ASFA eğitim kurumları adı altında faaliyet göstermektedir. Bu kurum faaliyetleri ve amaçlarını resmi sitesinde şöyle anlatmaktadır:

“1987 yılında Asfa Dershanesi ile Altunizade’deki merkez kampüste eğitim camiasına adım atan Asfa Eğitim Kurumları, 1991 yılında açılan Ahmet Mithat Anadolu Lisesi, Halil Necati İlköğretim Okulu, 1994’te açılan Arda Asalet Anadolu Lisesi, Mustafa Enver İlköğretim Okulu, 2005’te açılan Asfa Fen Lisesi ile 2007’de açılan Arda Asalet ve Arda Ravza Anaokulu olmak üzere toplam yedi okulda eğitim öğretim faaliyetlerini sürdürmüştür.”

Asfa Eğitim Kurumları; 2013-2014 öğretim yılından itibaren Asfa Halil Necati İlkokulu, Asfa Halil Necati Ortaokulu, Asfa Mustafa Enver İlkokulu, Asfa Mustafa Enver Ortaokulu, Asfa Fen Lisesi, Asfa Ahmet Mithat Anadolu Lisesi, Asfa Gönül Aydınllığı Çocuk Kulübü ve Asfa Ravza Çocuk Kulübü olarak eğitim-öğretime devam etmektedir.

Özel Asfa Eğitim Kurumları hedeflerinin “ kendisi ve çevresiyle barışık, düşünce ve inançlara saygılı, çevre ve ülke sorunlarına duyarlı bir nesil yetiştirmektir. Çocuklarda bireysel farklılık ve yetenekleri ortaya çıkarmaya, aile, arkadaşlık, dostluk kavramlarını öğrenmelerini sağlamaya yönelik çalışmalar yapılmak” olduğunu deklare etmektedir. Ayrıca, Asfa Eğitim Kurumları’nın en önemli amacı “gelişen ve değişen teknolojiyi etkin kullanabilen, araştıran, sorgulayan, özgüveni gelişmiş, özgür bireyler yetiştirmektir.” Olarak sunulmaktadır.¹²⁶

Cemaat 80’lı yıllardan itibaren Türkiye’deki diğer cemaat ve tarikat yapılarının pek ilgilenmediği ve aşına olmadığı çevre problemleri konusunda da faaliyetler göstermekte, bu konuda kamuoyunu ve müntesiplerini bilinçlendirme çabası içerisinde olmaktadır. Coşan bir başyazısında çevre ile ilgili hassasiyetlerini şöyle anlatmaktadır: “Elhamdülillah İskenderpaşa ilim ve irfan camiamız, doğa,

¹²⁵ Asfa Eğitim Kurumları, “Kurumsal”, <http://www.asfa.com/325>, (30.05.2016).

¹²⁶ Asfa Eğitim Kurumları, <http://www.asfa.com/325>, (30.05.2016).

evre, tarih ve kültür değerlerimizi korumak ve geliştirmek konusunda çok duyarlı; yurt çapında, 40-50 kadar evre derneği kurduk. Bence bunlar çok az; her şehir, kasaba, köy ve mahallede böyle dernekleri kurmalı, çok canlı bir şekilde çalıştırmalı ve elle tutulur sonuçlar almağa gayret etmeliyiz. Hedefimiz tertemiz sular; yemyeşil ormanlar; tarih değerleri çok iyi korunmuş meknlar; çok sağlıklı, gürbüz, řen, kuvvetli, ahlklı, nesiller; şuurlu, bilgili, görgülü, zevkli, şevkli, ríf, zaríf şahsiyetler oluşturmak ve yetiştirmek olmalı!”¹²⁷

¹²⁷ Adem Efe, *Türkiye’de Dini Grupların evre ve evre Sorunlarına İlişkin Görüşleri (İskenderpaşa Cemaati rneği)*, s. 667.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CEMAATİN MODERNLİK VE GELENEK ARASINDA ZİHNİYET DÜNYASI

3.1. Cemaatin Modernlik ve Gelenek Arasındaki Zihniyet Dünyası

Esad Coşan, Osmanlı'nın son döneminde yetişmiş, Türkiye'nin kaderini belirleyen siyasileri yetiştirmiş çok karizmatik bir şeyh olan Kotku'nun halefidir. Her ne kadar kendisi gayri resmi olarak bir tekke eğitiminden geçmiş olsa da Coşan'ın kuşağı klasik Osmanlı dönemi tekkelerinin havasını solumamış bir kuşaktır. Zamanın gereği olarak Coşan, cemaatin örgütlenmesini modern hukuk içinde yer alan sivil toplum kuruluşları yönüne kaydırmak için çaba harcamıştır. Bugün İskenderpaşa Cemaati'nin dernekleri yurt çapına yayılmış yüzlerle ifade edilebilecek derecededir.

Eğer İskenderpaşa Cemaatin'in kuruluşlarına bakılacak olursa, ilk inceleme muhakkak suretle Hakyol Eğitim Yardımlaşma ve Dostluk Vakfına yapılmalıdır. Zira bu vakıf, 28 Şubat döneminden önce o denli yayılmış ve faaliyetlerini genişletmiştir ki bir dönem Hakyol Vakfı ifadesi İskenderpaşa Cemaati yerine kullanılmaya başlanmıştır. Kuruluş tarihi 1980 olan vakıf, bugün çeşitli yardım faaliyetleri yapan sıradan bir İslami kuruluş olarak görünse de cemaate 1980-2000 döneminde insan yetiştirilmesini sağlayan en önemli vasıta olarak değerlendirilebilir.

Türkiye'de toplumsal dikey hareketliliğin en önemli olanaklarından birisi eğitimidir. Ülkemizde sosyal sınıflar arası geçişin yeterli düzeyde olup olmadığı ayrı bir tartışma konusu olmakla beraber, mevcut olan geçişliliği sağlayan faktörlerden birinin eğitim olduğu, üzerinde mutabakata varılmış bir gerçektir. Bu durumun farkında olan vakıf da öğrencilere yüksek burslar vererek bir nevi taşradan gelen öğrencileri bünyesine katan bir mıknaat işlevi görmektedir. 28 Şubat sürecinde vakfın tüm şubeleri kapatılmış, sadece İstanbul'daki merkezin faaliyetine devam etmesine müsaade edilmiştir.

Cemaat mensuplarının geleneksel tasavvuf ritüelleri bağlamında evrad ü ezkar ve tesbihata devam ettikleri, belirli mekân ya da evlerde haftalık hatmeleri

aksatmamaya çalıştıkları ve dolayısıyla bu yönüyle diğer Nakşi cemaatlerden çok da farkları olmadığı görülür. Bir diğer ifadeyle, Süleymancı ya da benzeri her hangi bir başka Nakşi ile İskenderpaşalı bir “derviş” arasında ancak bir derece farkından söz edilebil

ir. Ancak, bir İskenderpaşalıyı diğerlerinden mahiyet olarak farklı kılan temle husus gelenekle modernlik arasında kurmaya çalıştığı denge ve bunu normal hayata yansıtma noktasındaki bakış açısıdır. Tezimizin bundan sonraki bölümlerinde Esad Coşan’ın yazıların ve dergilerdeki yazıların içerik analizi yapılmak suretiyle konu ele alınmaya çalışılacaktır.

İskenderpaşa Cemaati’nin teşkilatlanmasındaki önemli unsurlardan birisi de çevre dernekleridir. Hem ilk derneği hem de tüm derneklerin merkezini İstanbul'daki Çevre ve Kültür Derneğinin oluşturduğu bu dağılım, bugün Türkiye çapında özellikle "Çevre-Kültür ve Ahlak" kelimelerini isminde barındıran dernekler olarak yayılmıştır. Coşan'ın 90 yılında tarikatın dergilerinden İlim ve Sanat'ta çıkan "Ülkemizde İslam Kültür ve Medeniyetini Koruma ve Geliştirme Çareleri" isimli makalesinde cemaatin kısa vadeli hedeflerinden birini "her il, ilçe ve beldede derhal bir ilim, ahlak, çevre ve kültür derneği kurmak, yörede yapılacak çalışmaları buralarda müzakere etmek; böylece doğal, sosyal ve tarihi çevreyi, inanç, bilim, mimarlık, sağlık ve estetik esaslarına tam uygun olarak korumak ve geliştirmek için kararlar almak ve bunları titizlikle uygulamak" olarak açıklaması üzerine Türkiye'nin her yerinde açılan çevre dernekleri, hem müntesiplerin buluşup dini faaliyetlerini gerçekleştirdikleri bir merkez, hem de bulundukları bölgede çevreci projeler üreten dernekler olagelmıştır. 1992'de İstanbul'da kurulan ve bir nevi söz konusu derneklerin hiyerarşik olarak üstü konumunda bulunan Çevre Kuruluşları ve Dayanışma Derneği de halen aktif olarak bu görevini sürdürmektedir.

Son olarak diğer İslami gruplardan daha erken yıllarda, İskenderpaşa, kadınların da organize çalışmalar yapmasını desteklemiştir. Sosyal hayatın boşluk kabul etmeyeceğini ifade eden Coşan'ın, kadınları tamamen göz ardı etmek yerine kontrollü bir örgütlenmeye gitmesine müsaade ettiğini görüyoruz. Bu noktada camianın, daha doğrusu şeyhin kadına bakışına değinmek doğru olacaktır. Coşan'ın

söylemlerinde muhataplarının zihnine yerleştirmek istediği en bariz şeylerden birisi de Müslüman'ın her açıdan diğerlerinden farklı olduğu ve olması gerektiğidir.

“Hâlen ülkemizde kadın konusunda iki zıt görüş ve anlayış şiddetle çatışmakta ve kıyasıya çarpışmaktadır:

Birinin kaynağı İslâm dini, Kur'an ve sünnet; diğerinin menşei ise modern Garb'ın çeşitli felsefi ve ideolojik akım ve dünya görüşleridir. Biri imana ve İslâm'a dayandığı için sevap olup dünya ve âhiret saadetine sebeptir; diğeri ise günah olduğundan ebedî hüsrana götürür. Biri asırlarca denenmiş, milletimizi huzurlu ve mutlu kılmış; diğeri ise içinden çıktığı Garb'ı ahlâkî bunalıma ve mânevî dejenerasyona uğratmış, Avrupa kültür ve medeniyetinin temellerini çatırdatmaya başlamış, aydınlarını, filozoflarını kara kara düşünmeye çareler aramaya yöneltmiş, âciz bırakmıştır.”¹²⁸ Bu konuda şunları da söylemektedir:

“Sizin gibi mü'min terbiyeli ve görgülü diğer tanıdık hanımlarla bir araya gelip hayır müesseseleri, kadın dernekleri kurun; çocukların ve kadınların İslâm'ı öğrenmesi, uyarılması ve eğitilmesi için çalışın; mütehassıs bilginler, konferansçılar getirtin, kültür çalışmaları yapın; yönünü ve yöneticilerini iyi bildiğiniz hayır ve yardım işlerine mutlaka katılın; kötü niyetlilere ve istismarcılara alet ve destek olmamaya dikkat edin; çevrenizdeki yoksul ve fakirlere, hasta ve düşkünlere, yaşlı ve kimsesizlere, masum ve mazlumlara sahip çıkın. Çünkü dinimizce insanların en hayırlısı insanlara en faydalı olanıdır. Pasif ve içinize kapanık olmayın, zevk ve eğlence toplantılarıyla geride ve âciz kalmayın!”¹²⁹

Bugün belli bir büyüklüğe erişmiş her İslami grubun kendisini temsil eden bir basın-yayın aracı muhakkak vardır. İskenderpaşa Cemaati de 1983 yılının Eylül ayında İslam isimli aylık bir dergiyle kendi sesini duyurmaya başlamıştır. Fakat dergicilik faaliyetleri bu kadarla kalmayıp daha sonra İlim-Sanat, Kadın ve Aile, Panzehir, Gülçocuk gibi farklı kesimlere hitap eden dergiler de çıkarılmaya başlanmıştır. Esad Coşan, dergilerin başmakalelerini bizzat yazmıştır ve bu başmakaleler, video kaydına alınan sohbetleriyle beraber şeyhin nasıl bir dünya tasavvuruna sahip olduğuna dair fikir edinmemizi sağlayan en önemli kaynakların başında gelmektedir.

¹²⁸ M. E. Coşan, "Asil Kadın Yetiştirelim", *Kadın ve Aile*, 1987, Ağustos, s. 1.

¹²⁹ M. E. Coşan, "Kadınların Önemli Görevleri", *Kadın ve Aile*, 1998, Şubat, s. 1.

İslam Dergisi'nin Nakşibendilik¹³⁰ ile ilişkisi de dergi içeriğini etkileyen bir diğer önemli unsurdur. Sayfalarında birçok kez Nakşibendiliğin ileri gelenlerinin tarihine ilişkin yazılara yer veren İslam Dergisi, Müslüman-Türk insanının yönelmesi gereken 'öz-gerçek' kimlik tasavvurunu da Nakşibendilik ve onun ilkeleri çerçevesinde oluşturmuştur. Bu özellik, derginin aynı zamanda söz konusu ilkeleri aktarmaya çalışan bir yayın organı olduğu anlamına gelir.

1980 öncesi İslamcı basın-yayın faaliyetlerine bakıldığında, sayı ve etkilime gücü bakımından çok büyük bölümünün çeviri eserlerden oluştuğu görülmektedir. 1980'li yıllardan sonra ise İslamcı siyasi dergi ve gazetelerin ulaştığı sayı ve tirajda çok ciddi bir canlılık dikkati çekmektedir. 1980'li yılların başlarında İslamcı dergilerin içinde en etkilisi ise, tek başına 100.000'den fazla satan İslam Dergisi olmuştur.

İslam Dergisi, Ankara'da yayınlanan aylık bir dergidir. Eylül 1983'te çıkarılmaya başlanan İslam Dergisi, Mayıs 1998'e kadar yayını aralıksız olarak sürdürmüş, ilk sayısından Ocak 1987'de yayınlanan 41. Sayısına kadar Dergi'nin sahibi ve Yazı İşleri Müdürü olarak Abdullah Eren gösterilirken, bu sayıdan itibaren Dergi'nin sahibi Vefa Yayıncılık A.Ş. adına Prof. Dr. M. Esad Coşan olarak gösterilmiştir. Kendisini, adının altında yer alan "aylık ilim, kültür, sanat ve aktüalite mecmuası" olarak tanımlayan İslam Dergisi'nin, ilk sayısından son sayısına kadar İstanbul Bürosu olarak da İskenderpaşa Camii'nin içinde bulunduğu İskenderpaşa Mahallesi, Feyzullah Efendi Sokak, Fatih adresi gösterilmiştir. Kendisini, her şeyden önce, "Prof. Dr. M. Esad Coşan'ın irşat çalışmalarının bir parçası"¹³¹ olarak tanımlayan İslam Dergisi'nin değişmez başyazarlığını da Esad Coşan yapmış, Coşan'ın babasının ismi olan Halil Necatioğlu müstearıyla yazdığı başyazılar İslam Dergisi'nin 49. Sayısından itibaren İngilizce, Almanca ve Arapça'ya da çevrilerek yayınlanmıştır. Derginin tüm sayılarında; ilk sayfada yer alan Coşan'ın başyazılarının dışında, İskenderpaşa Cemaati'nin bir önceki şeyhi M. Zahit Kotku'nun kaleme aldığı yazılara da Dergi'nin son sayfasında yer verilmiştir. Birinci baskısı kısa sürede tükenen dergide okuyucunun karşısına çıkan ilk yazı Prof. Halil

¹³⁰ Nakşibendilik Türkiye'de sadece İskenderpaşa Cemaati'ne özgü değildir. Türkiye'de pek çok İslami hareketin Nakşibendi Tarikatı içerisinde çıktığı ve geliştiği söylenebilir. Günümüzde Nakşibendi Tarikatı'nın Türkiye'deki belli başlı temsilcileri arasında ise İskenderpaşa Cemaati'nin dışında Erenköy Cemaati de gösterilebilir.

¹³¹ Yusuf Kaplan, "Siyaset, Medya ve Paranoya", *İslam Mecmuası*, yıl:13, sayı:172, Aralık 1997, s.22.

Necatioğlu imzalı “Gayemiz” başlıklı başyazı olmuştur. Yazar neden bir dergi çıkarma ihtiyacı hissettiklerini açıklamıştır.¹³²

İskenderpaşa Cemaati’nin kendisini “Görünmeyen Üniversite” olarak tanımlamasıyla paralel olarak İslam Dergisi de, “yetiştirmek” istediği öğrenci ya da okuyucuları için bir okul niteliğine bürünmek istediği anlaşılmaktadır. Nitekim sadece ibadet-itikat-İslam tarihi gibi “ilahiyat” disiplinini ilgilendiren konulara değil, günlük siyasal meselelere de değinen ve bunlara İslamcı bir açıdan yaklaşan İslam Dergisi, söz konusu başlıklar çerçevesinde ele alınan kavramları popüler bir dile çevirerek, Nakşibendi-İslamcı bir çizgiyi popülizme etmeye çalışmıştır. Bu çerçevede İslam Dergisi, sayfalarında yer verdiği bilim adamları ile halk arasında bir eğitim köprüsü kurmak istenmiştir.¹³³

Yayıncılığın önemine her fırsatta dikkat çeken Esad Coşan, “Camiye gelmeyen, Müslümanlara nasıl yardım edeceğiz. Biz İslam’ı sevgiyle, takva ile yoğurup en güzel tarzda sunabilmeliyiz. Sevgi damarlarımız gürül gürül olmalı, diyerek cemaatin dışında kalan kitlelere dikkat çekmiş ve dergi çıkarma amacı üzerinde de durarak; “Cami içindeki vaazımızı Türkiye sathına yaymaktır amacımız. Dergiyi bu amaçla çıkarıyoruz.” ifadelerini kullanmıştır.¹³⁴

“İlim ve İrfan mektebi” özelliğiyle beraber ortaya çıkan eğitici-öğretici misyon, başta Esad Coşan olmak üzere hemen hemen tüm İslam Dergisi yazarlarının üslubunu etkileyen temel unsur olmuştur. Nitekim derginin yayın prensipleri de okuyucunu öğrenci gibi ele alan temel yaklaşımına uygun bir örnek olarak kendisini göstermiştir. Hedefini içinde yaşadığı çağın meselelerine “Müslümanca” çözüm bulabilmek¹³⁵ olarak tanımlayan İslam Dergisi, bu hedef doğrultusunda çok çeşitli alanları kapsayan bir yayın politikası izlemiştir. Her sayının içeriğinin büyük ölçüde çeşitlilik gösterdiği Dergi’nin, hayatın her yönünü ele almak ve her soruna çözüm getirmek istediği anlaşılmaktadır. Bu durumun ise İslam Dergisi’nin İslam’ı algılama ve yorumlama biçiminden kaynaklandığı görülmektedir. Zira derginin yayın

¹³² Halil Necatioğlu, “Gayemiz”, *İslam Dergisi*, sayı:1, Eylül 1983, s. 2.

¹³³ Necatioğlu, “Gayemiz”, *İslam Dergisi*, Sayı:1, Eylül 1983, s. 2.

¹³⁴ “Cemiyet”, *İslam Dergisi*, yıl: 7, sayı: 80, Nisan 1990, s. 28.

¹³⁵ İslam İbaresiyile İmzalanmış, “Konut Kredileri ve Faizin Tonları”, *İslam Dergisi*, sayı:32, Nisan 1986, s. 46.

politikasına göre İslam dini hayatın her yönünü kuşatan bir kaynak olarak değerlendirilmelidir.¹³⁶

İnsanın ve toplum hayatının her unsurunu İslami bir dille yeniden tanzim etme gayesiyle yayın yaptığını deklare eden İslam Dergisi, bu düşünceyle beraber yeni bir Müslüman kimlik inşa etmeye çalışmış ve tüm Müslümanlar için ortak bir zemin hazırlama gayreti içerisinde olmuştur. Yeni ve Müslüman bir dünyaya yönelen İslam Dergisi'nin bu amaç doğrultusunda özellikle genç kuşaklara yönelmesi de şaşırtıcı olmamıştır. Sürekli olarak gençliğin ve gençlerin öneminden söz eden dergiye göre, yeni bir dünya da ancak kendi öz değerlerinin bilincinde olan ve ilim-irfan sahibi gençler eliyle kurulabilecektir.

İslam Dergisi, tanımladığı İslam kimliğinin karşısına İslami olmayanı, yani Batılı, materyalist, tüketim ve lüks düşkünü, kendi değerlerine yabancılaşmış insanı koymuş, hemen hemen her sayısında gücün söz konusu kitlenin elinde olduğuna işaret ederek kendi yayın politikasını ve önemini vurgulamıştır.¹³⁷

İlk sayıdan itibaren Müslümanlara dinlerini her yönüyle öğretmek gibi bir misyon üstlenen İslam Dergisi, okuyucularını gündelik hayatlarının en ufak ayrıntıları hakkında bile uyarmaya çalışmıştır. Tüm yazıların son tahlilde bu işleve hizmet ettiği söylenebilirse de doğrudan doğruya gündelik hayata müdahaleler, tasavvuf faaliyetinde Hadisi temel alan İskenderpaşa Cemaati'nin yayın organındaki Hadis ve sünnetle ilgili yazılarda ve bunlara ek olarak fıkıh bölümlerinde göze çarpmaktadır. Dergi, sürekli yazılarından anlaşılacağı üzere tabiri caiz ise her mesele ile ilgilenmiştir. Bu meselelerin başında din ve İslam konuları gelmektedir. Özellikle hac, ramazan, hicret gibi önemli konular sık sık kapaktan sunulmuştur. Bunların dışında “akaid, fıkıh, hadis ve sünnet, İslam kurumları, İslam tarihi, tasavvuf, tefsir” gibi konular her sayıda birçok yazı ve röportaj yayımlanmıştır. Bunlara Mehmet Zahid Kotku'nun sohbetleri ve Halil Necatioğlu'nun başyazılarını da eklemek gerekir. Dolayısıyla gündelik hayatın her alanında yol göstericilik ve Müslüman kimlik inşası, İslam Dergisi'nin, en temel özelliği olarak öne çıkmıştır. Söz konusu Müslüman kimliğinin atıfta bulunduğu ve İslam Dergisi'nde öne çıkan bir diğer tema ise “ümme” fikri olmuştur. Özellikle 1970'li yıllarda tüm İslam Dünyası'nda hız kazanan İslamcı fikirlerle paralel olarak İslam Dergisi de özellikle 1980'li yıllar

¹³⁶ Yusuf Kaplan, “Siyaset, Medya ve Paranoya”, *İslam Dergisi*, Yıl:13, Sayı: 172, Aralık 1997, s.22.

¹³⁷ İslam ibaresiyle imzalanmış, “Bir Kıssa”, *İslam Dergisi*, sayı: 12, Ağustos 1984, s. 3.

boyunca bir İslam ümmeti fikri çerçevesinde yayın yapmıştır. İslam Dergisi'nin araştırma-inceleme, Türkiye gündemi, kültür-sanat, İslam Tarihi, fıkıh, iktisat ve ayın dosyası gibi konu başlıkları içerisinde en fazla yer kaplayan bölümünü, İslam Dünyası başlığı altında Müslüman ülkelerden verilen haber ve yorumlar oluşturmuştur. Dünyanın hangi köşesinde Müslüman varsa İslam Dergisi orasıyla ilgili haber, yorum, inceleme, araştırma ve dosyalara yer verme uğraşında olmuştur. 1988'e kadar olan yayınlarda Lütü Doğan, Halil Gönenç, Mehmet Emin Er gibi fıkıh ilminin, saygın isimleri başta olmak üzere değişik kişilerle yapılan röportajlar ya da yazılarla, dergi okuyucularının önemli bir talebine cevap verilmiştir.

Okuyuculara yol gösterme, neyi, nasıl yapmaları gerektiğini öğretme konusunda Mehmet Zahid Kotku ve Halil Necatioğlu'nun yazıları da kuşkusuz son derece önemlidir. Ancak derginin 3. ve 23. Sayıları arasında Hasan Hüseyin Ceylan imzasıyla yayımlanan "Unutulan Sünnetlerimiz" bölümü İskenderpaşa Cemaati'nin İslam'ı yorumlayışını çok iyi belgelemektedir. Bu kısa yazılarda, Hz. Muhammed'in yaşamından örnekler verip okuyucunun bunları örnek almasını gerektiği vurgusu yapılmıştır. Doğrudan doğruya modern hayatın getirisi olan yenilikler, Hz. Muhammed'in sünnetinden referans bulunamayacak konularla ilgili yazıları ilk sayıdan itibaren İslam Dergisi'nde bulmak mümkündür. Bu tür çalışmalar yalnızca hayatın her alanını İslamileştirme çabalarının bir parçası olarak nitelendirmek, bizi önemli bir gelişmeyi göz ardı etmeye iter. Yalnızca İslami bir kaygıyla olsa bile, dergide geliştirilmeye çalışılan tüketici bilinci, Türkiye'deki siyasi, ekonomik ve kültürel otoritelerin yapıp ettiklerinin sorgulanmasını ön plana çıkarmış, böylelikle sivil toplumun gelişmesine önemli bir katkıda bulunmuştur.

İslam Dergisi'ne göre; fert ve toplum hayatını derinden yaralayan, stres, sigara, alkol, ilaç bağımlılığı, intihar olayları, cinayet, hırsızlık, dolandırıcılık, zina, sapık ve gayrimeşru cinsel ilişkiler gibi pek çok toplumsal hastalıklar, çağdaş toplumların bozuk yaşam biçimlerinin ürünleri olarak görülmelidirler.¹³⁸ "Sağlıklı-Müslüman" insanın tam zıttı olarak ele alınan modern-Batılı insan ve onun içinde yaşadığı "çağdaş" dünyanın en önemli ayırıcı vasfı ise, evrenin ve insanın yaratıcısı olan Tanrı'yı ve onun oluşturduğu ilahi nizamı reddederek, kendi asli bağlarını kendi elleriyle koparmış olmasıdır. İlahi-uhrevi olanı tamamen göz ardı eden modern-Batılı

¹³⁸ İbrahim Şener, "Çağın Vebası AİDS", *İslam Dergisi*, yıl: 4, Sayı:48, Ağustos 1987, s.50.

insan ve düşünce, asıl olanın ahiret/öbür dünya olduğun unutmuş ve tüm gücüyle bu dünyaya sarılmıştır. İskenderpaşa Cemaati'nin lideri M. Zahid Kotku, söz konusu yaklaşımı daha sonraları İslam Dergisi sayfalarında da yayınlanacak olan görüşlerinde şöyle açmaktadır;

“Şimdi şehvetten dünya sevgisi doğuyor... Şehvetten doğan şey dünya sevgisi, yaşama hevesleri insanda... Gayeler: güzel giyinme, güzel ev sahibi olma, güzel araba sahibi olma... Her şeyin güzelini istiyor. Halbuki bu, güzellikleri isterken de, asıl güzellerin güzeli olan Allah'tan uzak oluyoruz. Çünkü gaye: para toplamak, mal toplamak, yaşamak sevdası... Halbuki biz bunun için değil, bizi yaradani sevmek, bilmek ve onu sevmek için gelmişiz¹³⁹.”

İslam Dergisi'ne göre; hayatının akışını modern-çağdaş toplumsal düzenler, kurumlar ve düşünceler içerisinde tesis eden insanın mutsuzluğu ve sürekli içinde bulunduğu stres hali de, manevi değerlere önem veren bir yaşam tarzının maddeci bir hayata feda edilmiş olmasıdır¹⁴⁰. Bu maddeci hayat görüşü ve servet, ünü beraberinde getirmiş ve modern insan özgürleşiyorum zannederek tam aksine maddenin ve maddeyi elinde bulunduran güçlerin boyunduruğu altına girmiştir. Buna göre çağdaş insanın serüveni, bir esaretten diğerine sürüklenerek hürriyetini yaşadığı vehminin acıklı örnekleriyle doludur.¹⁴¹ İslam Dergisi'nde genel hatlarıyla son derece olumsuz bir biçimde çizilen modern bireyin karşısında ise, söz konusu hastalıklardan azade sağlıklı Müslüman insan konumlandırılmaktadır. Yaradılışının sebep ve sonuçlarının ve bu yaradılışın kendisine yüklediği hak ve sorumluluklarının bilincinde olan Müslüman; modern bireyin tam tersine kendisinin insanların hizmetine adanmış, kötülükten kaçınarak iyiliğe yönelmiş, aile kurumu içerisinde sağlıklı bir hayat tanzim etmiş ve alıcı olmaktan çok verici olan mutlu ve huzurlu bir insan olarak çizilmektedir. Bu Müslüman özne kendi özgürlüğüne Allah ve kurduğu nizam adına kendi istek ve taleplerinden vazgeçerek ulaşmaktadır:

“Her Müslümanda bulunması gerekli huylardan biri de şüphesiz feragattir. Yalın anlamıyla feragat, kişinin kendi arzusuyla başkalarının lehinde kendi haklarından vazgeçmesidir¹⁴².”

¹³⁹ M. Zahid Kotku, “Biz Kendimizi Bilelim”, *İslam Dergisi*, Yıl: 7, Sayı: 84, Ağustos 1990, s.72.

¹⁴⁰ Sefa Saygılı, “Stres ve Çareleri”, *İslam Dergisi*, yıl: 5, Sayı:54, Şubat 1988, s.56.

¹⁴¹ Muhammed Sarıtaş, “Çağdaş İslam Toplumlarda Ramazan'ın sosyolojik Anlamı”, *İslam Dergisi*, sayı: 10, Haziran 1984, s.10.

¹⁴² Hikmet Özdemir “Feragat”, *İslam Dergisi*, sayı: 4, Aralık 1983, s.20.

İslam Dergisi'nde geniş yer bulan modernizm insanı kendi özüne, doğaya, başka insanlara ve yaratılışının gayelerine ve yöneldiği hakikate yabancılaştıran bir etkiye sahiptir. Doğayla barışık ve birlikte yaşama düşüncesinin tam aksine doğayı teknik ve teknolojinin araçlarıyla tahakküm altına almaya çalışan insan, söz konusu teknolojinin olumsuz etkileriyle beraber kendisine ve doğaya da yabancılaşmıştır. Buna göre modern hayat bir şekilde insanları mahfillerinden, yüreklere ayna tutan dost meclislerinden mahrum etmekte Baş döndürücü bir değişim eşliğinde, çağa ayak uydurma adına, topraktan ve doğal hayattan giderek uzaklaşmaktadır. İslam Dergisi'ne göre ise;

“Makinalar ve yanyana ve üstüste yığılmış gösterişli çok katlı binalar, toprak ile aramıza giren en büyük ve en önemli engeller. Topraktan uzaklaşmak yolumuzu Cennet'e değil, Cehennem'e çıkaracağının işaretleri, artık herkes tarafından görülebilecek şekilde etrafımızda sergilenmektedir¹⁴³.”

Tekniğin, bilimin ve teknolojinin insanın şerefine ve gerçekliğine nail olamamış iktidar odakları tarafından kullanılmasının sonucu olarak ortaya çıkan yabancılaşmanın da tek panzehiri İslam'dır. Batı kendi eseri olan teknolojinin esiri olmuştur ve İslam, Batı'nın kurtuluş reçetesi olabilecek tek çıkış yoludur¹⁴⁴. Her ne kadar Batılı modern insan ve iktidarlar teknolojiyi İslam düşmanlığı ve Müslümanlara zulmetmek için kullandıysa da, Batılı – modern insanın da imdadına yetişecek olan İslam ve Müslümanlar olmalıdır. Nitekim Batı dünyasında görülen dine ve İslam'a yönelik de geleceğin işaretlerini verecek niteliktedir.

Kitle iletişim araçlarının İslam'a karşı tutumunun çok olumsuz olduğuna işaret eden birçok yazının yer aldığı İslam Dergisi, bu teknolojik araçların İslam'ın mesajını hem Batı hem de Müslüman ülkelere ciddiyyetle uzak bir biçimde yansıttığını ve başta televizyon olmak üzere bu araçların kullanımında çok dikkatli ve özenli davranılması gerektiğinin de altını çizmektedir.¹⁴⁵ Teknolojinin, başta İslam Dünyası olmak üzere ezilen tüm mazlum halkların aleyhine kullanıldığını vurgulayan

¹⁴³ Ersin Gürdoğan, “Topraktan Uzaklaşma”, *İslam Dergisi*, yıl: 4, Sayı:48, Ağustos 1987, s.21.

¹⁴⁴ İslam ibaresiyle imzalanmış, “İletişim ve Gerçekleri Üzerine”, *İslam Dergisi*, sayı: 22, Haziran 1985, s.51.

¹⁴⁵ Cavit Ensari, “Haberleşme ve Yayıncılık” *İslam Dergisi*, sayı: 15, Kasım 1984, s.31.

İslam Dergisi yazarlarına göre, teknik ve teknoloji ve bilim bu vasfıyla “emperyalizmin anası” olma vasfını taşımaktadır.¹⁴⁶

İslam Dergisi’nde yer alan modern bilim ve teknoloji karşısında çekimser ve hatta muhalif bir tavır sergileyen düşünceler beraberinde, teknolojik ürünlerin yerli pazarlara girmesi ve Müslümanlarca kullanılmasının da zararlarına işaret eden bir söylemi de getirebilmiştir. Bu yaklaşıma göre, modern bilim-teknoloji ve onun ürünleri Müslümanlar arasına modern yaşam tarzını da sokmakta ve Müslüman’ın kendisine yabancılaşmasına sebep olabilmektedir. Bu düşünceler ışığında, Müslümanların asırlar boyunca kullandıkları misvağın, ideal bir diş fırçası ihtiyaçlarına en iyi şekilde cevap verebildiği, dolayısıyla Müslümanlarca kullanılmaya devam edilmesinin doğru olacağı savunulabilmektedir¹⁴⁷.

İslam dininin hiçbir zaman bozulmadığı ve kıyamete kadar da bozulmayacağı fikrinden hareketle, dinde yenilenme isteyen İslamcı görüşleri de mahkûm eden ve İslam’ın reforma da reformculara da ihtiyacı olmadığı¹⁴⁸ fikrini savunan kimi İslam Dergisi yazarları, bu çerçeveden hareketle Tanzimat’la başlayan sürecin mazisinden koparılarak sistemli bir şekilde köksüzleştirilen, ruh kökünden koparılan mana öksüzü bir nesil ve nesiller¹⁴⁹ yetiştirdiğini savunmuşlardır.

İslam Dergisi’nin genel olarak Türkiye’de İslamcı düşüncenin genelinde olduğu gibi, İslam Dergisi ve çevresinde de modernizme karşıt gözüken fakat kendine has modernist bir çizginin varlığını sürdürdüğü söylenebilir. Tanzimat’tan itibaren özellikle birinci ve üçüncü nesil İslamcı düşünürlerin hemen hemen tamamında görüldüğü üzere, İslam Dergisi’nde de, İslam’ın öz itibarıyla modernizmin kavram ve kurumlarıyla uyum halinde olduğu fikri sıklıkla işlenmiştir. Örneğin Esad Coşan’a göre; “İslam’ın en asil, en dinamik, en mükemmel ve en modern din olduğu artık gün gibi aşikar” dır.¹⁵⁰

Gelecek nesiller adına Müslümanlara düşen vazifenin evlatlarını modern ve ileri çağlara göre yetiştirmek¹⁵¹ olduğunu ifade eden Esad Coşan’a göre;

¹⁴⁶ Adnan Tekşen “Modern Bilimle hesaplaşmak İçin İlk sorular” *İslam Dergisi*, sayı: 23, Temmuz 1985, s.50.

¹⁴⁷ Erman Tuncer, “Diş Sağlığı ve Misvak”, *İslam Dergisi*, sayı: 5, Ocak 1984, s.36.

¹⁴⁸ Said Ramazan, “Fıkhu’s-siyre”, *İslam Dergisi*, sayı: 11, Temmuz 1984, s.46.

¹⁴⁹ İslam ibaresiyle imzalanmış “Necip Fazıl’a Rahmet”, *İslam Dergisi*, sayı: 9, Mayıs 1984, s.52.

¹⁵⁰ Halil Necatioğlu, “Yeni Ufuklar”, *İslam Dergisi*, sayı: 13, Eylül 1984, s.2.

¹⁵¹ Halil Necatioğlu, “Allah Islah Eylesin”, *İslam Dergisi*, yıl: 4, Sayı:42, Şubat 1987, s.7.

“Şimdiki zamanın dervişi kot pantolon giyiyor, kısa gömlek giyiyor, üniversitelerde okuyor, yüksek tahsil yapıyor, matematik tahsili yapıyor, mühendis oluyor, doktor oluyor... Her şey değişti, bu da normal. Çünkü zekâ, ortama uyma kabiliyetidir. Müslüman zekidir.”¹⁵²

Esad Coşan yukarıda cümlede çerçevesi çizilen, Müslümanın apriori olarak içinde yaşattığı uyum kabiliyetine örnek olarak da kendisini göstermekten kaçınmamaktadır:

“Biz yalnız şunu biliyoruz ki, -şu zamanın Müslümanları olarak- değişik Müslümanlarız. Bendeniz, Hocam’dan vazife almış bir vazifeli –yani klasik tabiri ile şeyh görevi ile görevlendirilmiş- bir kardeşinizim. Ama ne sarığım var, ne kavuğum var, ne kuşağım var, ne tesbihim var –gerçi var ama- ne de o eskilerin çalıştığı tarzda çalışıyoruz. Çünkü düşünüyorum da gönlüm tatmin olmuyor, öyle çalıştığımız zaman.”¹⁵³

İslam’ın uygun olduğu nispette her ilkeyi benimseyebileceğini, yeni bir takım buluşlara ve geleneklere, daima açık olduğunu ifade eden bu “kendine has modernleşmeci” fikirlere göre İslam, donuk kalıplar manzumesi değildir¹⁵⁴. Gelişen sosyal hayat, günün gerektirdiği gelişmelere ve dinamizme uygun oran ve ölçüde yeni düşünceleri gerektirdiği gibi, gelecek hayatın oluşmasında da düşünce gücü büyük bir rol oynayacaktır. Bu noktadan hareket edecek Müslümanlar ise, toplum hayatının istenilen yöne çekilebilmesi için alışılmış düşünce kalıplarının ötesine geçmek ve kendilerini yenilemek durumunda kalacaktır.¹⁵⁵

“Öyleyse, yolu tutmak için yenilemeliyiz kendimizi. Zoru başarmak, kişisel ve toplumsal alanda şabloncu olmamak için yenilemeliyiz.

Duymak, düşünmek, duyarak ve düşünerek konuşmak için yenilemeliyiz kendimizi. Zamana hakim olmak, sessiz itirazlarımızı gün ışığına çıkarmak ve ikna edici olmak için yenilemeliyiz. Unutmamalıyız ki, eğer biz yeniysek, her zaman yeni ve diri vakitler bizedir.”¹⁵⁶

İslam’ı; ilim, hareketlilik ve dinamiklik temelinde tanımlayan İslam Dergisi yazarları; İslam’da cehalet ve ataletle yer olmadığını ve gerçek Müslüman’ın, ileri

¹⁵² Esad Coşan, “Günümüzün Şeyh – Mürid Anlayışı”, *İslam Dergisi*, Yıl: 7, Sayı: 84, Ağustos 1990, s.11.

¹⁵³ Esad Coşan, “Günümüzün Şeyh – Mürid Anlayışı”, *İslam Dergisi*, Yıl: 7, Sayı: 84, Ağustos 1990, s.11.

¹⁵⁴ Salih Tuğ, “Gelenekler İslam’la Çatışıyorsa Terk Edilmelidir”, *İslam Dergisi*, yıl: 5, Sayı:54, Şubat 1988, s.21.

¹⁵⁵ Gıyaseddin Kaya, “Düşüncenin Dinamiği”, *İslam Dergisi*, Yıl: 7, Sayı: 85, Eylül 1990, s.36.

¹⁵⁶ Fatma Avcı, “Yenilemek ve Yinelemek”, *İslam Dergisi*, Yıl: 9, Sayı: 99, Kasım 1991, s.61.

görüŖlü, hareketli ve daima ileriye gitmeyi hedefleyen kimse olduğunu belirtmiŖlerdir. Bu düşünceye göre Müslümanlar İslam'dan uzaklaştıkları zaman gerileyip zillate düşmüşler ve Batı'nın zulmü ile karşı karşıya kalmışlardır⁴⁶⁸.

İslam'ın modernist yorumları adı da verilebilecek bu tür yaklaşımlar, İslam'ın yalnız ilericiliği, bilimi ve çağdaşlaşmayı vaaz eden yaklaşımını değil, O'nun şehirleşmeyi emreden görüşlerine de yer verişlerdir. Buna göre, İslam Dini şehirde doğmuş bir cemaat dinidir. Genelde zannedildiği gibi bir kırsal kültür değil, şehir kültürüdür.¹⁵⁷ İslam Dergisi yazarı Nazif Gürdoğan'ın Esad Coşan'dan aktardığı ifadeler de, İslam'ın şehirleşmeyi, kentli bir Müslüman çağrısını tekrarlar niteliktedir:

“Ben Esad Coşan Hocamız'ın da rahmetli Hocaefendimiz'in de “Küçük yerlerde kalmayın” dediklerini hatırlıyorum. Mevlana'nın bir uyarısı var Mesnevi'de “Üç gün köyde kalanın kırk gün aklı başına gelmez” der. Şimdi küçük alanlar fırsatları daha küçük olan yerlerdir. Eğer bir insan köyde doğup büyümüş, eğitimini orda görmüş ve orda çalışıyorsa dünyası o köy kadar olur. Dolayısıyla insanımızın dünyasını zenginleştirmek istiyorsak mutlaka doğduğu coğrafyanın dışına taşımak zorundayız¹⁵⁸.”

Genel olarak İslamcılığın ve İslam Dergisi'nin İslam'ın özü itibariyle modern çağdaş olduğu ya da çağdaşlığa kapı aralayan bir mesajının olduğu yönündeki fikirlerinin yanı sıra, asıl belirleyici olan unsur ise, Müslümanların Batı veya düşmanları karşısında güçlü olmak için modernleşmek zorunda olduğu fikridir. Buna göre, Müslüman dünyası önce İslam'dan uzaklaşmış daha sonra onun emrettiği gibi çalışmayı ve bilimi bırakarak düşmanları karşısında geri kalmıştır. İslamcıların ve Müslümanların yapması gereken şey ise, bu yanlış düzeltmek ve modern bilimin ve teknolojinin olanaklarından sonuna kadar faydalanmak olmalıdır. Zira modernliğe gelenekçi bir anlayışla, en azından günlük dilde kullandığımız anlamda gelenekçi bir anlayışla, karşı koyulması imkânsızdır.¹⁵⁹ Dünyaya iltifat edilmemesi yönündeki sufi ve gelenekçi görüşlerin aksine, “ahiretin dünyada kazanıldığına”¹⁶⁰ vurgu yapan bu düşüncelere göre, etkili bir çevre oluşturabilmek, putperest güçlerin şerlerini giderebilmek, İslami tebliğde daha verimli bir görev üstlenebilmek için de maddi

¹⁵⁷ Necdet Yılmaz, “Tarikat Yapıları ve Şehir Hayatı”, *İslam Dergisi*, Yıl: 13, Sayı: 157, Eylül 1996, s. 80.

¹⁵⁸ Nazif Gürdoğan, “Göç Kültürü Üzerine”, *İslam Dergisi*, Yıl: 13, Sayı: 155, Ağustos 1996, s. 70.

¹⁵⁹ Mehmet Aydın, “Moderniteyi Modernizm Olarak Anlamamalı”, *İslam Dergisi*, Yıl: 13, Sayı: 164, Nisan 1997, s. 28.

¹⁶⁰ Ahmet Özcan Emre, “Şeyh Hacı Şükrü rehavi rh.a.”, *İslam Dergisi*, sayı: 22, Haziran 1985, s.8.

kuvvet gereklidir. Bu sebeple, maddi kuvvet edinebilmek için müminin ardı arkası kesilmeyecek atılımlara yönelmesi ve maddi kazanımları için çağdaş yöntemleri çok iyi bir biçimde kullanması gerekmektedir.¹⁶¹

Müslümanlara hizmet ve düşmanların karşısında güçlü olmak sebeplerine dayandırılan “maddi güç” istemi, beraberinde çok çalışma ve azme yönelik ifade ve nasihatleri de getirmektedir. İslam Dergisi’nin pek çok sayfasında ve yüzlerce yazıda işlendiği görülen bu çok çalışma düsturuna göre “çalışmayan insan olamaz” ayeti gereğince Müslüman karınca misali çalışkan olmaya davet edilmektedir¹⁶². Bu görüşler doğrultusunda Esad Coşan; okuyucularına ve müntesiplerine şöyle seslenmektedir:

“Yazın bile olsa boş durmak yok, yan gelip yatmak yok, tembellik yok, malayani ile uğraşmak yok, vakit öldürmek yok, keyfi oyunlar yok, yasak işler, günah hareketler, haram fiiller, veballi faaliyetler yok... Hayatın bir saniyesi bile boşa harcanmamalı, Müslüman hayırdan hayra koşmalı, faydalı işler yapmalı, zamanını iyi değerlendirmeli, sevap kazanmalı, ortaya eser koymalı, “sadaka-i cariye: sevabı devam edip duran harat ü hasenat” tesisi peşinde olmalı daima.”¹⁶³

Başta Esad Coşan olmak üzere, birçok İslam Dergisi yazarı, maddi gücün temini için çok çalışılması gerektiği yönünde telkinlerde bulunmakla kalmamış, ne yönde, hangi alanlarda ve nasıl çalışılacağına dair de nasihatlerde bulunmuşlardır:

“Mali ve iktisadi bakımdan çok kuvvetli olmaya yönelelim, dev şirketler kuralım(ilmi araştırmaları da bunlar daha güzel yaparlar). Bunun için küçük tasarruflarınızı birleştiriniz. Ölü ve atıl sahalara boş yere para bağlamayınız. Mesela: bizim şahsen kurduğumuz SERVER Holding Sosyal Hizmetler ve Şirketler Grubumuza siz de üye olunuz, sermayelerinizi orda işletmeniz- Allah’ın izniyle- sizin şahsen işletmenizden çok daha karlı olabilir.”¹⁶⁴

“Hocaefendi 1983’ten bu tarafa Müslümanların stratejik planlama çalışmaları yapmalarını, bilim, kültür, ekonomi, sanayi, teknoloji, basın-yayın, turizm, çevre gibi alanlarda çalışmalarını, kalb eğitimine, nefis terbiyesine çok öne vermelerini birçok kereler ifade etmiştir. Hocaefendinin selefine aykırı tutumlar içerisinde olduğunu beyan edenlerin o yolun büyüklerini ve ölçülerini hiç tanımadıkları bellidir.

¹⁶¹ Ali Rıza Demircan, “Kuvvetli Olmaya Çalışmak İmanın Gereğidir”, *İslam Dergisi*, sayı: 6, Şubat 1984, s.26.

¹⁶² Mehmed Nayır, “Karınca, İhlas ve Biz”, *İslam Dergisi*, sayı: 10, Haziran 1984, s.41.

¹⁶³ Yusuf Kaplan, “Bir Başka Tür Cömertlik”, *İslam Dergisi*, Yıl: 13, Sayı: 154, Temmuz 1996, s.12.

¹⁶⁴ Esad Coşan, “AB İle Gümrük Birliği’ne Girerken Yapmamız Gerekenler”, *İslam Dergisi*, Yıl: 12, Sayı :142, Haziran 1995, s.43-44.

Onların ölçüsü İslam'dan taviz vermeden, zamanın vasıtalarını kullanmaktır. İki unsur vardır: İslam'dan taviz vermemek, zamanın hizmeti neyi gerekiyorsa onu yapmak, aslı korumak. Bugün niçin latin harfleriyle tebliğ yapıyoruz? Niçin video-sinema filmleriyle tebliğ yapıyoruz? Niçin Avrupalıların giysileriyle dolaşıyoruz? Şekli unsurlar haram olmadığı sürece (İslamleştiriyoruz) ve kullanıyoruz.¹⁶⁵”

Yukarıda İslam'dan taviz vermemek ve çağın hizmetine yönelmek şeklinde cevabı verilen “niçin” sorularının daha kestirme cevabının ise “zengin ve güçlü olmak” olduğu açıktır. Nihayet zenginliğe ve maddeten güçlü olmaya yapılan bu vurgu hadis ve Kur'an gibi, İslam'ın asli kaynaklarına müracaat edilerek de güçlendirilmeye çalışılmaktadır.

Bu çerçevede; İskenderpaşa Cemaati'nin dini lideri hüviyetindeki Esad Coşan, okuyucularını İslam'ın amaç ve değerlerini yaşatmak için seçimlere ve siyasete çağıran yazılar yazmıştır. Esad Coşan'a göre;

“İslam dininin, hiç şüphesiz her mevzuda olduğu gibi, siyaset, devlet, hükümet, yönetim esasları, idareciler ve idare edenler hakkında da, çeşitli hükümleri, tavsiyeleri, emir ve yasakları vardır. O halde Müslümanlar, bu siyasi-içtimai konularda da – ibadet ve taatlerinde olduğu kadar- dinin ahkâmına uymakla, emirlerini tutmakla yükümlü ve sorumludurlar; bu sahalardaki ödev ve görevlerini yapmak zorundadırlar. Müslümanların seçimlere katılmamaları, siyasetle ilgilenmemeleri, devlete talip ve sahip olmamaları, yönetime iştirak etmemeleri, pasif kalmaları, içteki azınlıkların, dıştaki emperyalist güçlerin arzusudur. Bir taraftan çok dürüst ve idealist, diğer yönden de fevkalade pratik ve pragmatik olmamız gerekiyor¹⁶⁶.”

Esad Coşan, 1986 yılında yazdığı “Anlayamadıklarım” başlıklı yazısında; demokratik, hür ve açık bir rejime sahip olduğumuzun, birçok hakların anayasada teminat altına alındığının altını çizmiş ve “yüzümüz ak; anlımız açık istediğimiz gibi inanır, gönlümüzce ibadet eder, yazar, çizer, konuşuruz¹⁶⁷” ifadesini kullanmıştır.

İslam Dergisi'nde Batı ve Batılılaşma olgularının nasıl işlendiğine yönelik bir analiz, modernizm olgusunun incelenmesinde görüldüğünden daha az bir karışıklık ve tezat içerecektir. Çünkü varlığını Batı ile karşılaşmada kazanan İslamcılık ve ideolojik olarak onun tarafından beslenen İslam Dergisi, Batı'yı İslam'a ve

¹⁶⁵ Derviş Yavuz, “Alimlerin Mücadelesi”, *İslam Dergisi*, Yıl: 9, Sayı: 102, Şubat 1992, s.9.

¹⁶⁶ Halil Necatioğlu, “İslam'da Siyasetin Yeri ve Önemi”, *İslam Dergisi*, Yıl: 7, Sayı: 82, Haziran 1990, s.5.

¹⁶⁷ Halil Necatioğlu, “Anlayamadıklarım”, *İslam Dergisi*, sayı: 39, Kasım 1986, s.7.

Müslümanlara yönelik en önemli tehdit ve düşman olarak algılamaktan vazgeçmemiştir. Özellikle 1980’li yıllarda ABD, Avrupa Birliği, İsrail ve Sovyetler Birliği özelinde ve genel olarak Batı kavramının ele alınışında radikal bir eleştireliliğe sahip olduğu gözlemlenen İslam Dergisi’nin, yayın hayatının son yıllarında bu eleştiriye devam ettirdiği, ancak biraz yumuşattığı söylenebilir.

İslam Dergisi’nin Batı’yı konumlandığı tartışmasız ilk alanın İslam ve Müslüman düşmanlığı olduğu açıktır. Buna göre Batı, Müslümanı İslam’dan uzaklaştırmaya çalışan, Müslümanlara zulmeden ve hegemonyasını devam ettirmek adına İslam’ı ve İslami olan her şeyi ortadan kaldırmaya yönelik bir güç olarak tanımlanmaktadır:

“Düşman seni İslam’dan uzaklaştırmaya cehd edecek, para sarfedecek; kuvvet sarfedeceksin, karşı koyacaksın, koruyacaksın kendini.

Bu düşman kim olabilir? Birincisi ve ilk hatıra geleni; İşe Yunanlı, daha başkaları. Yani memleketimize kasteden, malımıza kasteden! Bu topraklardan bunlar gitsin, buralar bizim olsun diyen insanlar. İlk hatıra gelen bu ve hepsi birbirine benzer. Küfür tek millettir¹⁶⁸.”

Esad Coşan, Türkiye’nin Avrupa Topluluğu’na girmesinin bir nevi geçmişine, kültürüne, kendisine ihaneti temsil edeceğini belirtirken söz konusu tarihsel birikime de işaret etmiştir:

“Ülkemiz, devletimiz ve dinimizle asırlarca savaşıp, saldırmış, dedelerimizi şehid etmiş, birliğimizi parçalamış, milletimizi devletimizi bölmüş, eski topraklarımızı istila etmiş, oradaki ırkdaşlarımızı katliam eylemiş olan ezeli rakiplerimiz şimdi artık uslanmış; ve onlara kucak açmamıza, harim-i ismetimizde yer göstermemize, itimad etmemize hak mı kazanmışlardır?¹⁶⁹”

İslam Dergisi’nde Türkiye’de yaşanan Batılılaşma-yenileşme hareketine karşı getirilen eleştirilerden birisi, Türk toplumunu Batılı emperyalistlerin “kolay hedefi” haline getiren kültürel değişim ve yabancılaşmanın yanı sıra gerçekleştirilmesi düşünülen teknolojik atılımların da gerçekleştirilmemiş olmasıdır. İslam Dergisi’ne göre; söz konusu yenilik çabaları teknoloji alanıyla sınırlandırılacakken, teknoloji, teknoloji dışında her alana teşmil edilmiştir. Önce teknoloji değil kültür alınmış ve orada kalınmıştır.

¹⁶⁸ Halil Necatioğlu, “Allah Yolunda Cihad”, *İslam Dergisi*, sayı: 2, Ekim 1983, s. 2-3.

¹⁶⁹ Halil Necatioğlu, “Gündemdeki En Mühim Konu”, *İslam Dergisi*, yıl: 6, Sayı:66 Şubat 1989, s.5.

Değişim ve yabancılaşmanın su yüzüne çıkması, resmileşmesi ve kabullenilişi anlamına gelen Tanzimat'tan itibaren gerçekleştirilen Batılılaşma yanlısı politikaların bilimi ve tekniği almaya çalışmakla yetinmeyip, Batılı kültürün de topluma zorla kabul ettirilmeye çalışılması anlamına geldiğini savunan Ahmet Tabakoğlu'na göre;

“Tanzimat, Osmanlı toplumunun kapitalistleşmesi gerektiğinin vurgulanmasıdır. Bu anlamda “terakki”nin şartı bir burjuva sınıfının oluşturulmasıdır. “Muasır medeniyet” seviyesine de böylece çıkılabilir. Batılılaşma aslında kapitalistleşme özlemidir. İslam'ın geri kalmışlıkta, daha doğrusu az-kapitalistleşmekte bir rolü olmadığı genellikle kabul görmüş, Batı'nın ahlakını değil sadece tekniğini, kültürünü değil medeniyetini almamızın mümkün ve muteber olduğu safdilliği yerleşmiştir. Bu vetire içinde İslam kültürünün temel unsurları adım adım etkisizleştirilmiş, günümüzün bütünlüğünü kaybetmiş, kültür yoğunluğu azalmış ve kimlik meselesi olan bir İslam dünyası ortaya çıkmıştır.”¹⁷⁰

Yeniden İslamileşme düşüncesi çerçevesinde Türk Toplumunu içinde; giyinmede, kuşanmada, bütünüyle hayatın her alanında, İslam adabına riayet edip, İslamcı yaşamaya çalışmalıdır. Batı'dan yabancı kültür değerleri ithal etmek yerine, mevcut değerlerin tespit edilmesi, korunması ve geliştirilmesi için çalışmak, diğer yandan da topluma kendi öz kültürünü yeniden üretebilmek için daha uygun imkânlar sağlanmalıdır.¹⁷¹ Tüm bu düşünceler ışığında İslam Dergisi'nin Batılılaşmaya alternatif bir İslamlaşma fikrinin savunucu olduğu görülmektedir. Söz konusu İslamileşmenin gerçekleştirilebilmesinin yolu ise, İslami değerlere sıkı sıkıya bağlı, kendisini ve çevresindekileri Batılılaşmanın etkilerinden korumayı başaraabilmiş İslami bir kuşağın yaratılmasıdır. Bu sebepten dolayı her İslamcı düşünce odağı gibi İslam Dergisi'nin üzerinde durduğu en önemli unsurlardan birinin gerçekten ‘milli bir eğitim’ olduğu görülmektedir. Hatta ‘görünmeyen üniversite’ ifadesiyle İskenderpaşa Cemaati kendisini ve İslam Dergisi başta olmak üzere cemaate bağlı yayın organlarını Batılılaşmanın sebep olduğu “kültürel erozyona” karşı konumlandırmaktadır

İslam Dergisi'nde ekonomiye ilişkin yapılan değerlendirmeler göz önünde bulundurulduğunda, dergi içeriğinde “nasıl bir ekonomi” sorusu kadar yer kaplayan bir başka unsurun ön plana çıktığı görülmektedir: ekonominin önemi. İslam Dergisi

¹⁷⁰ Ahmet Tabakoğlu, “İslam, Modernite ve İktisat”, *İslam Dergisi*, Yıl: 13, Sayı: 164, Nisan 1997, s. 20-21.

¹⁷¹ Erol Özbilgen, “Batı Kültüründe ve İslam'da İnsan Kavramının Yeri”, *İslam Dergisi*, yıl: 4, Sayı:46, Haziran 1987, s.10.

yayın hayatına başladığı ilk sayıdan itibaren ekonomiye sayfalarında bir üst başlık altında yer vermiş ve her sayıda en az iki sayfa olmak üzere ekonomiye ilişkin yorumlara yer verilmiştir. Daha ziyade “İslami bir ekonomi” nin nasıl olması gerektiğine ilişkin tartışmaların yürütüldüğü bu sayfalar dışında İslam Dergisi’nde Türkiye ekonomisiyle ilgili haber ve yorumlara da rastlanmaktadır. Dolayısıyla İslam Dergisi’nin genel yayın politikası ve sayfa sayıları/içerikleri göz önüne alındığında dahi, Dergi’nin ekonomiyi temel bir sorun olarak algıladığı anlaşılmaktadır. Hz. Muhammed’in bir tüccar oluşu, ticaretin ve üretimin Kur’an ve hadislerde övülmüş olması, Nakşibendiyye tarikatının toplum içinde-aktivist sufi anlayışı gibi İslami kaynakları ve İslam tarihini ilgilendiren başlıklarla, ekonominin İslam ve Müslüman için önemini ortaya koymaya çalışan İslam Dergisi’ne göre;

“Ticaret, helal kazanç yollarının başında gelir. Başta Peygamber (S.A.V) Efendimiz olmak üzere; diğer bazı peygamberlerin, Ashab-ı Kiram’ın, mezhep imamımız İmam-ı Azam Ebu Hanîfe de dahil birçok İslam büyüklerinin ticaretle uğraşmış olmaları İslami ölçülere uygun bir ticaretin ne kadar güzel bir meslek olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Hz. Peygamber (S.A.V) “Rızkın onda dokuzu ticarettedir” buyurmuşlar, dürüst ve güvenilir tacirin Nebiler, Siddıklar ve şehitlerle beraber olacağını müjdelemişlerdir.”¹⁷²

İslam Dininde ticaret ile alışverişin önemli bir yeri ve değeri bulunduğunun üzerinde ısrarla duran Dergiye göre; ticaretin İslam’a uygun esaslar dahilinde icra edilmesi halinde yüce bir ibadet ifa edilmiş olunmaktadır. Ticaret, hayırlı bir iş olup insanların alım-satımla faydalarının sağlanmasıdır ve İslamiyet’te övülmüştür.¹⁷³ Bu çerçevede, toplum ile Müslüman birey arasındaki en kuvvetli maddi ilişkilerin, ekonomiye konu teşkil eden üretim, dağıtım, servet ve istihdam gibi toplumsal olaylar olduğu belirtilmiş ve Müslüman bireyin yaratılış gayesine uygun olarak, topluma hizmet vermek için üretmek ve ürettiğini paylaşmak zorunda olduğu ifade edilmiştir¹⁷⁴. İslam Dini, insanın hem maddi, hem de manevi yönüne itina gösterip, ikisinin arasında sağlam bir denge kurmaktadır. İnsanın manevi yanı için gıda

¹⁷² İslam ibaresiyle İmzalanmış, “Menfaat Satışı ve Gelir Ortaklığı”, *İslam Dergisi*, sayı: 17, Ocak 1987, s.23.

¹⁷³ Ruşen Gezi, “Ekonomik İstikrar” *İslam Dergisi*, sayı: 1, Eylül 1983, s. 13.

¹⁷⁴ Halil Günenç, “İslam’da Alışverişe Ait Hükümler”, *İslam Dergisi*, yıl: 4, Sayı:41, Ocak 1987, s.50.

özelliğinde olan ibadetleri emrettiği gibi; maddi yönü için temel teşkil eden ticaret, sanat, tarım ve benzeri şeyleri de emretmektedir.¹⁷⁵

Müslüman ticaret erbabının “önce tüccar, sonra Müslümanım” yerine “önce Müslümanım, sonra tüccarım” düşüncesi ile hareket etmesi gerekmektedir. Ticarete sahtekârlık, aşırı kar, emeğin hakkaniyetli ücretlendirilmemesi gibi özellikler, Müslüman girişimcinin özellikleri arasında yer alamaz. Hayatın her alanında olduğu gibi ekonomik faaliyetlere de İslam’ın rengini vermeye çalışması gereken ve ahlaki olanı tercih eden Müslüman girişimci ibadeti ticarileştiren değil, ticareti ibadetleştiren insan olarak tanımlanmaktadır.¹⁷⁶

Müslümanların ekonomiye özen göstermesi, yatırımlarda bulunması, maddi kazanç yolunda çaba göstermesi gibi esaslar, İslam ümmetinin Batı karşısındaki konumunu ve gelecekteki durumunu da etkileyecektir. Dolayısıyla İslam adına aranacak çıkış yollarının ve yürütülecek mücadelenin esasını ekonomik faaliyetler oluşturmaktadır. Müslüman toplumlarda ekonomik birikimin ve başarının önemini belirten ve okuyucularını, beraber ekonomik teşebbüslerde bulunmaya çağıran Esad Coşan, bu noktada Müslümanlara düşen vazifeyi şu sözlerle belirtmektedir:

“Müslümanların problemlerine bakıyor, çoğunun çözümünü maddi fedakârlığa bağlı görüyorum. Bu problemlerin çözümünü incelemek ve ilmi usüllerle araştırmalar yapmak üzere el ele müesseseler kurduk; eğitim, yardımlaşma ve dostluk için. Aksiyon ve teşebbüslerimiz başarıyla gelişip yayılıyor. İstiyoruz ki bu müesseseler vasıtasıyla aramızdaki köklü kardeşlik bağlarını canlı turalım, el ele verelim, maddi ve mali güçlerimizi birleştirelim, canla başla çalışalım ki dünyada huzur ve refaha; ahirette fevz ü felaha ermek müyesser olsun. O halde din için para sarfı ve maddi yardım konusunda ihmal ve tembellik gösteren Müslümanlar çok büyük veballer yüklenmektedirler.”¹⁷⁷

M. Zahid Kotku’ya göre de, günümüzde toplumlar arasında en geri kalanı Müslümanlar olmuştur. Bu anlamda Müslümanların en çok iktisada riayet etmeleri gerekmektedir.¹⁷⁸ İktisada riayet ve batılı toplumlarla mücadeleden anlaşılan şey ise ilk etapta Türkiye’nin ve İslam ülkelerinin kalkınmasıdır. Bu hedefe ulaşmanın tek

¹⁷⁵ Halil Necatioğlu “Mali İbadetler”, *İslam Dergisi*, sayı: 38, Ekim 1986, s.7.

¹⁷⁶ Esad Coşan, “Ecnebilere İktisadi Esaretinden Kurtulmalıyız”, *Server Bülteni*, Yıl: 12, Sayı: 142, Haziran 1995, s.16.

¹⁷⁷ Halil Necatioğlu, “Mali İbadetler”, *İslam Dergisi*, sayı: 38, Ekim 1986, s.7.

¹⁷⁸ M. Zahid Kotku, Ecnebilere İktisadi Esaretinden Kurtulmalıyız, *İslam Dergisi*, Yıl: 10, Sayı: 110, Ekim 1992, s.80.

yolu ise sanayileşmek ve teknoloji üretir hale gelmektir. Nitekim Türkiye Batı karşısında bağımsızlığını ancak sanayini güçlendirerek koruyabilecektir. Çünkü İslam Dergisi'ne göre küreselleşen dünya da asıl mücadele, savaş alanlarında değil, üretim ve tüketimin yer aldığı pazarda verilmektedir. Esad Coşan'a göre;

“Bugünkü mücadelenin en mühimi, nefsiyle mücahede edebilmektir. Şöyle ki, her zaman harplerdeki muvaffakiyetler paraya ve iktisaden üstünlüğe dayanır. Başkalarının eline bakan milletler, harplerde ne dereceye kadar muvaffak olabilirler? Pek kestirilemez. Onun için bizlere düşen en mühim vazife, iktisada son derece sahip ve üstün olmamız ve ona göre hareket etmemiz lazımdır. Çok dikkat etmeliyiz, gayri müslimlerden hiçbir şeyi almamaya gayret etmeliyiz. Mümkün olduğu kadar Müslümanın imal ettiği şeyi almalıyız. Çünkü ona yardım etmiş oluyorsunuz, desteklemiştir, oluyorsunuz. Yani yahudinin malını aldığınız zaman Yahudiye destekliyorsunuz; Türkün malı kullandığınız zaman, Türkü destekliyorsunuz; Müslümanın malına aldığınız zaman Müslümanı destekliyorsunuz.”¹⁷⁹

İslam Dergisi'ne göre İslam ekonomisi, insanın fert ve toplum alanındaki bütün sorunlarına cevap verdiği ve sorunlarını çözdüğü gibi, ekonomik sorunlarını ve sorularını da iman denetim ve yönetiminde çözen ve çözümleyen dinamik ve toplumsal yapısı, esprisi sürekli canlı ve diri olan bir sistem olarak tanımlanmıştır.¹⁸⁰

Emaneti ehline veren, temel hareket noktası olarak topluma hizmet etmeyi alan, toplumun refah ve saadetini her şeyin önünde gören, tüketimin büyüünden sıyrılmış, lükse ve israfa düşman olan bir İslam ekonomisi, ahirete inanmayan konvansiyonel Batılı ekonominin karşısında benimsenebilecek tek çaredir. Çünkü İslam ile tam bir bağlantı kuramamış ve kendini sonsuz hayata, mutlak hesap gününe ayarlamamış insanların meydana getirdiği toplumlarda “ekonomiye bağımlı” bir düşünce yapısının kafalara egemen olması kaçınılmazdır, hatta zorunludur.¹⁸¹

İslam Dergisi yalnızca Batılı ekonomi anlayışını eleştirmek ve onun zıttı bir İslam ekonomisinin ana ilkelerini açıklamakla yetinmemiş, özellikle fıkıh üst başlığı altında, 1980 sonrası bir büyüme içine giren İslami sermaye sahiplerinin sorunlarına da İslam ekonomisi açısından cevaplar vermeye çalışmıştır. İslam'ın, özellikle fıkıh ve tasavvuf alanlarında iktisatla ilgili ilkeler getirdiğine ve İslam iktisadının kendi içerisinde felsefi ve ahlaki düşünce olarak bütünlüğe sahip olduğuna işaret eden

¹⁷⁹ Esad Coşan, “Evet, Boykot!”, *İslam Dergisi*, Yıl: 10, Sayı: 110, Ekim 1992, s.23.

¹⁸⁰ Ahmet Karakaya, “Bugünkü Kavgaların Sebebi Vasıtalarla Gayelerin Birbirine Karıştırılmasıdır”, *İslam Dergisi*, sayı: 11, Temmuz 1984, s.4.

¹⁸¹ Ekrem Sağıroğlu, “Ekonomi Toplumu”, *İslam Dergisi*, sayı: 10, Haziran 1984, s.54.

İslam Dergisi'nin ekonomiye dair görüşleri ise tutarlılık ve bütünlükten yoksun gözükmektedir. Kuru temizlemenin caiz olup olmadığından, bono ve tahvillerin ticarete kullanımının İslam açısından değerlendirilmesine kadar uzanan geniş bir yelpazeye yayılan cevaplar, bütünlüklü bir İslam ekonomisinin ilkelerine ışık tutmaktan çok, yükselen yeni sınıfların ihtiyaçlarına cevap vermeye yönelik yüzeysel bir görüntü sunmaktadır. Örneğin bir sayıda bir fıkıhçının kuru temizlemeyi caiz saymamasına karşılık, bir başka sayıda kimi İslami ilkelerin kullanılması halinde yapılacak temizleme işleminin caiz kabul edilebileceği ileri sürülmektedir.

“Ulaşım imkânlarımız mı yabancı sermayeyi çekecektir? Yoksa enerjimiz mi? Hangisi öyleyse. Pazar oluşumuz yabancı sermaye için en cazip faktördür. Demek ki, herhangi bir yatırım için yabancı sermayenin dikkate alacağı iki önemli faktör bulunmaktadır: Tabii güzelliklerimiz ve dolayısıyla turistik yatırımlar diğeri de pazar oluşumuz.”¹⁸²

İslam Dergisi; ekonomi, dış politika (İslam Alemi), Türkiye gündemi, fıkıh ve İslam tarihi başlıklarının yanı sıra “Kültür ve Sanat” başlığına da sayfalarında yer ayırmıştır. Yayına başladığı ilk yıllar göz önüne alındığında Kültür-Sanat köşesinin denemelerden ve şiirlerden oluşturulduğu görülürken, sonraları derginin sinema, edebiyat, tiyatro, televizyon ve geleneksel sanatlar bağlamında “İslami kültür” üzerine inceleme ve yorumlarda bulunduğu görülmektedir. Bu bağlamda 1980’li yıllarda başta televizyon olmak üzere kültürel araçlara ve hatta modern sanat dallarına ihtiyatla yaklaşan İslam Dergisi, 1990’lı yıllarla birlikte kültürel ve sanatsal formların İslamileştirilmesi konusunu vurgulamaya başlamıştır. Kendisinin “Görünmeyen Üniversite” olarak tanımlayan İskenderpaşa Cemaati ve yayın organı İslam Dergisi’ne de bu konuda aracılık yapmak ve süreci yönetip yönlendirmek düşmektedir. Bu yeni süreçte İslam Dergisi’nde, başta televizyon olmak üzere İslami toplumun değerlerini (kültürünü) bozduğu düşünülen araçların Müslümanlarca kontrol edilmesi ve İslamileştirilmesi için çağrılarda bulunulmuştur:

“İslam alemini manevi kalelerden korumak, İslam alemine saldırı olmasın diye nöbetçilik yapıp beklemekteyiz. Bu da önemli bir şey. “Aman İslam’a hücum olmasın, kafirlere karşı cevap verilsin, karşı konulsun” diye terbiye sahasında, kültür sahasında, kültür sahasında yapılacak çok şey var. Bakın diyoruz ki, mutlaka radyo kurmamız lazım. Televizyon kurmamız lazım. Bundan beş sene evvel ne diyordum, dergi kurun diyordum, kurduk faydası görülüyor ama şimdi devir televizyon

¹⁸² Ömer Dinçer, “Avrupa Topluluğu’na Girerken Yerimiz”, *İslam Dergisi*, yıl: 4, Sayı:47, Temmuz 1987, s.23.

*devri. Gene kesenin ağzını açacaksınız. Buna mecbursunuz, çalışmaları yapacaksınız. Bu dediklerim, size şahsi menfaatim için değil, hoca olarak söylüyorum. İslam'ın menfaati için size söylediğim bu televizyon kanalını kuracağız. Ama kendi kontrolümüzde, yani şarkı, türkü, şu sahnesi bu sahnesi değil, İslam'ı anlatacak şeyi kurmamız lazım.*¹⁸³

İslam Dergisi'nde yer alan “İslami kültür” tartışmalarının ana eksenini Batı ve Batılılaşma oluşturmaktadır. Buna göre, tanımlanmaya çalışılan İslami hayat tarzı ve kültürünün temel özelliği, onun Batılı olmamasında aranmalıdır. Çünkü girişilecek bir yeniden İslamlaşma hareketinin temel rakibi; Batı'nın İslam'ı ve Müslümanları yok etmek için giriştiği kültürel haçlı saldırıları olmalıdır.¹⁸⁴ İslam Dergisi'ne göre; Müslümanın en önemli görevi, Batı medeniyetinin yok edici saldırısı karşısında geleneksel-İslami kültürü koruma çabasıdır.¹⁸⁵ Dolayısıyla bu koruma/korunma çabasının yöneldiği en önemli muhatap da Türkiye'nin yaşadığı Batılılaşma süreci ve kültürel değişimdir. Zira Batılıların ve Türkiye'deki “Batıcı” ların eliyle gerçekleştirilen “kültürel adaptasyon” hareketi, görünürde Batı'ya karşı ancak bilinçaltı Batılı değerlerin istilasına uğramış bir Müslüman tipi yaratmıştır.¹⁸⁶

Yılmaz'a göre Batı'yı bazı alan bu gelişmeler ise, “kurtulunması” gereken bir sosyal ortam ve onun getirdikleri/götürdüklerini ortaya çıkarmıştır:

*“Toplunun her kesiminde kültür boşluğu, birbirleriyle olan iletişimsizlikler, taklitler, çöken iktisadi, içtimai ve ahlaki yapı, kaybedilen değerler, şahsiyetler, tarih, kültür, inanç, satılan, yıkılan, yok edilen eserler. Evet, varılan nokta mevcut kimlik yapısının kaybı, kimliksizlik, systemsizlik, yani bu günler...”*¹⁸⁷

İslam Dergisi'nce “köhne ve çöken Batı”nın; tek yanlı, hilekâr, göz boyayıcı, sömürücü politikası” olarak tanımlanan Batılılaşmanın ortaya koyduğu sonuç ise açıktır:

“Bütün bunlar, topyekûn bir yabancılaştırmanın ürünüdür. Sık sık kültür ve medeniyet değiştirmeye kalkmışız. Kendi mazimizden, öz benliğimizden, kültürümüzden ve medeniyetimizden kopmuşuz. Batı'nın zulüm ve işkence

¹⁸³ Esad Coşan, “Müslümanların Asırlık İhmalleri Bir Anda Düzelmiyor”, *İslam Dergisi*, Yıl: 9, Sayı: 106, Haziran 1992, s.41-43.

¹⁸⁴ Oğuz Çetinoğlu, “Kompleksli Aydınlar”, *İslam Dergisi*, Yıl: 13, Sayı: 172, Aralık 1997, s. 54-55.

¹⁸⁵ İSLAM ibaresiyle imzalanmış; “Küresel Ağlar ve Kültürümüz”, *İslam Dergisi*, Yıl: 13, Sayı: 147, Kasım 1995, s. 2.

¹⁸⁶ Halil Necatioğlu, “Batı'da İslam Lehine Yeni Gelişmeler”, *İslam Dergisi*, sayı: 6, Şubat 1984, s.2.

¹⁸⁷ Coşkun Yılmaz, “Batılılaşma Sürecinde Türkiye”, *İslam Dergisi*, Yıl: 9, Sayı: 99, Kasım 1991, s.17.

üzerine kurulmuş tekniğinin, başıbozuk gidişinin ve görüşlerinin seline kapılmışız."¹⁸⁸

Diğer taraftan, Müslümanların Batı ve Batılı değerlerle karşılaşmaları ve yaşanan değişim konusunda İslam Dergisi'nde yoğun olarak yer alan seçmeci görüşün "kültür" merkezinde gerçekleştiği görülmektedir:

"O halde, bizi inancımıza, asli kimliğimize, öz değerlerimize, çevremize yabancılaştırmayacak; içinde bulunduğumuz zaman, mekân ve çevreden yozlaştırmayacak değişime 'evet'; -daha çok- başkalarına hayranlıktan ve aşağılık kompleksinden kaynaklanan değişime ise 'hayır' diyebiliriz."¹⁸⁹

Yaşanılması kaçınılmaz görünen toplumsal değişimin yorumlanmasında izlenecek yol böylece açığa çıkmaktadır. Müslümanın "yabancılaşma" sı ile eş değer tutulan Batılılaşma ve sonuçlarının giderilerek, ortaya yeni ve gerçek bir Müslüman birey çıkarmanın tek yolu, İslam tarihinde şekillenen geleneğe yani "öze geri dönmek" olarak gösterilmiştir:

"Dönmek lazım, aslımız güzel olduğu için, aslımız İslami olduğu için tekrar ona dönmemiz lazım. Kim yapacak bunu? Münevver insanlar yapacak, zevki gelişmiş insan yapacak, güzellik duygusuna sahip, şair ruhlu insan, derin kültürlü insan yapacak."¹⁹⁰

Buna göre temel unsurları her geçen gün etkisizleştirilmiş, unutturulmuş olan İslami gelenek ve görenekler, yabancılaştırıcı kültür unsurları karşısında yeniden canlandırılmalıdır. Nitekim:

*"İslam Kültürü modern çağda yaşayacak ve mensuplarını yüceltecek kadar canlı ve orijinaldir. Hatta insanlığın istikbalini aydınlatacak, onu çıkmazdan çıkaracak kurtarıcı temellere sahiptir"*¹⁹¹

İslam Dergisi'ne göre; canlılığını ve orijinalliğini "zaten" korumakta olan Kur'an ve Sünnetin; Müslümanlara has motiflerle süslenmiş hali olan örf ve adetler, estetik bir süzgeçten geçirilerek ihya edilecek ve böylece hem Müslümanları hem de bütün insanlığı kurtaracak 'kültürel uyanış' gerçekleştirilecektir.¹⁹² Bu kültürel

¹⁸⁸ Ayhan Songar, "Medeniyet Hiçbir Zaman Tekniğe Esir Olmamıştır", *İslam Dergisi*, sayı: 7, Mart 1984, s.18.

¹⁸⁹ İSLAM ibaresiyle imzalanmış; "Değişim ve Yabancılaşma", *İslam Dergisi*, Yıl: 9, Sayı: 99, Kasım 1991, s.9.

¹⁹⁰ Esad Coşan, "Kültürümüzü Yeniden Keşfetmeliyiz", *İslam Dergisi*, Yıl: 9, Sayı: 98, Ekim 1991, s.41.

¹⁹¹ Sefa Hekimgil, "Kültür – Sanat", *İslam Dergisi*, Yıl: 10, Sayı: 109, Eylül 1992, s.74.

¹⁹² Coşkun Yılmaz, "Huuu Komşu!...", *İslam Dergisi*, Yıl: 11, Sayı: 130, Haziran 1994, s.60-62.

uyanışın en önemli failleri ise genç-yeni Müslüman kuşaklar olarak gösterilmektedir. Genç kucakların söz konusu öneminin altını Esad Coşan şöyle çizmektedir:

“Karşı tarafın kurmak istediği dünya düzeninde bizim için düşünülen çok küçük, çok horlayıcı ve aşağılayıcı rol yerine, kendi layık olduğumuz yeri almamız lazım. Onlara karşı da kültürel ve sosyal çalışmalarımızı devam ettirmemiz lazım. Bu konuda yeni usullerle yetişen gençleri bir güvence olarak görüyorum. Türkiye’nin ümidi olarak görüyorum.”¹⁹³

Coşan'ın cemaati sivil topluma yönlendirmesini ve dergicilik faaliyetlerine girmesini nasıl okumak gerekir? Şerif Mardin, Kotku'nun parti kurdurmak suretiyle Nakşibendiliğin operasyonel kodlarında yaptığı yeniden inşa hareketini tersine çevirerek, cemaatin tekrar toplumsal bir ağın içine sokulması olarak yorumlamaktadır.¹⁹⁴ Türkiye'de İslami Cemaatler üzerine yaptığı önemli araştırmalarla tanınan Ruşen Çakır ise dikkatleri Coşan'ın başa geçtiği dönemin koşullarına çevirerek, "güçlerinin önemli bir kısmını MSP'ye kanalize etmiş olan Nakşiler, bu partinin kapatılıp önde gelen yöneticilerinin tutuklanması ve soruşturmalar açılması yüzünden uzun bir süreyi kendilerini toparlamakla geçirmek zorunda kaldılar"¹⁹⁵ diyerek bu toparlanma çabasının bir sonucunun da dernekleşme olarak görülebileceğinin ipuçlarını vermektedir. Yine Çakır, cemaatin dergi çıkarmaya başlayarak klasik olan sözden, modern olan yazıya geçişini "tarikatların geleneksel ilişki ve bağlarının çağdaş Türkiye'de yetersiz kalması"¹⁹⁶ olarak görmektedir. Mardin ise dergilerin çıkışını zorlayan dinamiklerden ziyade dergilerin niteliği üzerine odaklanarak "Türk (ve dünya) İslam'ı için ortak bir payda, daha az sofistike ama 'modernist' arayış Nakşibendi tarikatınca yayımlanan üç süreli yayının sayfalarında bulunabilir. İslam, Kadın ve Aile ve İlim ve Sanat. Araştırmalar başka hiçbir Müslüman ülkede bu dergilerin muadilinin bulunmadığını ortaya çıkarmıştır"¹⁹⁷ yorumunda bulunmaktadır.

Kendi tarihselliği içinde gelenekleşmiş bazı insan yetiştirme metotlarını üreten tarikatın, dergi çıkarmak gibi modern araçlar kullanması Ruşen Çakır ve bazı değerlendirmeciler açısından modernlik ile geleneksellik arasındaki bir rekabetin tezahürü olarak görülmektedir.

¹⁹³ Esad Coşan, “Yeni Dünya Düzeninde Türkiye”, *İslam Dergisi*, Yıl: 10, Sayı: 114, Şubat 1993, s.85.

¹⁹⁴ Ş. Mardin, *Türkiye, İslam ve Sekülerizm*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2012, s. 189.

¹⁹⁵ R. Çakır, *Ayet ve Slogan Türkiye’de İslami Oluşumlar*, İstanbul: Metis Yayınları, 2012, s. 26.

¹⁹⁶ Çakır, *Ayet ve Slogan*, s. 27

¹⁹⁷ Ş. Mardin, *Türkiye’de Din ve Siyaset*, s. 230

Mardin tarafından ortaya konan, dergilerin İslam dünyasında muadilinin olmadığı iddiası oldukça cüretkâr ve teyit edilmesi için o dönemki İslam dünyasında çıkarılan yayınların incelenmesini gerektiren bir söylem. Fakat dergilerin dönemi için yeni bir soluk getirdiklerine şüphe yok. *İslam Dergisi* üzerine hazırlanan bir tezde ise derginin modernlik ile ilişkisinin çelişkili olduğu görüşü hakim. Derginin makalelerinde sıklıkla karşımıza çıkan modernlik karşıtı makalelere ve İslam'ın günümüzde en büyük düşmanının modernizm olduğu vurgusuna karşın, İslam'ın modern araçları da muhakkak kullanması gerektiğinin savunulması bu çelişkinin en temel göstergesi olarak dile getiriliyor.

İslami bir cemaat için siyasi alana dahil olmanın bazı sonuçlarını Coşan'ın döneminde görebiliyoruz. Esad Coşan ile Necmettin Erbakan arasında büyük bir fikri anlaşmazlık hasıl olmuş ve peş peşe gelen karşılıklı açıklamaların ardından tekkenin içinden çıkmış diyebileceğimiz Milli Görüş ile İskenderpaşa Cemaati yollarını ayırmıştır.

Ruşen Çakır, Coşan'ın İslam dergisinde fotoğrafının yayınlanmasına izin vermesini şeyhin kişiliği etrafına örülen mitsel esrar perdesinden vazgeçmek olarak yorumlamaktadır.¹⁹⁸ Kitle iletişim araçlarının gelişimi sayesinde şeyhin çok görünür olması, Coşan'ın genç denebilecek bir yaşta tekkenin başına geçmiş olması gibi sebeplerle, yeni şeyhin selefine göre daha eleştirilebilir bir pozisyonda bulunduğu inkar edilemez. Sonuç olarak Erbakan kendisinden 12 yaş küçük olan Coşan'ı, çatışmaya girilebilir bir kişi olarak algılamaktaydı.

İkinci olarak Erbakan yıllar içinde siyasi hareketteki konumunu sivriltmiş ve vazgeçilmez bir lider durumuna gelmişti. Milli Görüş eşittir Erbakan demekti ve bunun aksi dahi düşünülemezdi. 1980'lerin sonunda Milli Görüş'ün çok büyük kitlelere yayılan yarı parti yarı cemaat haline gelmesi, tarikatlar karşısında hükümler bir tavır almasına yol açtığı dile getirilmektedir.¹⁹⁹

Son olarak yaşanan çatışmaya zemin hazırlayan önemli etkenlerden birisi de partinin ve Erbakan'ın konumuyla alakalı iki farklı görüştür. Erbakan, parti liderliğini Kotku'dan aldığını ve partinin İslami mücadele içindeki diğer unsurlara nazaran lider konumunda olması gerektiğini düşünürken, Coşan ise partinin tekkenin

¹⁹⁸ Çakır, *Ayet ve Slogan*, s. 48

¹⁹⁹ F. Çalmuk, "Necmettin Erbakan", içinde: *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslamcılık*, (ed.) T. Bora ve M. Gültekin, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s. 563.

aksiyonlarının bir neticesi şeklinde ortaya çıktığını, bu sebeple tekkenin kontrolünde gitmesi gerektiğini düşünmektedir.²⁰⁰

Karşılıklı konuşma ve yazılardan anlaşıldığı kadarıyla Erbakan ile Coşan arasında, insan kitlesinin ağırlıklı olarak hangi faaliyetlere yönlendirileceği ve parti çalışmaları yapanların tekke ile bağlarının ne olacağı hususunda bir tartışma mevcuttur. Yukarıda da belirtildiği gibi Erbakan, partinin çok da uzun olmayan bir sürede gerçekleştirdiği muazzam niceliksel büyümeye istinaden ve daha da önemlisi siyasi liderliğe uzanan yahut uzanma ihtimali olan tek kişi kendisi olduğundan dolayı, ülkedeki İslami kanaat önderlerinin kendi riyaseti altında olması gerektiğini düşünmekteydi. Hatta Erbakan'ın parti uğraşını 'cihat', kendisini de 'cihat emiri' olarak adlandırdığı net bir şekilde bilinmektedir. Erbakan'ın bu görüşünün arkasında Sünni siyaset geleneğinin veya bu geleneğin lidere sağladığı manevra genişliğinden faydalanma isteğinin yattığı söylenebilir. Sünni literatüre göre devletin başındaki kişiye, bir şekilde lider seçilen/olan kişiye, İslam dairesi içinde kaldığı müddetçe Müslümanların itaat etmesi gerekmektedir. Her ne kadar Erbakan kendisini cihat emiri olarak adlandırırken bu bilgileri vermeyip daha romantik ve sloganik miting konuşmalarıyla kitleleri yönetse de teorik altyapının Sünni siyaset fihhına dayandığı görülebilir. Parti, cihadın yapıldığı ana karargah olarak kabul edildiği zaman parti ile meşgul olan kişilerin de farklı alanlara vaktini ve mesaisini ayırmasının doğru olmayacağı kabul edilmiş olur. Coşan'ın da itirazları tam olarak bu noktadadır. İlk olarak partiyi tekkenin bir aksiyonu olarak gördüğünü çok defa dile getirmiş ve partinin gerçekleştirdiği büyümenin kendinden menkul ve salt partinin cazibesine dayalı bir büyüme olmadığını, aksine aktif siyaset sahnesine dahil olmayan İslami cemaatlerin tabanı üzerinde yükseldiğini düşünmektedir. Partiye bu açıdan bakıldığında üyelerin sadece partiye ve siyasetle alakalı işlere hasredilmesinin de son derece yanlış olarak algılandığını görebiliriz. Esad Coşan partiye, partinin gençlik teşkilatlarına insan kaynağı sağladıktan sonra, bu kaynağın tekkeye karşı soğutulduğunu dile getirmekte ve bunu son derece yanlış bir tutum olarak görmektedir.²⁰¹ Partinin mahiyeti ve partideki insanların toplumsal rolleri, öncelikleri üzerine yaşanan çekişmenin yanında cihat ve cihat emiri meselesine de Coşan'ın son derece sert bir şekilde tepki verdiği görülür. Coşan Türkiye'nin cihat

²⁰⁰ M. E. Coşan, "Bir Parti ve Biz", *İslam*, 1990, Temmuz, s. 1.

²⁰¹ Coşan, "Bir Parti ve Biz", s. 1.

ilan edilebilecek bir ülke, Erbakan'ın da cihat ilan edip kendisini de cihat emiri olarak adlandırabilecek nitelikte bir insan olmadığını "sen cihat yaptın mı kafirlerle? Afganistan'a gittin mi? Orda düşmana silah attın mı? Mercedeslere kurulup saltanat sürüyorsun yaptın mı cihadı? Cihad Emiri! Nerde cihat emirliği yaptın? Yapmadın. Sadece nutuk attın."²⁰² sözleriyle sert biçimde dile getirmektedir. Aynı konuşmada Erbakan'ın metodunu beğenmediğini de net bir dille ifade etmektedir. Erbakan'ın içtihat edebilecek yeterlikte bir kişi olmadığını söyleyen Coşan, mevcut konjonktürde uyulması gereken kişilerin politik liderler değil alimler olduğunu İslam dergisinde yazdığı makalelerde sık sık dile getirmiştir.²⁰³

Yaşanan çekişme Türkiye'deki İslamcılık için önemli bir ayrılık noktasını teşkil etmektedir. İskenderpaşa, tekkenin ve alimin önderliğinde bir İslami hareket ve hareketin içinde siyasi partinin de diğer unsurlar gibi sıradan bir unsur olduğu fikrinde ısrar etmektedir. Ağustos 1990 tarihli *İslam* dergisinde "Hakka ve İnsafa Davet" serlevhali yazısında Coşan, "Ey kayd-ı hayat şartıyla saltanat talipleri, değişmez yönetim mensupları!"²⁰⁴ diyerek partinin ileri gelenlerine seslenmekte ve ihtarlarda bulunmaktadır. Hiçbir zaman açık açık dile getirilmese de yazılanlardan anlaşıldığı kadarıyla kişinin laik devlette en üst makama da gelse *emirül müminin* sayılamayacağından, mevkiinin bir ehemmiyetinin olmayacağı, ilim sahiplerinin önderliğinde hareket edilmesi fikri telkin edilmektedir.

Partinin kazandığı başarılar neticesinde Erbakan'ın cihat isimlendirmesi, toplumun siyasi iktidar tarafından şekillendirileceğine dair bir inanç taşıdığı ipuçlarını bize vermektedir. Çekişmenin teorik sonuçlarını ve İslamcı hareketin ayrıldığı fikri kampları birkaç noktada özetledik. İskenderpaşa Cemaati için pratik sonuçlara bakacak olursak tekkenin siyasi olarak Milli Görüş çizgisinden ayrılışını ve seçimlerde daha dönemsel tercihlere gitme tutumunu edindiğini söyleyebiliriz. Bu tercihler de genelde merkez sağ lehine yapılmıştır. Yine kökensel olarak İskenderpaşa Camiine sıklıkla gittiği ve hem Kotku hem de Coşan ile yakın ilişki

²⁰² Çakır, *Ayet ve Slogan*, s. 55.

²⁰³ Esad Coşan, İslam dergisindeki pek çok yazısında Erbakan'a üstü kapalı ve bazen çok açık biçimde mesajlar göndermiştir. 1989'daki Haziran sayısında başkanlık-liderlik sevdasının en kötü manevi hastalıklardan birisi olduğunu anlattığı makalesinde daha kapalı ifadeler kullanırken, Ocak 90'daki sayıda ise Din Alimlerinin Tartışılmaz Değeri ve Üstünlüğü başlıklı yazısıyla gayet açık bir mesaj göndermiştir. Yine Kasım 1990 sayısında Alimin Tartışılmaz Üstünlüğü başlığıyla benzer temada mevcut konjonktürde siyasi liderin değil alimin önemli olduğunu dile getirmektedir.

²⁰⁴ M. E. Coşan, "Hakka ve İnsafa Davet", *İslam*, 1990, Ağustos, s. 1.

içinde olduğu bilinen Turgut Özal, Coşan için tercih edilen bir isim olmuştur. Bunun yanında daha milliyetçi ve muhafazakâr bir isim olan Muhsin Yazıcıoğlu da Coşan tarafından desteklenen siyasi isimlerin başında gelmektedir.²⁰⁵

Her ne kadar literatürde Coşan, Erbakan ile girdiği mücadele ile anılsa da dergilerinde yazdıkları ve vaazlarında söyledikleri ile bir dünya tasavvuru oluşturmuş, bunu takipçilerine aktarmaya gayret etmiştir. Bu kısımda Coşan'ın dünyaya bakış açısı -ki bu bakış açısının takipçileri ve halefi tarafından da devam ettirilmekte olduğunu söyleyebiliriz- ana hatlarıyla ortaya konmaya çalışılacaktır.

İlk olarak makalelerinde sıklıkla dile getirdiği uluslararası düşünme ve dış politika, diğer ülkelerde yaşanan gelişmelerle alakadar olma ve devlete dış politika hususunda bazı tavsiyeler verme özelliğinden bahsetmemiz gerekmektedir. Dış politikaya dair görüşlerinde en belirgin olan yan, devletin tüm ilişkilerini Batı'ya endeksli bir biçimde kurmasının eleştirisidir. "Batı bizim platonik sadakatimize karşı dürüst davranmamaktadır."²⁰⁶cümlesi söz konusu Batı karşıtlığını içinde barındıran temel görüşlerinden biridir. Coşan'a göre Türkiye'nin Batı ile ilişkisi aldatılma ve sahte vaatler üzerine kurulmuş bir ilişkidir. Hem bu nedenle hem de elbette dinsel kaygılar sebebiyle çok şiddetli bir Avrupa Topluluğu karşıtı olan şeyh, Türkiye'nin, temel özelliklerinden birisi Hristiyan topluluğu olmak olan AT'ye üye olmasının ölümcül bir hata olacağını tekrar tekrar ifade etmektedir. AT karşıtı çok sayıdaki yazılarının içinden 1989 Şubat sayılı İslam dergisinde yazdıkları en çarpıcı olanıdır. "Dinimiz gayrimüslimlerle böylesine köklü, sıkı fıkı, dönülmez ve değişilmez birleşmeye cevaz verir mi?" diye sormakta ve aynı yazısında müntesiplerine, yapılan resmi anlaşmaları dikkatli biçimde takip etme nasihati de vermektedir.²⁰⁷

Özellikle 80 sonu ve 90 sonrası yazılarında gördüğümüz en önemli temalardan birisi, SSCB'nin dağılmasıyla beraber Orta Asya'daki Müslüman ve Türki Cumhuriyetlerle kaynaşma açısından Türkiye Cumhuriyeti için doğan fırsatlardır. Bu fırsatların iyi biçimde değerlendirilmesi ve Türkiye'nin yüzünü

²⁰⁵ Bu isimlerin ve özellikle Turgut Özal ve kardeşi Korkut Özal'ın İskenderpaşa ile olan münasebetleri çokça araştırılmışsa da kanımca en doğru görüş aradaki ilişkinin hiçbir zaman Milli Görüş - İskenderpaşa gibi olmadığıdır. Söz konusu isimler, merkez sağ partilerinin her zaman sıcak durduğu İslami cemaatlerin herhangi birinden daha fazla İskenderpaşa ile iç içe değildir. Korkut Özal'ın kişisel hayatında İskenderpaşa ile daha samimi bir irtibat halinde olduğu da bilinmektedir.

²⁰⁶ M. E. Coşan, "Müstakbel Dış İlişkiler İçin Ferdi Hazırlıklar", *İlim ve Sanat*, 1987, C. 3, S. 14, s. 1.

²⁰⁷ Coşan, "Gündemdeki En Mühim Konu", *İslam*, 1989, Şubat, s. 1.

Batı'dan çevirip İslam ülkelerine dönmesi gerektiğini bir yazısında "Aklımızın ucundan bile geçmezken yüce Mevlamız bize Kafkasya'yı, Orta Asya'yı açtı; önümüze göz kamaştırıcı fırsatlar yığıyor." şeklinde ifade etmektedir.²⁰⁸ Dış ilişkiler hususunda söylenmesi gereken son nokta ise şaşırtıcı olmayacak bir biçimde İttihad-i İslam ve Osmanlı vurgusudur. Bugün dünya çapındaki İslami hareketlere baktığımızda hemen hemen hepsinde kültürel veya siyasi bir "İslam Birliği" temasını görebiliriz. Fakat Türkiye'deki Nakşibendilerce İttihad-i İslam hedefinin, Türkiye'nin Osmanlı'nın varisi olarak görülmesi ve silsilenin yakın geçmişteki en karizmatik lideri olan Mevlana Halid Bağdadi'deki güçlü Osmanlı destekçisi fikirlerden ötürü, Osmanlı romantizmi haricinde düşünülmediğini görülmektedir.

Coşan'ın Türkiye iç siyaseti ve Türkiye toplum yapısı üzerine serdettiği düşüncelerine bakacak olursak, ilk belirtilmesi gereken nokta ülkenin asıl hakimlerinin Müslümanlar olması gerektiği vurgusudur. Ülkenin sahibinin Müslümanlar olduğu vurgusu ile demokrasi eleştirisinin at başı gittiği de rahatlıkla görülebilir. Mevcut sistemin Müslümanları, İslami olmayan yapılarda görev almaya zorladığını, "İdealist kardeşler gene, aslında kendilerinin olmayan ve kendilerine yakışmayan organizasyonlarda sığıntı gibi dağınık ve etkisiz durumda kaldılar. %99 ekseriyette olduğumuz bir İslam ülkesinde seçime, ancak barajı aşmak fikriyle ve hazırlığıyla gitmek ne büyük zillet ve gaflet!"²⁰⁹ ifadesiyle dile getirilmektedir. Fakat Coşan'ın yaptığı tüm demokrasi eleştirilerinin yanında, eğer özgür bırakılırsa ve serbest örgütlenmeye izin verilirse halkın, tedrici biçimde İslami değerlere geri döneceğine olan inancını sürekli diri tuttuğunu da ifade etmeliyiz.²¹⁰ Özellikle Kadın ve Aile dergisinin 86 Aralık sayısında "Türkiye'de irtica yoktur, anayasal haklarla gelişen bir öze dönme ve İslamlaşma vardır"²¹¹ diyerek bu inancını çok net biçimde dile getirmiştir. Dolayısıyla bu durum ülkemizde Nakşibendilerin, demokrasi ve seçimleri kullanılmaması gereken vasıtalar olarak addetmeyip, gayri İslami bir sistem olduğunun kabulüyle beraber iktidara gelmek ve ülkenin şartlarını İslam'a hazırlamak için kullanılabilir bir araç olarak gördüğünü bize göstermektedir.

²⁰⁸ M. E. Coşan, "Müslümanlar Uyanın Fırsat Sizin", *İslam*, 1992, Mayıs, s. 1.

²⁰⁹ Coşan, "Seçim Üzerine Düşünceler", *İslam*, 1991, Ekim, s. 1.

²¹⁰ M. E. Coşan, "İrticanın Ayak Sesleri... Üzerine", *Kadın ve Aile*, 1986, Aralık, s. 1.

²¹¹ M. E. Coşan, "Memleketin Hal-i Pürmelali", *İslam*, 1994, Mayıs, s. 1.

Esad Coşan'ın eserlerinin dikkatli bir tahlili yapıldığında gözlerden kaçmayacak bir başka önemli nokta ise tarikatın yakın geçmişinde soyut biçimde Batı'nın fikri değerleri olarak belirlenen öteki vurgusunun kuvvetli bir biçimde tekrarlanması ve bu vurgunun müşahhaslaşmasıdır. Coşan'ın yazılarında öteki, Batı'nın fikri değerlerine sarılmış, ülkemizin menfaatleri aleyhine ve İslam'a hasmane fiil ve düşünce içinde bulunan, komplocu denebilecek biçimde kurgulanmış onlar üzerinden kurulmakta. Bu noktada şeyhin, ülkemizdeki milliyetçi muhafazakar kitlenin siyasi algısında önemli bir yer tutan "hariçte ve dahilde memleket düşmanları" anlayışına paralel bir söyleme sahip olduğundan bahsetmek mümkün. "Evet Türkiye'yi kıskananlar var. Büyümesini, gelişmesini, mutlu olmasını istemeyenler var."²¹², "Onlar, en çok, insan güç ve potansiyelimizi kırmak için uğraşıyorlar"²¹³, "Bizi batılılar mahvetmek istiyor; bizi birbirimize kırdırmak isteyen hain ve merhametsizler o dinsizler, o gayrimüslimlerdir; ülkemizi parçalamak isteyen onlardır",²¹⁴ "Ayrıca İslam'ın hain ve sinsi, gaddar ve hilekar, ezeli ve ebedi düşmanları, bedhahları da harıl harıl aleyhte çalışmalar peşindeler..."²¹⁵ ifadeleri oluşturulan öteki algısının mahiyeti hakkında bize bir fikir vermeye yetecektir.

Son olarak Coşan'ın dikkate değer girişimlerinden birisi de ülkedeki şeyhlerden oluşan bir şura meclisi kurma girişimidir. Bu girişimin başarıya ulaşamamasının dışında çok fazla bir malumat yok. Diğer şeyhler tarafından niçin reddedildiği yahut kimlere böyle bir teklifle gidildiği hususu kapalı.

Coşan, şeyhliği döneminde her alanda atılımlar, değişimler ve dönüşümler yapmış ayrıca ülkemizin siyasi tarihinin önemli bir kanadını oluşturan ve bundan sonra da oluşturacak olan İslamcı siyasetin teorik zemininin fikri önderlerinden birisi olmuştur.

²¹² M. E. Coşan, "Şerre Alet Olma, Hakka Destek Ol! Sözü Anla, Tam Uygula!", *İslam*, 1994, Ocak, s. 1.

²¹³ Coşan, "Tehlikeli Toplum Çatışmaları ve Alınacak Önlemler", *İslam*, 1996, Nisan, s. 1.

²¹⁴ M. E. Coşan, "Olayların Altındaki Gerçek", *İslam*, 1996, Ağustos, s. 1.

²¹⁵ Coşan, "Darbe Tahrikçilerine Dikkat!", *İslam*, 1997, Mart, s. 1.

SONUÇ

1980’lerde Türkiye’de dini akımlardan birisi olan İskenderpaşa Cemaati’ne tahsis ettiğimiz tezimiz bir giriş ve üç bölümden oluşmuştur. Yayınladıkları kitap ve dergilerden, ortaya koydukları vakıf ve dernek faaliyetlerinden, öncülüğünü yaptıkları iktisadi, siyasi ve toplumsal alanlarındaki faaliyetlerinden hareketle zihniyet dünyasını ve söylemlerini analiz etmeye çalıştığımız İskenderpaşa Cemaati hakkındaki tezimizde ulaştığımız temel bulgu ve oluşan kanaatler ana hatlarıyla şunlardır:

İskenderpaşa Cemaati, yirminci yüzyılda ortaya çıkmış olup temel karakteristik özelliği modernite ve onun İslam Dünyasında yol açtığı problemlere teşhis ve tedaviler ortaya koymaya çalışan diğer tarikat yapılanmaları ve dini akımlar gibi Müslümanların yaşadıkları sıkıntılara cevap vermeye çalışan bir dini yapılanmadır. Bu bakımdan, modern dönemde mevcut dini akımlar hangi açılardan eleştirilmişse bu cemaat için de o eleştirel hususlar söz konusudur.

Modernleşme karşısında, İskenderpaşa Cemaati’nin tutumunun bariz vasfı kökten retçi olmayışıdır. Cemaat önde gelenlerinin üniversite eğitimi almış kişilerden oluşu, doktor, mühendis, bürokrat kişilerin faaliyetlerde ön planda bulunuşu da göstermektedir ki bu gruba mensup olanlar modern dünyada neler olup bittiğinin ya da reel-politiğin farkındadırlar. Bu yaklaşım sadece teknolojinin imkânlarından faydalanma noktasında tezahür etmemiş, bizzat fabrikalar, yayın evleri, matbaalar, şirketler ve siyasi partiler kurarak da kendini göstermiştir. Uygarlık olarak Batının kötü ve taklit edilemez olduğu kabul edilmekle beraber, pozitif bilim ve teknoloji bakımından yok sayılamayacağı ya da bigane kalınamayacağı anlayışı içselleştirilmiştir. Bu sebeptendir ki bazı araştırmacılar Cemaatin modern dünyaya karşı bu genel tavrını, isabetli bir şekilde, “eleştirel katılım” olarak değerlendirmektedirler.

İskenderpaşa Cemaati’ni diğer tarikat ve dini yapılanmalardan ayıran en bariz vasıflardan birisi de dünyaya ve siyasete yaklaşımı olmuştur. Ahmed Ziyaeddin

Gümüşhanevi'nin tekkesini Bab-ı Ali'nin karşısına kurması; Abdülaziz Bekkine'nin Nurettin Topçu başta olmak üzere üniversite gençliği ile özel ilgisi; Mehmet Zahid Kotku'nun, İslami camianın iktisadi-teknolojik faaliyetlere girişmesi yönündeki teşvikleri; siyasal İslam'ın ya da partileşme faaliyetlerine ön ayak olmasının yanında, aynı şekilde üniversite gençliği üzerinde etkisi ve bilinen ifadesiyle kendisinin adeta görünmeyen üniversite olması; diğer taraftan Esad Coşan'ın çok sıra dışı bir şeyh tipolojisi sergileyerek akademisyen kimliğiyle ön plana çıkması gibi hususlar bu cemaatin klasik tarikat yapılanmalarından çok farklı bir profil çizdiğini işaret eden göstergelerden sadece birkaçıdır. Cemaatin bahsettiğimiz bu özellikleri tesirini sadece müntesiplerinin dünyaya bakışlarını etkileme düzeyinde göstermekle kalmamış ayrıca Milli Nizam, Milli Selamet ve devamı partilerin kurucu ve yöneticilerinin de kimliklerini belirleyen temel unsurlar olmuştur. 70'ler, seksenler ve takip eden onlu yıllarda iktidar ve muhalefet düzeyinde söz sahibi olmuş birçok parti yöneticisi bu bakış açısıyla yetişmiş kişilerden oluşmuştur. Dolayısıyla bu yapıyı anlamadan ve bu kadroların ruh dünyasını tahlil etmeden ilgili dönem siyasal İslam'ı hakkında verilecek hükümler eksik kalacaktır.

Cemaat dar sohbet halkaları şeklinde devam ettirdiği faaliyetlerini özellikle 80'lerde Hakyol Vakfı, İLKSAV, Sağlık Vakfı ve sayısız dernekler aracılığıyla farklı boyutlara taşımıştır. Bunlar içinde özellikle basın yayın faaliyetleri dikkat çekmektedir. İslam, Kadın ve Aile, Gülçocuk, İlim ve Sanat Vakfı ve Panzehir gibi dergilerde ele alınan konulardan ve yazarların kimliklerinden hareketle söylemek gerekirse, daha önce hiç rastlanmayan bir zaviyeden toplumsal meseleler ele alınmış ve o zamana kadar İslami camiaya mensup grupların çıkardığı dergilerde görülmeyen bir şekilde yazarlar ve katkıda bulunanlar yelpazesi geniş tutulmuştur.

Tasavvuf Tarihi bilim dalındaki araştırmacılar bu dergilere katkıda bulunanları bir yandan yetiştirme tarzları ve eğitim düzeyleri açısından değerlendirmeye tabi tutmalıdır, diğer yandan ise bu insanların cemaatle ilişkilerinin hangi düzeyde olduğunu ve bazı durumlarda ilginç bir şekilde birçok örnekte görüldüğü gibi cemaatle hiçbir ilişkileri olmadığı halde nasıl olup da çok önemli dergi ve yayın faaliyetlerinde kritik roller üstlenbildiklerini analiz etmelidir. Bu, bir yönüyle cemaate mensubiyet kriterinin esnek olduğunu göstermekte diğer yönden ise bugün bile örneğini göremediğimiz bir şekilde -çok geniş anlamda söylemek gerekirse- kendini İslami camiaya mensup hissetse de bu cemaatle mensubiyet

ilişkisi olmayan insanların birikimlerini bu kanalla ortaya koymalarına imkân tanımaktadır. Cemaat ile organik ilişkisi olmayan ve bugün siyasette çok etkin görevlerde olan birçok insanın bu meyanda dergilerin yönetim kadrosunda bulunmuş olması bunun çarpıcı örneklerinden birisidir. Bu önemli vasıf hem daha sonraki dönemde bu cemaatin kaybettiği çok olumlu bir özelliktir, hem de diğer cemaatlerin bütün imkânlarla ve cemaatler arasındaki görünürdeki daha uzlaşmaya dayalı olumlu havaya rağmen yakalayamadıkları bir düzeydir.

Yirminci yüzyılda hem ülkemizde hem de diğer İslam ülkelerinde gördüğümüz dini akımlar hakkında modern bilim, ilerlemeci tarih anlayışı, geleneğe eleştirel bakış, Batı karşısında apolojik tavır, rasyonalizm ve teknolojinin ahlaki temelleri ve daha başka birçok alandaki zihniyet problemleri ile ilgili araştırmacılar tarafından ortaya atılan eleştirilerin bir benzerini, İskenderpaşa Cemaati'ne de yöneltmek mümkündür. Bazı araştırmacıların haklı olarak vurguladığı gibi, kadim Tasavvuf geleneğine ait olmaları bir yana, sivil toplum hareketine dönüşmüş halleri ile böylesi yapılanmalar neticede moderniteye karşı bir tepki hareketi olmalarıyla ön plana çıkmaktadırlar. Bu cemaat de bireyselliği yok etmeden cemaat içinde tutma noktasındaki başarısı ve diğer faaliyet alanlarındaki sıra dışılığına rağmen, son tahlilde, siyaset, iktisat ve toplumsal alanlarda yaptıkları itibarıyla bir tepki hareketidir.

Çalışmamızda göze batan bir diğer önemli husus, cemaatin kadın konusundaki yaklaşımıdır. Özellikle 1980'lerde Türkiye'de toplumsal şartları göz önünde bulundurduğunda, bu durum daha da önem arz etmektedir. Kadın ve Aile Dergisi'nin neşredilmiş olması başlı başına üzerinde durulması gereken bir durum olduğu gibi, çok değişik alanda faaliyet gösteren kadın dernekleri de dönemin dini-sosyal tarihini çalışacaklar için özellikle üzerinde durulması gereken bir husustur.

Son olarak vurgulanması gereken nokta, M. Esad Coşan'ın bu süreçteki belirleyici rolüdür. Edebiyat tarihçisi ve akademisyen oluşu, birkaç Batı diline vakıf olması, Cemaati toplumsal bir harekete dönüştürmedeki rolü ve hatta yurtdışında uzun süreli kalması ve değişik ülkelerdeki faaliyetlerini göz önünde bulundurarak söylemek gerekirse, faaliyetleri ülke sınırları dışına taşımadaki katkısı onu sıra dışı bir şeyh yapan faktörlerdir. Vefatının yurtdışında olması bile bu geniş yelpazeyi gösteren sembolik bir göstergedir.

Daha sonraki dönemleri göz önünde bulundurarak söylemek gerekirse, Esad Coşan'ın bu sürekli sınırları zorlayan, müntesiplerini lisan öğrenmeye yurtdışına gitmeye, alanlarında en iyi kişiler olmaya teşvik eden yaklaşımının Cemaat tabanında, onun beklediği oranda, karşılık bulduğunu söylemek zordur. Ayrıca Onun bilim adamlarının ve ulemanın siyasilerden daha ön planda olması ve karar mekanizmalarını teşkil etmesi gerektiği görüşünü sürekli dillendirmesinin ve bunu gerçekleştirmeye yönelik olarak -Vakıf Tüzüğüne de koymak suretiyle- Ankara, İstanbul ve Konya'da Hadis ve Fıkıh Enstitüleri açmasının ve bu kurumların cemaat faaliyetleri içinde çok saygın müesseseler olarak faaliyetlerini sürdürmüş olmasının, gerek cemaat tabanına gerek İslami camiada, ulemanın tarihsel süreçte üstlendiği rolün önemi konusunda beklenen ölçüde bir duyarlılık oluşturmamış olması bir talihsizliktir.

Bir yüksek lisans tezi sınırlılıkları içinde ana hatlarıyla ele aldığımız İskenderpaşa Cemaati'nin zihniyet dünyası ile ilgili bundan sonra yapılacak derinlikli söylem ve zihniyet analizi çalışmaları, bir yönden bu çok özgün cemaatle ilgili bilgilerimizi teorik düzeyde zenginleştireceğini diğer yandan ise siyasal İslam tartışmalarının çok yoğun yapıldığı günümüzde bize yeni ufuklar açacağını ümit ediyoruz. Ayrıca, bundan sonra yapılacak çalışmalarda, sergiledikleri “çok esnek cemaat aidiyeti” yaklaşımlarının ve yine özgün olduğu kanaatini taşıdığımız “bireyselliği yok etmeden cemaat olabilme” özelliklerinin derinlemesine yönelik tahlillerin bize ilginç sonuçlar vereceği düşüncesini taşıyoruz.

KAYNAKÇA

- Açıkgenç, Alparslan; "Said Nursi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c. XXXV, 2008, ss.565-572.
- Ahmed Akgündüz; "Risale-i Nur Hareketi, Tarikat mı, Cemiyet mi, Cemaat mı?", *İİKV: 3. Bediüzzaman Sempozyumu*, 1995, [http://www.iikv.org/yurtici-yurtdisi\(20.03.2015\)](http://www.iikv.org/yurtici-yurtdisi(20.03.2015))
- Ak, Ali; Zaruri Bir Açıklama: "Süleymancılık" (!) ile Yaftalanan Federasyon ve Dernekler, İthamlar ve Cevaplar, İstanbul: Kendi Yayını, 1987.
- _____; *Süleymancılık Uydurması*, İstanbul: Kendi Yayını, 1987.
- Aktay, Yasin, "Sunuş: Türkiye'de İslamcılığın Siyasal Marjları", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslamcılık*, Tanıl Bora ve Murat Gültekingil(ed.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2. Baskı, 2005, c. VI, ss.13-25.
- _____; "Modernleşme ve Gelenek Bağlamında Dini Bilgi ve Otoritenin Dönüşümü", *Bilimname*, VI, 2004/3, s.131.
- _____; "İslamcılık ve Bir Modern Melankoli:Eve Dön(eme)mek", *Milel ve Nihal İnanç, Kültür Ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi* c.5, Sayı 3, Eylül – Aralık 2008.
- _____; *Türk Dininin Sosyolojik İmkânı*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1999.
- Albayrak, Sadık, *Son Devrin İslam Akademisi*, İstanbul, 1972.
- Algar, Hamit, "Nakşibendiyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi(DİA)*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c. XXXII, 2005, ss. 335-342.

_____; “Halidiyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi(DİA)*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c. XV, 1997, ss. 295-296.

Arslan, Abdurrahman, *Modern Dünyada Müslümanlar*, İstanbul, 2015.

_____; *Yeni Bir Anlam Arayışı: Yorumlanmış Bir Dünyada Müslümanca Düşünmenin İmkânı I-2*, İstanbul, 2013.

Arslan, Hüseyin, *Dini Gruplar ve Siyaset-Yeni Asya-*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2012.

Aybudak, Utku, “Nakşibendiliğin Politik Evrimi ve İskenderpaşa Cemaati”, (*Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014).

Aydın, Mustafa, “Süleymancılık”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: İslamcılık*, Tanıl Bora ve Murat Gültekingil(ed.), 2. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, ,c.VI, 2005, ss.308-314.

_____; “Süleyman Hilmi Tunahan” *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: İslamcılık*, Tanıl Bora ve Murat Gültekingil(ed.), 2. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, ,c.VI, 2005, ss.314- 322.

Bayramoğlu, Ali, *Türkiye’de İslami Hareket: Sosyolojik Bir Bakış (1994-200)*, İstanbul: Patika Yayınları, 2001.

Bulut, Faik, *Tarikat Sermayesinin Yükselişi*, Ankara: Doruk Yayınevi, 1997.

Bolay, Süleyman Hayri, “Tanzimat’tan Cumhuriyete Türk Düşünce Tarihi”, *Türkler*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, c. XIV, ss.593-613.

Bora, Tanıl, *Türk Sağının Üç Hali*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1998.

Boratav, Korkut, *1980’li Yıllarda Türkiye’de Sosyal Sınıflar Ve Bölüşüm*, Ankara: İmge Kitapevi, 2005.

Bölükbaşı, Şaban Sitem, Süleyman Hilmi Tunahan (Süleyman Efendi Cemaati)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi(DİA)*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c. XXXXII, 2012, s. 377.

Bulaç, Ali, Türköne, Mümtaz Er ve Aktay, Yasin'in İslamcılık Üzerine Tartışması, Derleme 1; Ahmet Çiğdem, "İslamcılık ve Türkiye Üzerine Bazı Notlar", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslamcılık*, c.6, ss. 26-33.

_____; Din ve Modernizm, İstanbul: İz Yayıncılık, 1995, ss. 278- 280.

_____; "İslam ve Fundamentalizm", İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1997.

_____; "İslam'ın Üç Siyaset Tarzı yada İslamcıların Üç Nesli", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslamcılık*, c.6, ss. 48-67.

Cengiz, Can, "Türkiye'de İslamcılığın Tarihsel Seyri ve İslam Dergisi", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008).

Coşan, Esad, Baş makaleler, İslam Dergisi, Mart, 1990.

_____; Mehmet Zahid Kotku, İstanbul: Server İletişim Yayınları, 2008.

_____; Gayemiz, İstanbul: Vefa Yayıncılık, 2. Baskı, Tarihsiz.

_____; *İslam Çağrısı*, İstanbul: Vefa Yayıncılık, 1989.

Çaha, Ömer''Ana Temalarıyla 1980 Sonrası İslami Uyanış'', *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslamcılık*, Tanıl Bora ve Murat Gültekingil(ed.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2. Baskı, 2007, c. VI, ss.476-492.

Çakır, Ruşen, "Milli Görüş Hareketi", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslamcılık*, Tanıl Bora ve Murat Gültekingil(ed.), 2. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, ,c.VI, 2005, ss.544-549.

_____; *Ayet ve Slogan, Türkiyede İslami Oluşumlar*, İstanbul: Metis Yayınları, Sekizinci Basım, Ekim 1995.

Çataklı, Osman N.(haz.), Seyyid Mehmet Zahid Kotku-Hayat Hikayesi , İstanbul: Gonca Yayınevi, 1999.

Çiğdem, Ahmet, ''İslamcılık ve Türkiye Üzerine Bazı Notlar'', *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslamcılık*, Tanıl Bora ve Murat Gültekingil(ed.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2. Baskı, 2005, c.VI, ss.26-33.

Danışmend, İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, İstanbul: Türkiye Yayınevi, c. IV, 1972.

Demirci, Emin Yaşar, “Tasavvuf Geleneği ve İskenderpaşa Cemaati,” Eğitim Bilim Dergisi, Mart 2011, <http://www.gumushanevi.com/hocalarımız/mec/523-iskenderpasa-cemaati.html> (10.08.2011).

-----; Modernisation Religion and Politics in Turkey, İstanbul: İnsan Publications, 2008.

Duman, Doğan, Demokrasi Sürecinde Türkiye’de İslamcılık, İzmir: Eylül Yayınları, 1997.

Efe, Adem, Türkiye’de Dini Grupların Çevre ve Çevre Sorunlarına İlişkin Görüşleri (İskenderpaşa Cemaati Örneği), 6. Ulusal Sosyoloji Kongresi Bildiri Kitabı, VI. Ulusal Sosyoloji Kongresi, Ekim 2009, “Toplumsal Dönüşümler ve Sosyolojik Yaklaşımlar”, Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın,

Eriş, Metin, ”Osmanlı Devleti’nde Batılılaşma Hareketleri”, *Türkler*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, c. XIV, ss.593-613.

Erkaya, Metin, Anılarla Mehmet Zahid Kotku Hazretleri, İstanbul: SEHA Neşriyat , 1997.

Fırlı, Ethem Ruhi, Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri, Ankara, 2005

Gencer, Bedri , *İslam’da Modernleşme*, Ankara: Doğubatı Yayınları, 2. Baskı, 2012, s. 218.

Gülalp, Haldun, *Kimlikler Siyaseti: Türkiye’de Siyasal İslamın Temelleri*, İstanbul: Metis Yayınları, 2003.

Günay, Ünver ve A.Vehbi Ecer, *Toplumsal Değişme, Tasavvuf, Tarikatlar ve Türkiye*, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, 1999.

Gündüz, İrfan, *Gümüşhanevi Ahmed Ziyaüddin ve Halidiyye Tarikatı*, İstanbul: Seha Neşriyat, 1984.

-----; “Mehmet Zahid Kotku (rh.a)’in Tarikat ve İrşad Anlayışı,” H.Hüseyin Erkaya (haz.), *Vuslatın 14. Yılında Mehmet Zahid Kotku ve Tasavvuf: Sempozyum Konuşmaları*, (İstanbul: Seha Neşriyat, 1995) içinde, s.90.

Gürdoğan, Ersin, *Görünmeyen Üniversite*, 2.Baskı, İstanbul: İz Yayınları, 1991.

İhlas Grubu, https://tr.wikipedia.org/wiki/Ihlas_Holding (02.01.2016).

İhlas Holding, <http://www.ihlas.com.tr/> (02.01.2016).

İlgen, Abdülkadir, “Bir Modern Çağ Tasarımı Olarak İslamcılık”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, 209, Nisan, 2014.

İnceoğlu, Efcan “Türkiye’de Siyasal İslamcılığın Evrimi”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009).

İz, Mahir, *Tasavvuf: Mahiyeti, Büyükleri ve Tarikatler*, İstanbul: Türdav, Tarihsiz

Kara, İsmail, *Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi Metinler/Kişiler I*, İstanbul: Risale Yayınları, 1986.

-----; *Din İle Modernleşme Arasında Çağdaş Türk Düşüncesinin Meseleleri*, 2.Baskı, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2005.

-----; *Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi*, İstanbul: Risale Yayınları, 1986.

-----; *İslamcıların Siyasi Görüşleri*, İstanbul: İz Yayıncılık, 1993.

-----; “İslamcı Söylemin Kaynakları ve Gerçeklik Değeri Üzerine Birkaç Not”, *İslâmiyât*, 4, 4, ekim-aralık, 2001, s. 51.

-----; *Din ile Modernleşme Arasında Çağdaş Türk Düşüncesinin Meseleleri*, İstanbul: Dergah Yayınları, 2003.

Kara, Mustafa, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, İstanbul: Dergah Yayınları, 1990.

Karpat, Kemal, *İslamın Siyasallaşması*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2001.

Kentel, Ferhat, “1990’larda İslami Düşünce Dergileri ve Yeni Müslümanlar, Entelektüeller”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: İslamcılık*, Tanıl Bora ve Murat Gültekin(ed.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2. Baskı, c. VI, 2005, ss.721-735.

Kısakürek, Necip Fazıl, *Son Devrin Din Mazlumları*, İstanbul: Büyük Doğu Yayınları, 10. Basım, 1990.

Kor, Nevzat, “Mehmet Zahid Kotku Hazretlerini vefatının 27. Yılında rahmetle anıyoruz...,” Selami Çalışkan (haz.), *Milli Gazete* 13 Kasım 2007, İsmail Kara, *Cumhuriyet Türkiye’sinde Bir Mesele Olarak İslam* (İstanbul: Seha Neşriyat, 1991) içinde, ss.9-16

Kutlu, Sönmez, “İslam Düşüncesinde Tarihsel Din Söylemleri ”, *İslâmiyât Dergisi*, c.IV, sy.4, 2001, ss. 15-36.

Kutluer, İlhan’’İslamcılık’’, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi(DİA)*,İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001, c. XXIII, ss.65-67.

Mardin, Şerif,’’ İslamcılık’’, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, İstanbul: İletişim Yayınları, c. VII, 1983, ss.1936-1940.

-----; *Türkiye’de Din ve Siyaset*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2001.

Onat, Hasan, *Türkiye’de Din Anlayışında Değişim Süreci*, Ankara, 2003.

-----; “Din Anlayışımızın Kaynakları Üzerine Bazı Düşünceler”, *Türk Yurdu*, sy.75, Kasım 1993.

Öngören, Raşit, “Tunahan, Süleyman Hilmi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi(DİA)*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c. XXXXII, 2012, ss. 375-377.

-----; *Osmanlılarda Tasavvuf*, İstanbul: İz Yayınları, 2003.

Özbey, Kerem “Geleneksellikten Neo-Liberal Muhafazakarlığa Türkiye’de İslamcılığın Dönüşümü’’,(Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011).

Özcan, Azmi, “İslamcılık(İkinci Meşrutiyet)” ,*Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi(DİA)*,İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001, c. XXIII, ss.62-65.

Özdalga, Elisabeth, *İslamcılığın Türkiye Seyri Sosyolojik Bir Perspektif* ,Gamze Türkoğlu(çev.), İstanbul: İletişim Yayınları. 2006.

Özdenören, Rasim, “Necip Fazıl Kısakürek” , *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: İslamcılık*, Tanıl Bora ve Murat Gültekingil (edt.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2.Baskı, 2005, c.VI, ss.136-156.

Sarıbay, Ali Yaşar, *Türkiye’de Modernleşme Din ve Parti Politikası, MSP Örnek Olayı*, İstanbul: Alan Yayıncılık, 1985.

Sarıkaya, M. Saffet, “Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde Dini Tarikat ve Cemaatlerin Toplumdaki Yeri”, *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1998, sy. 3, ss. 93-102.

Sifil, Ebubekir, *İslam ve Modern Çağ 1,2,3*, İstanbul, Rihle Yayınları, 2014.

_____; *Modern İslam Düşüncesinin Tenkidi 1,2*, İstanbul, Rihle Yayınları, 2013.

Subaşı, Necdet, “Müslüman Modernleşmesi ve Türkiye Örneği,” Gönül Pultar (der.), *Türk Bilim Adamlarının Bakış Açısından İslam ve Modernite* (İstanbul: Remzi Kitapevi, 2005) içinde, ss.61-95.

Süleyman Hilmi Tunahan, https://tr.wikipedia.org/wiki/Süleyman_Hilmi_Tunahan (02.01.2016).

Şentürk, Hulusi, *Türkiye’de İslami Oluşumlar ve Siyaset, İslamcılık*, İstanbul: Çıra Yayınları, 2011.

Şimşek, Halil İbrahim, *Osmanlı’da Mücedidilik*, İstanbul: Suf Yayınları, 2004.

Tosun, Necdet, “Nakşibendiyye (adab, erkan)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi(DİA)*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c. XXXII, 2005, ss. 342-343.

Türköne, Mümtazer, *Siyasi İdeoloji Olarak İslamcılığın Doğuşu*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1991.

-----;’’İslamcılık(Teşekkül Devri)’’, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam*

Ansiklopedisi(DİA), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c. XXIII, 2001, ss.60-62.

Uludağ, Süleyman, “Halidiyye, Anadolu’da Halidilik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi(DİA)*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c. XV, 1997, ss. 296-299.

Uzun, Necmi, “Türkiye’de İslamcı Hareket Gelişimi, İlişkileri, Ayrılıkları ve Dönüşümü”, (*Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Atılım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011).

Üzüm, İlyas,’’ Kelam-Mezhepler Tarihi İlişkisi Açısından Günümüz Türkiye'sinde Dini Akımlar ve Din Aleyhtarı Yazarlar’’, *İlahiyat Fakülteleri Kelam*

Anabilim Dalı Eğitim-Öğretim Meseleleri ve Koordinasyonu Toplantısı = II,
İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, No: 149,
1998.

http://isamveri.org/pdfdrg/D063195/1998/1998_UZUMI.pdf(25.03.2015)

Vakkasoğlu, Vehbi, *Maneviyat Dünyamızda İz Bırakanlar*, İstanbul: Cihan Yayınları,
1987.

Yaşar, M. Emin, “İskenderpaşa Cemaati” *Modern Türkiye’de Siyasi
Düşünce:İslamcılık*, c.VI, ss. 323-340.

Yavuz, Hakan, *Modernleşen Müslümanlar*, İstanbul: Kitapevi Yayınları, 2008.

Watt, W. Montgomery, *İslami Hareketler ve Modernlik*, Turan Koç (çev.), İstanbul,
1997.

Wuthnow, Robert J.ve Berger, P.L.,*Din ve Modernlik, Toplum Bilimi Yazıları I*, Adil
Çiftçi (çev), ss. 154-155.

ÖZGEÇMİŞ

İmmigülsün PALA 1991 yılında Gümüşhane ili Kelkit ilçesinde doğdu. 2009 yılında Kelkit Muammer ve Enver Şahin İmam-Hatip Lisesi'nden mezun oldu. 2009 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde başlamış olduğu lisans eğitimini 2013 yılında tamamladı.

Meslek hayatına 2014 yılında Gümüşhane Kelkit Abdulhamit Han Anadolu İmam-Hatip Lisesi'nde Meslek Dersleri Öğretmeni olarak başladı ve halen aynı kurumda görevine devam etmektedir.

Cep: 0538 275 40 27

E-mail: gulsumpala@hotmail.com

EKLER

1.Ek: İslam Dergisi Başmakaleleri

İskenderpaşa Cemaatinin zihniyet dünyasına bir ışık tutması mülahazasıyla dergilerin kapak dosya adlarından ve içindekilerden bir seçki sunmanın faydalı olacağını düşünüyoruz. 80'ler Türkiye'si koşulları göz önünde bulundurulduğunda gerek dergide yer alan makalelerde ele alan konular gerekse bu makaleleri kalem alan yazar profilleri bize çok farklı bir cemaat yapısıyla karşı karşıya olduğumuzu göstermektedir. Liberalizm, Sömürgecilik, Enformasyon Çağı, Mehdilik gibi dergi kapak dosyaları ve aşağıda içindekiler seçkisinde görülen hayatın her alanını kuşatmaya yönelik bir bakış açısı o dönemin diğer Nakşi gruplarıyla mukayese edilmeyecek özgünlükte bir özgünlük anlamına gelmektedir. Diğer taraftan, Nabi Avcı, İlhan Kutluer, Kürşat Demirci, Mustafa Özel, Yusuf Kaplan, Ahmet Davutoğlu gibi hem entelektüel hem de akademik yönü olan şahsiyetler cemaatin herhangi bir kurumunda görevleri olmadığı görülen bir başka ifadeyle intisabı bulunmayan kişilerdir. Buna rağmen özellikle İlim ve Sanat Dergisinin sayı editörü olabilmeleri dergilerin yayın politikalarında doğrudan etki edebilmeleri bugün bile örneklerini göremediğimiz müsamahakâr esnek bir yapıyla karşı karşıya olduğumuzun göstergesidir. İskenderpaşa Cemaatinin zihniyet dünyasına bir ışık tutması mülahazasıyla dergilerin kapak dosya adlarından ve içindekilerden bir seçki sunmanın faydalı olacağını düşünüyoruz:

1983

Eylül 1983 - Gayemiz

Ekim 1983 - Allah Yolunda Cihad

Aralık 1983 - Tasavvufun Aslı

1984

Ocak 1984 - Hristiyanlıktan Müslümanlığa

Şubat 1984 - Batı’da İslâm Lehine Yeni Gelişmeler

Ekim 1984 - En Mühim Hastalığımız

1985

Şubat 1985 - İrşat Çalışmalarının Zarureti

Mart 1985 - Endülüs ve Yirminci Asır

Ağustos 1985 - Bir Madalyonun İki Yüzü

Ekim 1985 - Ya Sizin Fikriniz Nedir, Beyler?

1986

Ocak 1986 - İki Zıt Manzara

Mart 1986 - “Bal! Bal!” Demekle Ağız Tatlanmaz!

Kasım 1986 - Anlayamadıklarım

1987

Mart 1987 - Laiklik, Demokrasi ve Biz

Nisan 1987 - Vah Laiklik Vah!

Ağustos 1987 - Siz Hangi Taraftasınız?

1988

Ocak 1988 - Seçim Sonrası

Şubat 1988 - Müslümanlık ve Hıristiyanlık vs.

Nisan 1988 - Avustralya’da İslâm

Kasım 1988 - Büyük Tehlikeler!

1989

Şubat 1989 - Gündemdeki En Mühim Konu

Mart 1989 - Mahallî Seçim ve Müslümanlar

1990

Haziran 1990 - İslâm’da Siyasetin Yeri ve Önemi

Temmuz 1990 - Bir Parti ve Biz

Eylül 1990 - Ciddi Günler

Aralık 1990 - Yöneticilerden ve Halktan Dileklerimiz

1991

Ocak 1991 - Müslüman ve Hristiyan Vakıfların Mukayesesi

Şubat 1991 - Orta Doğu'da Vahim Oyunlar

Ekim 1991 - Seçim Üzerine Düşünceler

1992

Mayıs 1992 - Müslümanlar Uyanın! Fırsat Sizin!

Haziran 1992 - Cihadın Malî ve Ticarî Yönü

Aralık 1992 - Tarihte ve Günümüzde, Korkunç Hristiyan Zulüm ve Gaddarlıkları

1993

Mart 1993 - Yeni Dünya Düzeni Karşısında Dış Politikamız

Ağustos 1993 - Neredesin Ey Gerçek Adalet!

1994

Mart 1994 - Sözde Kemalistlerin Seçim Saptırması

Ağustos 1994 - Sudan'ın Çok Güzel Bir Teşebbüsü

1995

Ocak 1995 - Dış Politikada Yeni Ufuklar

Temmuz 1995 - Yeni Bir Parti Kurmak

1996

Haziran 1996 - Bizim Çevre Anlayışımız ve Zevkimiz!

Ağustos 1996 - Olayların Altındaki Gerçek

1997

Mart 1997 - Darbe Tahrikçilerine Dikkat!

Nisan 1997 - Oyuna Gelmeyin, Gafil Olmayın, Tedbir Alın!

Eylül 1997 - İngiltere'de Sevindirici Gelişmeler!

Ekim 1997 - Amerika ve Türkiye’de Haklar ve Hürriyetler
1998

Mart 1998 - Uyanın ve Hizmete Koşun!

2.Ek: Kadın ve Aile Dergisi Başmakaleleri

1985

Temmuz 1985 - Evladınızı Böyle Yetiştiriniz!

Kasım 1985 - İslâm ile Batı'nın Arasındaki Derin Farklar

1986

Mart 1986 - Nefs ve Müstehcenlik

Nisan 1986 - Ailede Huzur ve Mutluluğun Düşmanı: Münakaşa

Aralık 1986 - İrticanın Ayak Sesleri... Üzerine

1987

Ocak 1987 - Silkinip Uyanmalı, Çalışıp Başarmalıyız

Ağustos 1987 - Asil Kadın Yetiştirelim

Ekim 1987 - Seçimlerdeki Mühim Görevimiz

1988

Şubat 1988 - Kadınların Önemli Görevleri

Ocak 1989 - Göreve Çağrı!

Haziran 1989 - Amerika'dan Haberler, Çizgiler

1990

Şubat 1990 - Köklü Çözüm

Eylül 1990 - Ahlâk ve Hizmet İçin Seferberlik

1991

Ekim 1991 - Seçimin Sonucu Çok Mühim!

Aralık 1991 - Kâfirlerin Batıl İşlerini Taklit Etmeyin!

1992

Mayıs 1992 - Bosna-Hersek, Karabağ, Seylan... Olaylarının Düşündürdükleri

Haziran 1992 - İslâmî Giyimde Yapmamız Gerekenler

1993

Ocak 1993 - Acayip Tezatlar

Temmuz 1993 - Başbağlar Katliamı Üzerine

Kasım 1993 - Irkçılığın Fenalığı ve Zararları

1994

Mayıs 1994 - İktisaden İçine Düşürüldüğümüz Vartadan Kurtuluş Çareleri...

Ekim 1994 - Yurt Dışındaki Faydalı Faaliyetler!

1995

Mart 1995 - Sünnî-Alevî İhtilafları Nasıl Çözülebilir?

Nisan 1995 - Son Olaylardan Alınacak Dersler

Mayıs 1995 - İslâm'da ve Batı'da Kadın Hakları

1996

Ağustos 1996 - Dış Politikada Yeni Çığır Açmak

1997

Mayıs 1997 - İsveç'ten Türkiye'ye Bakış ve Temenniler

Haziran 1997 - Gölge Etme, Başka İhsan İstemem!

1998

Ocak 1998 - Artık Siz de Dışa Açılın!

Şubat 1998 - Avustralya Seyahat Duyguları

3.Ek: İlim ve Sanat Dergisi Başmakaleleri

1985

İlim ve Sanat, I, 4 (1985) - Taşa Gül ile Cevap

1986

İlim ve Sanat, II, 10 (1986) - İslâm ve Edebiyat

1987

İlim ve Sanat, III, 14 (1987) - Müstakbel Dış İlişkiler İçin Ferdî Hazırlıklar

İlim ve Sanat, III, 15 (1987) - Ehemmi Mühimme Tercih Etmek

1988

İlim ve Sanat, IV, 19 (1988) - Dış Politikamızda Yeni Ufuklar

İlim ve Sanat, IV, 20 (1988) - Bilimsel Araştırmaların Hayatî Önemi

1989

İlim ve Sanat, IV, 24 (1989) - Mukayeseli Dinler Tarihi İlminin Önemi

İlim ve Sanat, V, 25 (1989) - Mühim Mesele: Finans Kaynağı

1990

İlim ve Sanat, V, 27 (1990) - Ülkemizde İslâm Kültür ve Medeniyetini Koruma ve Geliştirme Çareleri

1991

İlim ve Sanat, V, 28 (1991) - Muttakîlerin En Acil Görevi

1992

İlim ve Sanat, VI, 33 (1992) - Dış Politikada ve Türkiye Çevresinde Tehlikeli Gelişmeler

1993

İlim ve Sanat, VII, 37 (1993) - Gerçekçi Olmak Batılı Terk Edip Hakka Dönmek Şart!

1995

İlim ve Sanat, VII, 38 (1995) - AB ile Gümrük Birliğine Girerken, Yapmamız Gereken Atılımlar

1996

İlim ve Sanat, VII41 (1996) - Çok Mühim Bir Konu: İç ve Dış Siyaset

1997

İlim ve Sanat, VIII, 43 (1997) - Yaşadığımız Günlerin En Önemli Sorunu

1998

İlim ve Sanat, VIII, 46-47 (1998) - Güç ve Kuvvetimizin Asıl Kaynağı

4.Ek: Panzehir Dergisi Başmakaleleri

1991

Panzehir, sy. 17 (1991) - İslâm ve Tıp Dalı Çalışmaları

Panzehir, sy. 20 (1991) - İslâm'a Göre Sıhhat ve Hastalık

1992

Panzehir, sy. 25 (1992) - İnsan Kan Pıhtısından Yaratılmış Değildir!

1993

Panzehir, sy. 27 (1993) - Çok Mühim Üç Vazife

1995

Panzehir, sy. 30 (1995) - Tatilde Rûhen ve Bedenen Sağlıklı Yaşam

Panzehir, sy. 31 (1995) - Doğa ve İdeal

1996

Panzehir, sy. 33 (1996) - Din, Sağlık, Toplum, Medeniyet ve Saadet

Panzehir, sy. 34 (1996) - Çok Mühim Sağlık Öğütleri

1997

Panzehir, sy. 37-38 (1997) - Yaşadığımız Çevreye Karşı Kesin Borçlarımız, Ciddi Görevlerimiz

1998

Panzehir, sy. 39-40 (1998) - Ramazan, Nefsin Islahı İçin Çok Mühim Bir Fırsat!

5.Ek: Mehmet Zahid Kotku

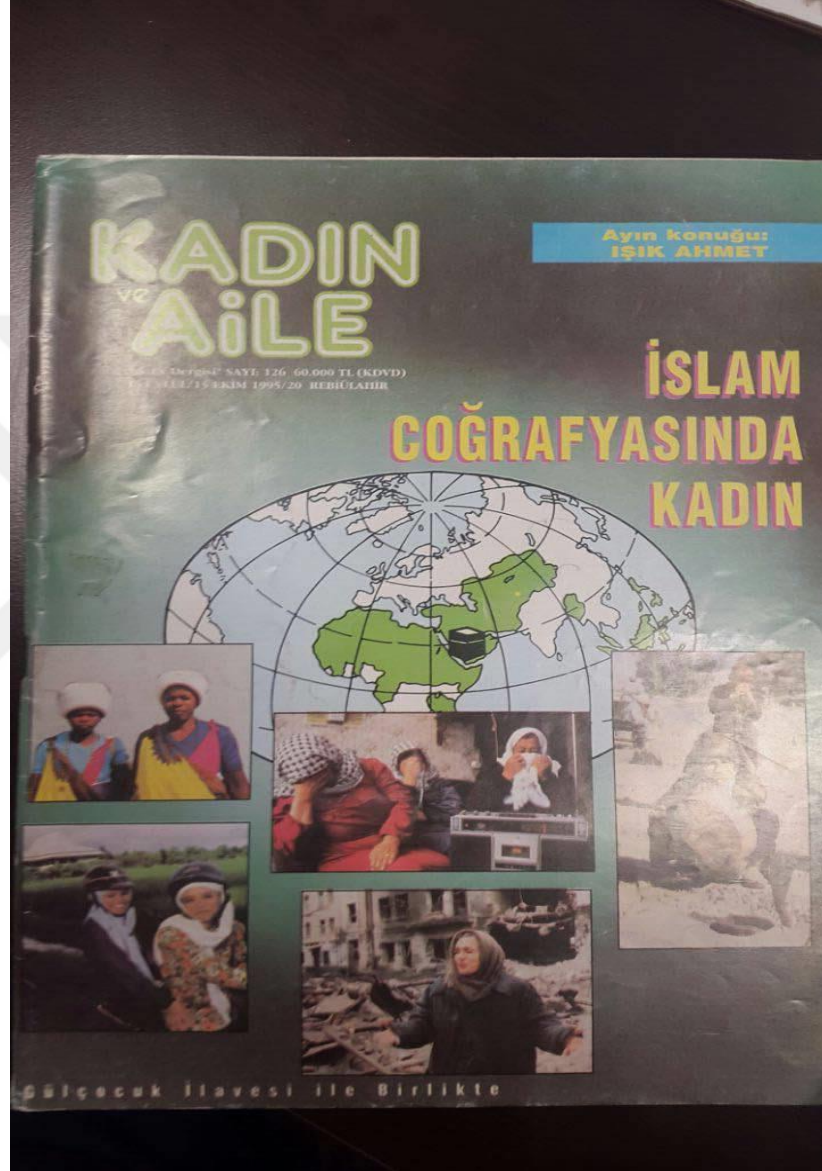
6.Ek: İslam Dergisi Haziran 1994 Sayı 154

7.Ek: İlim ve Sanat Dergisi 15 Temmuz-15 Ağustos 1988 Sayı 20

8.Ek: Kadın ve Aile Dergisi'nin Bir Örneği

9.Ek : Kadın ve Aile Dergisi 15 Ocak-15 Şubat 1996 Sayı 13

**KADIN
AİLE**

Yıl: 11 Sayı: 130 15 Ocak-15 Şubat 1996

İÇİNDEKİLER

10
Başyazı
Canberra Aile Eğitim Kampımız
Prof. Dr. M. Es'ad Coşan

12
Bir Hailâs İmkânı Var
Ayşe Ağsbeğüm

14
"Müslüman Bireysel Yaşayamaz"
Meriç Ökten

16
Hayata Müslümanca Bakış
Ali Rıza Temel

20
"Şehirler Büyük, İlişkiler Soğuk"
Prof. Dr. Mustafa Erkal

22
Mümin ve Çevre
Ali Rıza Temel

22
Ev İçi Eşyalarının Yerleştirilmesinde
Eşya-Renk İlişkisi
Fatma Atalay

24
"Eski Hayat Kibleye Dönüktü"
Haluk Sena Arı

28
Evlenme Kültüründe Genel İkeler
Yrd. Doç. Dr. Hasan Çelikkaya

30
"Kendi Şehirlerimizi Kurmak Zorundayız"
Mustafa Kutlu

34
Dünyadan

35
Türkiyeden

42
Değişim Sürecinde Aile
Cemil Çiçek

46
"Hayatımız Edep Üzerine Binâ Edilmişti"
Hikmet Öğüt

52
"Divan Edebiyatında Matlup Allah'ı"
Yrd. Doç. Dr. Rıdvan Canım

54
Amerika'da Aile Değerleri
Ayşe GöktürkTunceroğlu

62-63
Medya/Kitap

66
Evimiz

71
İk Adımlar

Yöneten: İsmail Kılıçoğlu

66
Ummandan İnciler
Mehmed Zahid Kotku (Rh. a.)

20

Prof. Dr. Mustafa Erkal:
"Şehirler Büyük, İlişkiler Soğuk"

Bu kötü gidişe ancak güçlü bir iman ve fikir yapısına sahip insanlar direnir ve karşı çıkabilirler. En azından tedbir alabilirler.

40

Hikmet Öğüt: Hayatımız Edep Üzerine Binâ Edilmişti

Biz mektepten çıktığımız zaman yolumuzun üzerinde iki amca konuşuyorsa onları rahatsız etmemek için karşı kaldırıma geçerdik. Aldığımız terbiye bunu leap ettiriyordu.

Amerika'da Aile Değerleri

Ayşe GöktürkTunceroğlu

İstatistiklere göre bugün Amerika'da çocukların yüzde 40'ı babalarından ayrı yaşıyorlar. 'Babasız Amerika' e-serinin yazarı David Blankenhorn 'babasız bir cemiyet haline geliyoruz' uyarısında bulunuyor.

54

Kadın ve Aile

131

10. Ek : Gül Çocuk Dergisi'nin Bir Örneği

11. Ek: İlim ve Sanat Dergisi'nin Bir Örneği

İLİM SANAT	
23	
İÇİNDEKİLER	
3	Sinan'dan Fotoğraflar Ahmet ARSLANOĞLU
9	Bagyazi Prof.Dr.M.Es'ad COŞAN
10	Demokrasi Bazı İnsanların Daha Eşit Olması İçin mi Yusuf YAZAR
14	Demokrasi Konusunda Prof. Dr. Selçuk ÖZÇELİK
18	Demokrasi Üzerine Düşünceler Prof.Dr.Hüseyin HATEMİ
25	Demokrasi Teorisine Dair Karl R. POPPER
28	Demokrasi Üstüne Dr. İsmail KILLIOĞLU
31	Türkiye'de İktidar Tekeli ve Demokrasi Osman SARI
34	Bilimin Hegemonyası ve Demokrasi Paul FEYERABEND
40	Kuşatma Altında Beyrut Gönüğü Ali Ahmed SAİD Çev. Kemal KAHRAMAN
42	Osmanlı Düşüncesinde Darwin Öncesi Evrim Kavramı Prof.Dr.H.Hüseyin HATEMİ
45	Halife Hz.Ömer Devrinde Adil Teşkilât Prof.Dr.Muhammed HAMİDULLAH
54	Felsefe-Bilim Çerçevesinde Eğitim Teoman DURALI
59	Batının Uyanışı II Doç.Dr.H.Bekir KARLİGA
64	Hatta Şeyh Hamdullah Necati SUNGUR
68	M.Atilla Marar'ın Öyküsü ve Şiiri Kemal KAHRAMAN
72	Turan Oflazoğlu ile Çeviri Üzerine H.Ali KASIR
	Kitaplar, Dergiler Arapça Yeni Yayınlar M.Ahmet VAROL

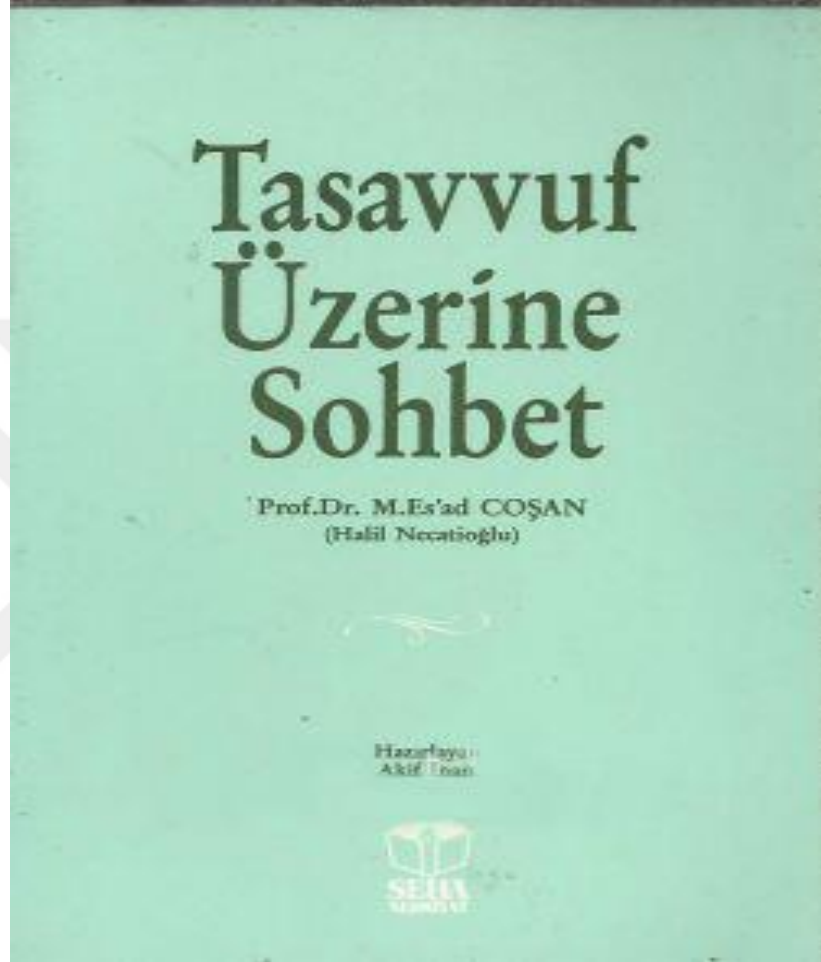
12. Ek: İslam Dergisi Haziran 1996 Sayı 154

13. Ek: Asfa Eğitim Kurumları

14. EK: Seha Neşriyat'tan Yayımlanmış Bir Eser

15. Ek: İLKSAV İlim Kùltür ve Sanat Vakfı

16. Ek: Hakyol Vakfı Eğitim Yardımlaşma ve Dostluk Vakfı

HAKYOL
Eğitim Yardımlaşma ve Dostluk
VAKFI

17. Ek: AKRA FM Logosu

18.Ek:Dergi İçeriğinden Bir Örnek

19. Ek: Mehmet Zahid Kotku'nun Kabri

